

Acta Iuridica Olomucensia

Vědecký časopis právníký | Journal for Legal Research

2013 | Vol. 8

Supplementum na téma:

Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické

Supplementum on the topic:

The Protection of Honour: Theoretical,
Practical and Historical Aspects

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Palacký University in Olomouc. Czech Republic

Faculty of Law

Dvakrát ročně (+ supplementa) vydává Univerzita Palackého v Olomouci, se sídlem v Olomouci, Křížkovského 8, IČ 61989592.

Ročník VIII, 2013, supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické. Toto číslo vyšlo v Olomouci 30. prosince 2013. Ev. č. period, tisku: MK E 15579.

Cena 120 Kč (zahrnuje jeden výtisk čísla, poštovné a balné). Předplatné na 1 rok (2 řádná čísla + speciální čísla): 300 Kč (zahrnuje jeden výtisk každého čísla, poštovné a balné). Předplatné na 2 roky (4 řádná čísla + speciální čísla): 600 Kč (zahrnuje jeden výtisk každého čísla, poštovné a balné).

Objednávky předplatného nebo jednotlivých čísel přijímá redakce. Objednávky inzerce přijímá redakce.

Published twice a year by Palacký University, Olomouc, Czech Republic, Křížkovského 8, IdN 61989592.

Volume VIII, 2013, Supplementum on the topic: The Protection of Honour: Theoretical, Practical and Historical Aspects. This number was issued in Olomouc in December 2013. Evidence number of periodicals: MK E 15579.

Price 120 CZK. Subscription fee for 2 issues (one volume) is 300 CZK. Subscription fee for 4 issues (two volumes) is 600 CZK. Postal charges included.

Subscription orders and advertisements should be sent to the address of editor's office.

Adresa redakce | Address of editor's office: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, redakce Acta iuridica olomucensia, tř. 17. listopadu 8, 771 11 Olomouc, Česká republika. Email: redakce.aio@upol.cz. tel.: +420 585 637 635, fax: +420 585 637 506.

Další informace na | Further information at:

<http://acta.upol.cz/>

Elektronicky archivováno | Archived electronically at:

Central and Eastern European Online Library

<http://www.ceeol.com/>

© Univerzita Palackého, 2013

ISSN 1801-0288 (Print)

ISSN 1805-9554 (Online)

Redakční rada | Editorial Board

Šéfredaktor | Editor in Chief:

JUDr. Ondrej Hamulák, Ph.D.

Členové RR | Members of Editorial Board:

JUDr. PhDr. Marek Antoš, Ph.D.

Prof. JUDr. Vladislav David, DrSc., Dr.h.c.

Prof. JUDr. Josef Fiala, CSc.

JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., MA

Doc. JUDr. Daniela Gregušová, CSc.

Doc. JUDr. Petr Hlavsa, CSc.

Prof. JUDr. Milana Hrušáková, CSc.

Prof. JUDr. Jan Hurdík, CSc.

Doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Doc. JUDr. Jiří Jirásek, CSc.

Prof. Tanel Kerikmäe, LL.M., LL.Lic., Ph.D.

Doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D.

Prof. JUDr. Karel Marek, CSc.

Prof. nadzw. dr. hab. Krzysztof Skotnicki

doc. JUDr. PhDr. Miroslav Slašťan, PhD.

Prof. JUDr. Vladimír Sládeček, DrSc.

Ass.-Prof. Dr. iur Armin Stolz

Doc. JUDr. Naděžda Šišková, Ph.D.

Prof. JUDr. Ján Švidroň, CSc.

Prof. JUDr. Ivo Telec, CSc.

Obsah | Contents

ZNAMENÍ, GESTA A RITUÁLY ZTRÁTY CTI (PRÁVNĚ-ARCHEOLOGICKÝ ASPEKT).....9 Jiří L. Bílý	
OBČANSKÁ ČEST VE STAROVĚKÉM ŘÍMĚ (INFAMIA – TURPITUDO) ..... 23 Renata Veselá a Karel Schelle.....	
PROCESNĚ-PRÁVNÍ ASPEKTY ACTIO INIURIARUM..... 27 Petr Dostalík	
ČEST V EVROPĚ „BARBARŮ“ Jarmila Bednaříková..... 39	
„...ZDE V MĚSTECH PRAŽSKÝCH SE POVÁLÍ, NEŘÁDNĚ, ROZPUSTILE ŽIV JSA...“ (K VYUŽITÍ PRÁVA JAKO PROSTŘEDKU K OCHRANĚ RODOVÉ CTI V DOBĚ PŘEDBĚLOHORSKÉ) ..... 51 Marek Starý	
DVA SOUBOJE V DÍLE GUY DE MAUPASSANTA Z POHLEDU PRÁVNĚHISTORICKÉHO A SOCIOLOGICKÉHO..... 65 Stanislav Balík	
PROMĚNY RELEVANCE CTI V ČESKÉM PRÁVU 19. A PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ, SE ZVLÁŠTNÍM ZOHLEDNĚNÍM OBČANSKÉHO A ÚPADKOVÉHO PRÁVA ..... 71 Ondřej Horák a Petr Molnár	
TEORIE TZV. URÁŽKOVÉHO PRÁVA (ETIAM NUNC LIBERTAS COGITANDI, OPINANDI ET LOQUENDI IURI HONORI CONTRA) ..... 81 Jan Pinz	
ČEST JAKO STATEK HODNÝ OCHRANY..... 93 Ladislav Vojáček	
APLIKÁCIA SKUTKOVEJ PODSTATY URÁŽKY PREZIDENTA REPUBLIKY PODĽA § 11 ZÁKONA Č. 40/1923 ZB. V I. ČSR..... 105 Ján Štefanica	
QUOD LICET IOVI NON LICET BOVI ALEBO NIEČO JE ZHNITÉ V ŠTÁTE SLOVENSKOM..... 117 Peter Čuroš	
DELIKTY NA CTI Z POHLEDU SOUČASNÉHO PRÁVA ..... 133 Tomáš Marek	
JAKÁ JE CENA CTI?..... 153 Karel Vlček	
OTÁZKY CTI V ISLÁMSKÉ PRÁVNÍ KULTUŘE..... 165 Petr Osina165	
Pokyny pro autory a podmínky přijetí rukopisů.....171	
Požadovaná forma příspěvku.....172	

Poslání a struktura časopisu

Acta Iuridica Olomucensia (AIO) jsou recenzovaným odborným právnickým periodikem vydávaným Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. Posláním časopisu je přispět k prohloubení odborného diskurzu v oblasti právní teorie a rovněž nabídnout řešení problematických otázek vzešlých z právní praxe. AIO jsou multioborovým právnickým časopisem pokrývajícím problematiku všech disciplin jurisprudence a všech právnických profesí. Cílem redakce, která ctí pluralitu názorů, je vytvořit otevřený prostor pro prezentaci výstupů vědeckých bádání autorů. Redakce přijímá v českém, slovenském a anglickém jazyce. Časopis je standardně strukturován na následující části:

Odborné články: Jedná se o vědecké práce psané v českém, slovenském nebo anglickém jazyce vycházející z originální výzkumné činnosti autora nebo kolektivu autorů, které jsou vnitřně členěny (hypotéza – rozbor problematiky – závěry), reflektují dosavadní stav vědeckého poznání v oblasti a relevantní literaturu z oboru. Práce jsou doplněny o poznámkový aparát a obsahují obvyklé množství citací. Povinnou součástí článku je abstrakt a seznam klíčových slov v jazyce práce a v anglickém jazyce. Standardní rozsah je minimálně 18.000 znaků (10 normostran).

Diskuze, názory a komentáře: Jedná se o kratší originální vědecké práce prezentující individuální náhled autora nebo autorského kolektivu na vybrané otázky právní teorie a právní praxe. Jejich text je vnitřně strukturován, dostatečným způsobem reflektuje názory doktríny a je obvykle doplněn poznámkovým aparátem. Standardní rozsah je do 18.000 znaků (10 normostran).

Recenze a anotace: Část věnovaná recenzím odborných publikací českých, slovenských i zahraničních autorů představující individuální náhled recententa na odbornou kvalitu, originalitu a přínos posuzované publikace.

Informace: Část obsahující informace o minulých a budoucích vědeckých akcích, konferencích a projektech.

The aim and structure of journal

Acta Iuridica Olomucensia (AIO) is a scholarly peer-reviewed legal journal issued by the Faculty of Law, Palacký University in Olomouc, Czech Republic. AIO is multidisciplinary legal journal covering issues of all legal disciplines and problems of all legal professions. The aim of editors that respects the pluralism of opinions is to create open space for the presentation of the outputs of scientific research of the authors. AIO publishes contributions in Czech, Slovak and English language. The journal is commonly structured into the following sections:

Research articles: This is a scholarly work written in Czech, Slovak or English language based on original research activity of author or team of authors, which is internally divided (hypothesis – an analysis of issue – conclusions), reflects the current state of scientific knowledge and research outcomes in the particular field and relevant literature in this field. The work is supplemented by footnotes and contains the usual number of citations. The usual extent of scientific article is at least 18.000 characters (10 pages). Abstract and list of keywords in language of article and in English is required mandatorily.

Discussion, opinions and commentaries: This is a shorter original scientific paper presenting the individual view of author or team of authors on selected issues of legal theory or practice. This text is also internally structured, adequately reflects the views of doctrine and is usually accompanied by footnotes. The usual extent is up to 18.000 characters (10 pages).

Reviews and annotations: This section contains reviews of publications of Czech, Slovak and foreign experts representing individual evaluation of professional quality, originality and impact of the reviewed publication on the discourse in the particular legal field.

Information: This section contains information about past and future scientific events, conferences and projects.

EDITORIAL

Vážení čtenáři!

Právě otevíráte monotematické supplementum časopisu Acta iuridica Olomucensia, které je vyhrazeno tématu ochrany cti v právu. Příspěvky v tomto čísle vznikly v rámci jednání sekce právních dějin a teorie práva na konferenci Olomoucké právnícké dny v květnu 2013. Výklad tématu však nebyl omezen právněhistorickou nebo teoretickou koncepcí, ale naopak otevřen široké účasti specialistů z pozitivních právních oborů, kteří v rámci svých oborů zkoumají čest člověka jako právní statek chráněný po celá tisíciletí.

Mezi přispěvateli najdete jak zástupce mladší generace, začínající doktorandy, tak autory zkušené, vědecky i pedagogicky erudované a známé. Díky úsilí jich všech vznikla mozaika, jejíž rozmanitost je pozitivem v pravém slova smyslu. Byl také naplněn cíl jednání sekce, aby došlo ke spojení výsledků výzkumů historických a právnických. Jednání konference se osobně zúčastnila a příspěvkem do sborníku přispěla např. přední historička starověku doc. Jarmila Bednaříková, jež v kontextu práva vyložila právně relevantní otázky ochrany cti u tzv. barbarských národů.

Při řazení příspěvků v tomto sborníku jsme byli vedeni snahou o historickou posloupnost zkoumaných období – proto začínáme právně archeologickým výkladem, na nějž navazují příspěvky z římského práva, dále z doby barbarský zákoníků, posléze českého městského práva; moderní doba je zastoupena francouzským a českým obdobím 19. století; teprve poté přistupujeme k teoretickým a praktickým otázkám ochrany cti ve 20. a 21. století. Řešením aktuálních otázek této právní oblasti přispěli i kolegové ze Slovenské republiky. Na závěr je vložen příspěvek o pojetí cti v islámském právu, avšak nahlížený z hlediska nejmodernější poslední doby.

Doufáme, že všechny příspěvky budou pro čtenáře inspirativní a nadále prohloubí dlouhodobý zájem právní vědy i praxe o ochranu cti.

JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D.

Garantka sekce teorie a historie práva
v rámci mezinárodní vědecké konference
Olomoucké právnícké dny 2013

ZNAMENÍ, GESTA A RITUÁLY ZTRÁTY CTI (PRÁVNĚ-ARCHEOLOGICKÝ ASPEKT)

Symbols, Gestures and Rites Related to the Loss of
Honour (Legal and Archeological Aspects)

Jiří L. Bílý

BÍLÝ, Jiří L. Znamení, gesta a rituály ztráty cti (právně-archeologický aspekt). *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 9–22.

Abstrakt: Studie se zabývá rozbořem historických situací, gest a rituálů, kterými se realizovalo oddělení starověké a středověké společnosti na osoby ctnostné a osoby beze cti. Rozebírá jednotlivé případy a vytváří přehled o postupech obvyklých pro tyto případy v celé Evropě.

Klíčová slova: Rituály, ztráty cti, středověk, starověk, symboly.

Abstract: The study deals with an analysis of historical situations, gestures and rites through which ancient and medieval societies distinguished between honourable and dishonourable persons, and study also analyses individual cases and provides a survey of procedures usual for such cases throughout Europe.

Keywords: Rites, loss of honour, the Middle Ages, ancient times, symbols.

V moderní společnosti se předpokládá, že lidé mají svoji čest a z tohoto důvodu nemohou být nečestné osoby nějakým způsobem označeny. V minulosti tomu bylo však jinak a vždy existovaly způsoby, jak označit ze společnosti vydělené osoby beze cti. V antickém Římě byl dán předpoklad cti každému římskému občanovi a cizinec svoji čest musel garantovat či prokazovat.¹ Cizinci byli vždy omezeni a často sníženi na cti. V rámci historických společností bylo často vyjádřeno nerovnoprávné postavení osob, které mělo důvod v přisuzovaných kolektivních vinách etnických nebo náboženských skupin. Byla zavedena znamení jako způsob vyjádření nedostatku cti, která měla ostatním signalizovat, že se s těmito osobami mají stýkat minimálně a neudržovat s nimi společenské a rodinné vztahy.

Na cti byly také sníženy osoby, které vykonávaly nečestné zaměstnání (např. prostitutky, kuplíři, kati, rasi). Nejčastěji však došlo ke ztrátě cti v důsledku trestního řízení. Tato znamení plnila úlohu dnešního trestního rejstříku, zamezovala infamovanému plnoprávné postavení ve společnosti. Náš příspěvek je zaměřen na způsoby naznačení nečestnosti a jejich symboliku z pohledu právní archeologie. Tato pomocná věda právněhistorická se zabývá hmotnými předměty, právními symboly, gesty s rituály, které v minulosti souvisely se vznikem, aplikací a výkonem práva.

Potupné barvy

Barvy mohly symbolizovat čest, postavení a nadřazenost určité osoby, stejně tak i nedostatek cti a tímto nerovnoprávné postavení. Tento ambivalentní právní význam barev můžeme sledovat i u jednotlivých barev. Žlutá respektive zlatá barva byla vyhrazena v Číně a v Evropě pouze císařům. Můžeme uvést tzv. císařskou žluť, kterou směli používat pouze čínští císaři. Žlutá respektive zlatá barva se nosila na šerpách symbolizujících příslušnost vojáka k vojsku Habsburků. Žlutá barva však byla také znakem potupy. Tato barva v obou významech se používala jak v asijské, tak v evropské kultuře.

V roce 849 kalif al-Nutawakkil přikázal křesťanům a dalším nevěřícím nosit žluté perské pláště (*tailasan*), opasek ze šnůr (*zunnar*) a za sedlo si přivázat dvě koule a používat jen dřevěné třmeny. V roce 851, pokud nevěřící nosili turbany, tak pouze žluté barvy. O čtyři roky později (853) museli všichni nevěřící mít povinně dva kusy žluté látky na oblečení. Tyto znaky byly pravděpodobně kulaté a běžně se používaly ve východním středomoří.² V Genizovém dokumentu z roku

1 Srovnej *adpromissio* a *fideipromissio*. Viz BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Panorama: Praha 1981, s. 62 a 156.

2 Další údaje jsou uvedeny HRADSKÁ, J., MOLNÁROVÁ, S.: *Židovské dějiny a kultura*. Nadácia Milana Šimečku: Bratislava 2006; HRIBOVÁ, M.: *Židovské oděvy – velmi stručně, zejména středověké*. Dále na webových stránkách: www.kehilazilina.sk; www.holocaust.cz; www.upan.gov.sk; www.delt.sk;

1121 je popsán bagdádský výnos nařizující Židům na území kalifátu nosit na oděvu „dva žluté odznaky, jeden na pokrývce hlavy a druhý na krku. Kromě toho musí mít každý Žid na krku zavěšený /třígramový/ kousek olova se slovem dhimmi.“³ Za mameluků (14. století) byly povolené barvy oděvu: žlutá pro Židy, modrá pro křesťany a červená pro Samaritány.

Ve středověku v křesťanské Evropě symbolizovala žlutá barva Jidášovu zradu, neboť ... *taková byla brada Jidáše.*⁴ V Římskokatolické církvi se již na synodě Toulouse v roce 1229 připomínala žlutá barva jako barva zrady.⁵ Také v litevském statutu Židé a Tataři měli nařízeno nosit čapky žluté barvy.⁶ V Čechách museli Židé nosit klobouk žluté barvy. V českém městečku Skutči byly dívky volných mravů stavěny u pranýře ve žlutém obleku a se žlutou svící v ruce.⁷

V tradici pokračovaly i antisemitské politické režimy. V nacistickém Německu museli Židé nosit žluté Davidovy hvězdy s nápisem Žid. Někdy byla mezi potupné barvy zařazena modrá. Jednalo o barvu, která se výjimečně používala na oděvu; tak zřejmě tato výlučnost měla symbolizovat vyčlenění tohoto jedince ze společnosti. Na konci 12. století Židé konvertovaní na islám měli povinnost nosit modrý oděv s velmi širokými dlouhými rukávy a dlouhé závoje namísto turbanu. Mezi potupné barvy zařazujeme i černou barvu. V roce 1004 egyptský kalif al-Hakim přikázal nemuslimům nosit černé turbany a později museli mít všechno oblečení černé.

V Evropě ve středověku černá barva symbolizovala trestání a trest a s tím spojenou ztrátu cti. Ve Velkopolsku v městě Poznani byla kniha zločinců natřena černou barvou.⁸ Také tato barva označovala knihy výpovědí zločinců jako černé nebo smolné knihy, jak v Polsku,⁹ tak na Moravě¹⁰ a v Čechách. V Polsku máme doloženo, že černé barvy byly pochodně zapalované při vypovězení odsouzcenců z města a černé byly i svíce odsouzcenců vykonávajících soudní trest.¹¹ Na Slovensku v Kremnici v roce 1618 město postavilo černě natřenou lavici před kostelem, na které musely sedět ty ženy a dívky, o kterých se vědělo, že vedou nemravný život.

Překvapivě mezi potupné barvy byla zařazena i bílá barva, která byla barvou čistoty a neporušenosti. Zřejmě jako znamení potupy bílá barva byla vybrána

---

<http://www.geschichteinchronologie.ch>;

3 Slovo dhimmi vyjadřuje povolení jinověrcům žít na muslimském území.

4 MAISEL, W.: *Archeologia prawna Polski*. Warszawa-Poznaň: 1982, s. 255 a 312.

5 RYŠ, G.: *Inkvizice*. Mladá fronta, 1. vydání: Praha 2004, s. 75.

6 MAISEL, op. cit., s. 255.

7 HORNA, R.: *Pranýř*. Praha 1941, s. 94.

8 MAISEL, op. cit., s. 312.

9 Tamtéž.

10 VERBÍK, A., ŠTARHA, I., KNESL, E.: *Černá kniha města Velké Bíteše*. Nnakladatelství Blok: Brno 1979. 1. vydání, 342 s. VERBÍK, A. (ed.): *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*. Vydal Antonín Verbík. Blok: Brno 1976, 308 s.

11 MAISEL, op. cit., s. 312.

pro dobrou viditelnost. Bezpochyby má také souvislost s barvou kajícíků. Do bílého oděvu byli oblékáni odsouzení před exekucí.¹² V Anglii bylo nařízeno Židům nosit na oděvu kus bílé látky nebo později žluté látky. V Čechách Židé kromě oděvních doplňků měli nosit přes ramena bílé vlněné šerpy zakončené provázky.¹³

Jinou právní symboliku měla stanovená v roce 1945 povinnost Němců v Československu nosit bílou rukávovou pásku. Vedle odvetu dané vzbouřenou poválečnou dobou a evidenční funkce, bílá barva symbolizovala barvu kapitulace.

Bílá barva zřejmě opět pro svoji dobrou viditelnost se v Československu používala pro osoby vazebně stíhané, které musely nosit na občanském oděvu bílou rukávovou pásku. Někdy bylo výrazem potupy více barev. Pestrost či strakatost měla zřejmě symbolizovat určitou nedůvěryhodnost. Také již ve vzpomenutém Genizovém dokumentu z roku 1121 je popsán bagdádský výnos nařizující židovským ženám: „Ženy musí mít jednu botu červenou a jednu černou a na krk, nebo na botu si musí pověsit zvonek“. V některých právních kulturách se používají i jiné barvy. V Číně byla barvou odsouzců hnědá respektive okrová barva.

Potupné oděvy

Znakem ztráty cti byly také potupné oděvy. Mohlo se jednat o oděvy nebo oděvní součástky jako byla pokrývka hlavy, náhrdelníky, rukavice, pásy a obuv. Prostitutky, které patřily mezi osoby se snížením cti (*infamia*) mezi jinými základy měly povinnost nosit oděv, který je odlišoval od počestných žen. V Řecku podle Solónova zákona prostitutky musely šaty s květinovým vzorem.¹⁴ V Římě nosily tógu jako muži (*toga meretricia*), avšak nesměly nosit plášť (*pallium*). Prostitutky nesměly nosit drahé látky, červené látky, šperky a obuv a na druhé straně si mohly barvit vlasy. Někdy prostitutky mohly prolamovat příkazy na oděv ženy.

Židé v křesťanském světě měli povinnost v různých státech nosit zvláštní oděv nebo oděv se zvláštními znaky. První zprávy o židovském oblečení pochází z 9. století. V roce 1396 přikázal Juan I. Aragonský nosit tzv. gramallu (volný svrchní oděv) nebo jiný oděv sahající až po paty. Na oblečení musel být na hrudi našitý žlutý znak. Ve 20. století se antisemitské politické režimy vrátily ke středověké praxi a v právních kodexech nařizovaly povinnost Židům označovat oděv znamením určující příslušnost k židovské komunitě. Na Slovensku nařízení ze dne 9. září 1941 o právním postavení Židů tzv. židovský kodex upravoval povinnost na oděvu Židů zvláštní označení.¹⁵ Velmi často takové znamení bylo

12 BÍLÝ, J. L., FRÝDEK M.: Metodika zpracování oděvu jako právněarcheologického objektu. In: *Sborník kolokviva na téma Oděv v právu*. Brno 2013 (v tisku).

13 Další údaje viz poznámka druhá u tohoto článku.

14 NEUMANN, S. K.: *Dejiny ženy*. Obzor: Bratislava 1970, s. 184.

15 V židovském kodexu v hlavě II. je upraveno označení: (1) Židia sú povinní nosiť židovské označenie. Podrobnosti tvaru označenia a o spôsobe jeho nosenia, jako aj všeobec-

nošeno kolem krku, kde bylo dobře viditelné. V roce 1004 egyptský kalif al-Hakim přikázal nemuslímům vedle již vzpomenutého nošení černého turbanu a později černého oblečení; bylo taktéž Židům nařízeno nosit *na krku zavěšený (třígramový) kousek olova se slovem dhimmi*. Dnes bychom chápali tento přívěšek jako identifikační známku.

Opasek byl součástí oděvu, kde se často vyznačovala ztráta cti. V arabských zemích nemuslímští muži a ženy museli nosit opasky ze šnůr (*zunnar*) a další znaky. Velmi častým označením potupného oděvu byla pokrývka hlavy. Nemuslimům bylo přikázáno nosit turbany v předepsaných barvách s bez přesáhnutí povolené délky. V Persii podle nařízení Abbase I. (1557 – 1628) museli všichni Židé nosit plstěné čapky stejně jako otroci. V osmanské říši získali Židé privilegované postavení, a to se projevilo tím, že jejich rozlišovací znaky oblečení nebyli přikázané, ale dobrovolné. Židé nosili oděv podle jazyka, kterým hovořili. Tak jako Turci měli bílé turbany, tak Židé nosili žluté. V 16. století v Řecku nosili Židé čapky s modrými lemy. Výrazným znakem židovského oděvu byl špičatý klobouk. Ve své jednoduché čisté formě v podobě kužele vycházel z podobné perské čapky (*kalansuwa*).

V Polsku také podle nařízení z roku 1215 byli Židé povinni nosit špičaté čapky (*pileus cornutum*).¹⁶ Sněmovní zřízení z roku 1538 nařizuje Židům, aby chodili po ulicích v žlutých čapkách. V roce 1267 na území Německa, Polska, Moravy a Rakouska bylo židům přikázáno nosit špičatý klobouk. V Čechách Židé nosili také zvláštní homolovitý klobouk se střechou zakončený nahoře knoflíkem, jak je vyobrazen v iluminacích ve Velislavově bibli. Nařízení v Čechách požadovala pod sankcí, aby Židé nosili na oděvu žlutý kroužek (1551) a v roce 1601 žlutě potaženou polovinu klobouku, v 18. století pak okružil.¹⁷

Ženy s volnými mravy nebo prostitutky byly v městech trestány snížením na cti tím, že jim byl na hlavu posazen slaměný věnec. Slaměný věnec byl také dáván odsouzcům. Samotný věnec znamenal již v archaickém právu spojení s božskou silou.¹⁸ Také neprovdané ženy nosily věnec z květu jako naplnění božskou silou a po přijetí křesťanství jako symbol stavu. Sláma byla znamením smrti či ukončení určitého stavu. Římané jako nejstarší bojové znamení nosili vexiloid v podobě svazku slámy na žerdi.¹⁹ Také vích, tj. svazek slámy, vystrčený z okna při

---

né výnimky po dohode s rezortne príslušným ministrom určí minister vnútra vyhláškou v Úradných novinách. (3) Kto nenosí, poťažne nepoužíva podľa odst. 1 alebo 2 potresce za priestupok okresným (štátnym policajným) úradom peňažným trestom od Ks 100 do Ks 10.000, ktorý sa má v prípade nevyožiteľnosti premenit za zatvorenie od 1 dňa do 15 dní.

16 MAISEL, W.: op. cit., s. 216.

17 PETRÁŇ, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury II*, díl 2. Karolinum: Praha 1997, 1. vydání, s. 856.

18 BÍLÝ, J. L.: Vybrané právněarcheologické objekty a právní symboly moravských vinohradních hor. In: *Symbolika a zkratky. Sborník z kolokvia pořádaného Katedrou společenských věd FS ČVUT v Praze a The European Society for History of Law*. Ed. Karel Schelle. Key Publishing: Ostrava 2012, s. 24–37.

19 BÍLÝ, J. L.: Vexilum jako právněarcheologický objekt. In: *Poceta Karlu Schellemu k 60. naro-*

výkonu propinačního práva byl zákazovou značkou, která znamenala, že nikdo nesmí nalévat víno kromě oprávněného.²⁰ Kolem roku 1220 uvádí mnich Caesar z Heisterbachu ve svém *Dialogu miraculorum* případ mladého rytíře, který vypovídá svoji přísahu víry v Boha a slibuje věrnost ďáblu: „*Vlastními ústy popřel stvořitele a vrženým víchem slámy mu vypověděl věrnost, kterou přislíbil ďáblu.*“²¹

Z výše uvedeného je zřejmé, že slaměný věnec na hlavě neprovdané ženy či zločinců znamenal konec cti. Nasazení slaměného věnce osobě bez cti a zveřejnění vystavením na místě trestu nebo průvodem po sídlišti jasně symbolizovalo, že žena ztratila čest. Jejich praktikování známe v Německu, v Polsku a na Slovensku. V Německu prodejné dívky stály na pranýři a držely v ruce slaměný věnec.²² V Polsku je k roku 1576 v účetních sešitech doložen věnec, nepochybně slaměný, dávaný na šíji odsouzcům.²³ Jako příklad ze slovenské části Uher uvádíme rozsudek magistrátu z Levoče z roku 1566, v němž služka pro nemravný život byla odsouzena k nošení slaměného věnce, který jí na hlavu položil kat. Potom ji vedl po celém městě za stálého bubnování. Potom ji kat ještě zmrskal pod pranýřem.²⁴

Potupná znamení na těle

Někdy se přistupovalo k trvalému znamení ztráty cti odsouzených, aby mohl být odsouzený rozpoznán mezi ostatními. Můžeme rozlišit znamení jednorázová, kdy znamení trvalo pouze určitou dobu. Trvalá znamení ztráty cti byla viditelná do konce života. Mezi trvalá znamení na těle patřily ty mrzačící tresty, jejichž cílem nebylo jen způsobit tělesnou újmu, ale vyřadit odsouzence z řádné společnosti. Můžeme i postihnout jejich symboliku. Ve velkomoravském právu trest useknutí pravé ruky a levé nohy zabraňoval člověku, aby držel uzdu a ztráta nohy znemožňovala nasednout na koně. Tím byl odsouzenec vyloučený z družiny panovníka. V byzantském právu se jednalo o uřezání nosu (*rhinoscopie*), které se objevilo i v psaném právu Velké Moravy. Ve středověku najdeme další tresty jako uřezání uší, které mělo účel potupit odsouzence. Ve Freiburgu ještě v 18. století bylo uříznutí ucha zneuctujícím trestem. V roce 1785 byl odsouzen jeden

---

zeninám. Sborník k životnímu jubileu. Brno 2012, 1. vydání. Eds. Miroslav Frýdek a Jaromír Tauchen, s. 151–185.

20 BÍLÝ, J. L.: Vybrané právněarcheologické objekty a právní symboly moravských vinohradních hor. In: *Symbolika a zkratky. Sborník z kolokvia pořádaného Katedrou společenských věd FS ČVUT v Praze a The European Society for History of Law*. Ed. Karel Schelle. Key Publishing: Ostrava 2012, s. 24–37.

21 LE GOFF, J.: *Za jiný středověk. Čas, práce na středověkém Západě*. 18 esejů. Argo 2005, s. 346.

22 VAN DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Rybka Publishers: Praha 2010, 1. vydání, s. 76. MOSER, H.: Jungfernkranz und Strohkranz. In: *Das Recht der kleinen Leute. Festschrift für K. S. Kramern*, 1976.

23 MAISEL, op. cit., s. 191.

24 Odkazují <http://www.levoca.sk/historia.htm>

zloděj „aby nejprve přijal revers, pak stál na pranýři, aby ho kat vyšlehal metlami, bylo mu useknuto ucho a byl navždy vypovězen ze země“.²⁵

Vedle toho se přistupovalo k méně devastujícím znamením. Jednalo se o vypalovaná či vytetovaná znamení na těle odsouzence, které se v středověké a raně novověké Evropě patřily mezi nejtěžší zneuctující tresty. Vypálení cejchu nejen zbavovalo cti, ale současně mělo odsouzenému způsobit bolest, aby dostal za vyučenou a přitom byl veřejně na doživotí označen. Ocejchovaný jen těžko mohl získat slušnou práci.²⁶ V římském právu byly takto vypálením znamení označováni potrestaní otroci. Vypálení znaku (cejchu) jako znamení ztráty cti v důsledku trestního řízení používalo středověké a raně novověké evropské právo.²⁷ Znamení bylo možné vypálit na čelo nebo na záda. Mezi vypálená obrazová znamení patřil symbol šibenice, erb příslušného města, např. ve Frankfurtu orlice, nebo provinilci byly obě tváře propáleny tyčkou. Ve Frankfurtu bylo jednomu Židovi vypáleno na pravou tvář znamení, a to písmeno F. Trest prováděl kat na veřejnosti.²⁸

Také se používalo ostříhání vousů a vlasů. Podle Germánů, Keltů i Slovanů byla ve vlasech a vousech životní síla a ostříhání vlasů znamenalo ztrátu této síly a explicitně i cti. Bylo praktikováno zejména u Franků, kde v merovejské dynastii k vyražení panovníka či uchazeče o trůn stačilo ostříhání vlasů. Při smlouvách kadeř vlasů symbolizovala odevzdávání své osoby věřiteli v případě nedodržení závazku.²⁹ Ostříhání vlasů se používalo jako trest, o čemž informuje český kronikář Kosmas v jednom ustanovení tzv. Břetislavových dekret: „Který krčmář by byl postižen jako rušitel tohoto ustanovení, buď uprostřed tržiště ke kůlu přivázán, mrskán tak, až biřic umdlí, a na hlavě oholen; jmění mu však nebudíž zabaveno, nýbrž toliko pítí na zem vylito, aby se nikdo prokletým douškem neposkvrnil.“³⁰ Ženám, které se dopustily smilstva, mohly být ostříhány vlasy.³¹ Kosmas uvádí další případ zneuctění, jehož znamením bylo useknutí vousů. Nějakému Přivitanovi byly „před očima celého trhu uřaty vousy a byl vypověděn do Polska do vyhnanství“.³²

Vystavení s potupnou věcí

25 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 72.

26 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 72.

27 KOMENSKÝ, J. A.: *Orbis sensualium pictus*. 1648, reprint Praha 1942, kapitola CXXV, s. 268–269.

28 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 72.

29 DĚTMAR z Mersenburga: *Kronika*. Nakladatelství Argo. Úvod napsal Martin Wihoda. Praha 2009, 1. vydání, s. 174.

30 *Kosmova kronika česká*. Přeložili Karel HRDINA a Marie BLÁHOVÁ. Překlad revidovali a úvod napsali Zdeněk FIALA a Marie BLÁHOVÁ. Nakladatelství Svoboda: Praha 1972, s. 81.

31 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 77.

32 *Kosmova kronika česká*, op. cit., s. 179.

Vystavení s potupnou věcí bylo nejčastěji spojeno s infamujícím důsledkem trestu. Potupnou věcí mohl být zneuctující předmět, jak připomíná Kosmas ve své Kronice přivázání odsouzeného k zvířeti. Velmi často touto věcí byl ukradený předmět. Při krádeži v Brodsku u Přerova byl zloděj uvázán na návis k lípě u zvonice a položen ukradený předmět vedle něho, čeleď byla trestána v neděli, mužská holí, ženská metlou.³³ Při exekuci pytláků bylo na šibenici přibito jelení paroží nebo byl odsouzenec oběšen v jelení kůži. V Českém Brodě v 18. století připomínají myslivce, který nevěrně střežil lesy a zpronevěřil z nich zvěř. Na pranýři byl vystaven s parohy pravděpodobně připevněnými na hlavě.³⁴ Zloději vína byl pověšen na šibenici na krk hrozen vína, který měl nejen poukazovat legitimitu rozsudku, ale také dehonestující znamení. Na Slovensku v Levoči v roce 1612 odsouzenému kočmu, který ukradl hrušky, byly za trest přivázány tyto hrušky na tělo a byl zavřen do potupné klece, aby lidé viděli, z jakého důvodu podstupuje tento trest. Potom ho vypověděli z města.³⁵

V jiných případech ztrátu cti mělo způsobit spojení pachatele s potupným zvířetem. Český kronikář Kosmas uvádí z roku 1108 případ zneuctění jakéhosi Přivítana jako stoupence Bořivoje II. ve vzpouře proti Vladislavu I. Kosmas to popisuje takto: „Rovněž byl dopaden účastník té vzpoury i Přivítan, jenž se zdál být starší v hradu Praze, tomu byl na záda přivázán veliký prašivý pes opojený zkyslou jíchou, a on pak byl popaden za vousy a voděn třikrát okolo tržiště za štěkotu psa, který pokálel svého nosiče. Biřic přitom volal: „Takovou poctu si odnáší, kdo nezachová věrnost slíbenou knížeti Vladislavovi“. Před očima celého trhu byly mu utáty vousy a byl vypověděn do Polska do vyhnanství“.³⁶

Ztrátu cti znamenalo i vystavení odsouzeného s nástrojem, jímž měl být vykonán trest. V roce 1575 v Norimberku omilostnění mladiství zlodějové měli stát tři dni po sobě s rukama svázanýma za zády a spojení provazem okolo krku – na znamení, že měli být vlastně oběšeni.³⁷ V roce 1657 v Norimberku přadlena zlatých nití byla odsouzena, aby stála při ranním kázání před kostelem bosa s metlou v ruce.³⁸ Rouhač svíral prut jako trestající nástroj nebo svíci jako symbol pokání.³⁹

V pozdějších dobách, kdy obyvatelstvo bylo více gramotné, byly osoby dehonestovány i tabulkami označujícími důvod ztráty cti. Máme doložen případ, že odsouzená osoba nosila tabulku s nápisem: „*Nemáš krást*“.⁴⁰ V Uhrách respektive

33 POŠTULKA, F.: V Brodsku u Přerova za starodávna. In: *Přerovsko*. Příloha k 2. číslu VIII. ročníku Vlastivědného sborníku střední a severní Moravy. Říjen 1929, s. 9.

34 HORNA, R.: *Pranýř*. Praha 1941, s. 79. Čerpáno z MIŠKOVKÝ, J.: O praných. In: *Naše Hlasy*, roč. 57, č. 25.

35 Odkazují <http://www.levoca.sk/historia.htm>

36 Kosmova kronika česká, op. cit., s. 179.

37 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 67.

38 Tamtéž.

39 Tamtéž, s. 76.

40 Tamtéž, s. 77.

na území dnešního Slovenska v Děvině (*Theben*) se zachovala dřevěná destička, kterému se říkalo pranýř. Tato „tabulka hanby“ (*mad. Szégyentábla*) byla zavěšována na krk odsouzeným osobám pro pomluvu k vystavení na pranýři a k vodění s tabulkou po obci. Na tabulce je vymalován vyplazený jazyk a nápis: „*All hier ist die böse Zunge*“.⁴¹

Vystavení na potupném místě

Potupné místo bylo spojeno často s výkonem trestu. Osobu měla postihnout infámie právě tímto způsobem. Buď se jednalo jako o samostatný trest snížení cti nebo ztráta cti jako součást jiného trestu. Tímto potupným místem bylo exekuční místo (*též popravni místo*), ať již se jednalo o místo u šibenice, či stínadel. Tato místa byla dvojího druhu. První exekuční místo bylo přímo v sídle soudu respektive na nejméně frekventovanějším místě, aby se veřejnost v rámci generální prevence dozvěděla o rozsudku a viděla část nebo celý průběh výkonu trestu. Nejvhodnějším místem bylo tržiště, náměstí apod. Druhým typem místa k výkonu trestu smrti vzhledem k tomu, že zde zůstala těla odsouzenců k rozkladu, bylo mimo sídlo soudu, ale na viditelném místě. Jednalo se o místa na kopcích, kde bylo zdaleka vidět exekuční místo, nebo při cestách, kde musel každý cestující projít do sídla soudu. Nejčastěji k trestu snížení cti se používala exekuční místa v sídlišti.

Přímo místem, které mělo sloužit ke zbavení cti byl pranýř (*pranger, praněř, planiř*). Domníváme se, že pranýř má původ v soudních sloupech, které byly umístěny uprostřed sídliště a symbolizovaly místo soudní právo a místo soudu. Z tohoto sloupu se vyvinul charakteristický tvar pranýře, který byl pouze místem hanby. Jak říká jeden pramen: „*Každý pranýř, ať vypadá jakkoli... zůstává poskvrněn co místo hanby.*“ Ze všech nástrojů zbavení cti je tento právně-archologický objekt nejlépe dokumentován i interpretován.⁴² Typický pranýř stál na vyvýšeném místě nebo měl vytesány kamenné stupně. Hlavní částí pranýře byl sloup či čtyřhranný hranol. Původně byl ze dřeva, později z kamene. Někdy zdobily pranýř sošky, které představovaly nečistá zvířata jako opice, prasata, anebo kata. Většinou do sloupu byl zapuštěn kruh na uvázání provinilce. Na vrcholu pranýře byla často koule a na ní červená koruhvička (*korubice*) jako symbol hrdelní moci nebo byla v barvách nositele jurisdikce. Někdy se také objevují i jiné symboly práva. Jednalo například o ruku s mečem nebo sochu rytíře respektive Rolanda.

Všechno co bylo spojeno s pranýřem, ztrácelo svoji úctu a čest. Takže někdy provinilce mohl zastoupit jméno, erb, prapor. Zejména se postupovalo v tako-

41 HORNA, op. cit., s. 199.

42 Tamtéž, s. 143. Další literatura: BŘEZINA, V.: Kroměřížský pranýř – nástroj práva. In: *Střední Morava*, kulturně-historická revue. Ročník 1, rok 1995, č. 1, s. 93–94. MAISEL, op. cit., s. 122–130.

vém případě, že osoba byla nedostupná. Takovým trestem bylo převrácení erbu přibitého k pranýři, což představovalo symbolické potrestání osoby a ukončení cti a dobré pověsti.⁴³

Staré letopisy uvádí příklad z roku 1440. Staroměstský konšel Zikmund Sláma z Nezdrěva byl usvědčen ze zrady, neboť chtěl vydat město Táboritům, proto „*erb jeho byl přikován na praněři a byla kačice se zlatým nosem a nohami, ale přikována byla zpět, hlavú dolú a nohami nahoru*“. Podobně mohl ke ztrátě cti sloužit i prapor. V roce 1419 byly na pranýř zavěšeny korouhve Jana Městeckého z Opočna a pána z Plavna.⁴⁴ Obdobně následky mělo i přibytí jména na šibenici. Jednalo se o běžnou soudní praxi. Připomínáme případ uprchlých odsouzců po porážce na Bílé hoře. Jejich jména byla přibita v Brně na šibenici.⁴⁵ Ke ztrátě cti se používal i kruh zapuštěný do soudní budovy či do kostela, kde byly uvázány odsouzené osoby. Opět se jednalo o zveřejnění trestu a ztrátu cti. Tyto kruhy (též *pranýřové obojky*) nebo jejich stopy se zachovaly v některých místech.⁴⁶ Do této skupiny patří i podobnému účelu sloužící exekuční kameny. Na některých místech byl u velkých kamenů zasazený kruh, kterým byl upoután odsouzený a byl na něm vykonán trest respektive zostření trestu před trestem smrti.

Pravidelně byly v sousedství pranýře ve městech umístěny potupné klece, které byly různě označovány; v Olomouci byla označena jako *klec bláznů*, v Praze *Vogelhaus*. Někdy je klec umístěna na zemi a v jiných případech je umístěna ve vzduchu, aby na odsouzeného bylo lépe vidět. Buď byl s klecí vytažen, nebo byla klec součástí budovy a byla umístěna na arkýři. Klec byla často konstruovaná tím způsobem, aby odsouzený byl v nedůstojné poloze (např. na čtyřech). Případy známe z různých míst. V Olomouci byl pekař Jan Soor za vysypání žhavého popele na půdu, z čehož vznikl požár střechy, vystaven v „*kleci bláznů*“ v kládě.⁴⁷ Další klece v jednotlivých lokalitách i v ikonografii a archívních pramenech ze Slovenska, Moravy a Čech uvádí Richard Horna.⁴⁸

Dalším immobilním předmětem byla trdlice (*slov. trlica*). Potupný předmět byl odvozen od trdlice na zpracování lnu a konopí jako typické ženské práce.

43 BÍLÝ, J. L.: Metodika, analýza právněarcheologických objektů na příkladu erbu. In: *Právní archeologie. Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané Katedrou společenských věd Fsv ČVUT v Praze a The European Society for History of Law*, pod patronátem prezidenta Památkové komory České republiky. Editor Karel Schelle. KEY Publishing: Ostrava 2011, s. 5–40.

44 Staří letopisové s. 27, 28, 121. SEDLÁČEK, A.: *Českomoravská heraldika, část všeobecná*. Praha 1902, s. 129.

45 PROKEŠ, J.: Několik příspěvků k moravským dějinám na Bílé hoře. In: *Časopis Matice moravské*, roč. 48, Brno 1924, s. 101.

46 HORNA, op. cit., s. 143. Zde uvedena místa ve formě katalogu míst ze Slovenska, Moravy a Čech.

47 NATHER, W.: *Kronika olomouckých domů*. 1. díl. Univerzita Palackého: Olomouc – Opava 2007, 1. české vydání, s. 387.

48 HORNA, op. cit., s. 143.

Nejčastěji byly trdlicí trestány ženy. Skládala se ze dvou dřevěných částí. Spodní část byla zapuštěna do země. Horní část se mohla zvednout. Uprostřed trdlice byl vyřezaný otvor pro hlavu a po stranách otvory pro ruce. Za účasti veřejnosti odsouzená musela vložit krk a ruce do otvorů a takto v nedůstojném postavení byla vystavena posměchu. Kláda sloužila také k vystavení odsouzeného. V kládě seděl odsouzený s hlavou rukama nebo nohama sevřenýma. Trest neměl zneuctující účinek.⁴⁹ Používal se i při civilních deliktech. Tzv. housličky podle tvaru hudebního nástroje sloužily k převážení delikventů.

Mobilním předmětem sloužícím ke snížení cti byl osel. Název byl odvozen od jeho podoby. Byl vytvořen ze dvou stlučených dřevěných desek, které tvořily ostrou hranu jako hřbet a stál na dřevěných nohách, vpředu byla napodobenina hlavy osla, někdy i jiného zvířete.⁵⁰ Takové vystavení odsouzence na oslu mělo sloužit k zneuctění odsouzeného a nepohodlné sezení mu mělo způsobit fyzické útrapy. Někdy odsouzení byli posazeni na osla, tedy prodělali ztrátu cti, a následně byli vyhnáni z města.⁵¹ Velmi často se používal osel ve vrchnostenském právu, např. se dochoval potupný osel kojetínského panství na Moravě⁵² a někdy se užíval i ve vojenském právu.

Potupné masky

Dalším znamením hanby a ztráty cti byly tzv. masky hanby. Masky v archaickém právu značila změnu identity, např. personifikace bohů. Také masky hanby, většinou plechové, měly za účel změnit identitu odsouzence a zesměšnit ho a ukázat jeho pravou podstatu. Z tohoto důvodu měly potupné masky často podobu ďábla.⁵³ V některých případech se jednalo o směšné podoby masek, aby osoba odsouzeného byla zesměšněna a tím ztratila svoji čest.⁵⁴

Nošení potupných pout

S nošením potupných obojků či pout se setkáváme ve všech právních kulturách. Velmi oblíbeným trestem spojeným se ztrátou cti bylo nošení potupných pout, což bylo spojeno s vystavením na exekučních nebo veřejných místech. Mezi tato pouta řadíme odsouzení k připoutání obojkem k místu odsouzení. Pevné železné obojky, které svíraly hrdlo odsouzeného, byly na krátkém řetězu zapuštěné v středověkých kostelních dveřích. Obojky se nacházely i u brány starých vodních mlýnů. Zprávy se zachovaly na Slovensku v Hontianské a Oravské

49 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 80.

50 KOMENSKÝ, op. cit., s. 268–269.

51 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 77.

52 HORNA, op. cit., obr. č. 15.

53 MAISEL, op. cit., s. 191.

54 HORNA, op. cit., s. 99.

župě. Podle mlynářského práva mohl mlynář tímto trestat drobné přestupky. Přichycení zloděje při krádeži ve mlýně bylo trestáno dáním obojku odsouzenému a ten musel stát celý den a někdy i celou noc.⁵⁵ Vedle dehonestace tento trest způsoboval i fyzické utrpení.⁵⁶ Tyto obojky nacházíme u radnic, hradů i jiných sídel soudů a na pranýřích.

Potupné tělesné tresty

Hanobící tělesné tresty měly na jedné straně způsobit utrpení odsouzenými, ale také způsobit mu újmu na cti. Mezi tyto tresty patřilo mrskání metlami,⁵⁷ buď jako trest samostatný nebo doprovodný. Tresty byly vykonávány veřejně, aby odsouzenec byl zneuctěn před celou komunitou. Snížení na cti znamenal i výkon trestu osobou vykonávajícího, jako byla osoba na cti snižená (kat, biřic). Trest se pováděl na horní část těla. Byla často určena síla, doba úderu i výsledné zranění (až do krve).⁵⁸ Často s tímto trestem bylo spojeno i vypovězení odsouzence.

Potupné práce

Snížení cti představovaly i veřejně prováděné dehonestující práce. Mezi tyto hanobící práce patřilo nošení tzv. kamene hanby či potupy. Byl to těžký kus kamene, který odsouzený musel nosit na rukách. Zachovaly se na Slovensku kameny potupy a hanby v Topolčiakách a v Městečku (dnes Leopoldov), kde kámen měl hmotnost 39,5 kg. Součástí rozsudku bylo nařízení, odkud a kam má tento kámen nést. Nošení kamene se nařizovalo o trhových dnech nebo církevních svátcích, aby odsouzeného vidělo co nejvíce lidí. V Německu ženy přistižené při smilstvu musely táhnout káru s hnojem ulicemi sídliště.⁵⁹

Potupná procházka či potupný průvod

Dehonestace byla někdy spojena s procházkou po sídlišti, aby všichni viděli odsouzence a jeho prohřešek. Trest byl zveřejněn buď zavěšením předmětu krádeže, nebo někdy i tabulkou s textem, čeho se odsouzený dopustil. Na Slovensku v roce 1571 levočský obyvatel ukradl několik hřebů z polních bran, které tam byly pohozené. Za trest mu hřeby přivázal kat hřeby na krk a vedl ho po náměstí a ulicích města Levoče a nakonec ho vyvedl z města s tím, že se nikdy nesmí vrátit.⁶⁰ Potupný průvod, někdy i za mrskání, byl často součástí trestu vypovězení

55 Tamtéž, s. 71–72.

56 HOLÁK, J.: *Beda odsúdeným – ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku*. Martin 1974.

57 KOMENSKÝ, op. cit., s. 268–269.

58 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 73.

59 Tamtéž, s. 77.

60 Odkazují <http://www.levoca.sk/historia.htm>

z města. Vedle ztráty cti se tím i zveřejňovalo, kdo je psancem. Někdy potupný průvod byl spojen s nástroji výkonu trestu. Ve Švýcarsku se zakazovalo nošení kordu či návštěva hostinců. Dopadený byl zbavován cti v rituálu, kdy se stával „šelmou“. Někdy s ním kat obešel třikrát šibenici, načež následovalo zlomení kordu.⁶¹

Sebepotupa

Jednalo se o znamení ztráty cti jako součást trestu odsouzených nactiutrhačů a osočovatelů. Jednalo se o mladší trest nahrazující původní tělesné tresty. Nactiutrhač či osočovatel musel veřejně odvolat urážlivé výroky a potom musel sebe potupit. Nejčastěji několikrát si dát políček. V Levoči v roce 1665 měšťan a kloboučník Matej Novotník veřejně urazil městského rychtáře a celý magistrát. Za trest měl na radnici odvolat všechny urážlivé výroky, uražené osoby veřejně odprosít a třikrát se udeřit po ústech.⁶²

Podobnou funkci satisfakce i sebepotupy mělo odprošení. Ukázkou odprošení máme písemný doklad měšťana ze Sankt Gallenu z roku 1711. Odprošení zní takto: *“Já, Hans Jakob Zwickher, tu přede všemi na kolenou uznávám, že jsem zlořečenou hubou svou milostivou vrchnost celou a zejména některé poctivé údy její nezodpovědně urazil hanlivými a ohavnými řečmi, které jsem vypustil ze své prolhané huby a útroh a jež беру zpět a co nejponiženěji odprošuji všechny, jež jsem zlovolně poškodil na dobré pověsti a mínění, a slibuji tímto před Bohem a jeho zástupcům, vrchnosti, že se do budoucna podobné hanby vystříhám a že o každém budu hovořit toliko tak, aby z toho měl jen potěšení, k čemuž Bůh buď milostiv.”*⁶³

Zhanobení erbu a vexila

Někdy místo osoby byl zhanoben erb, což mělo podobu rituálu. Obřad vykonával soudní orgán nebo herold jako nositel soudní moci nad erby. Při nejhrošších prohřešeních vykonával zhanobení kat nebo katův pacholek. V Británii za některé zločiny, zejména za velezradu, byl štít heroldy na veřejném prostranství převrácen, pošlapán a roztrhán na kusy jako ztrátu cti a důstojnosti.⁶⁴ Trest vykonával herold a skládal z několika gest. Zhození erbu na zem, což symbolicky znamenalo i znečištění erbu. Další gestem bylo jeho pošlapání a potom roztrhání erbu jako ukončení dobré cti a důstojnosti.⁶⁵ Proti hanění erbu soukromými

61 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 77.

62 Odkazují <http://www.levoca.sk/historia.htm>

63 VAN DÜLMEN, op. cit., s. 77.

64 BUBEN, M.: Brisury v britské heraldice. In: *Heraldická ročenka 1985*. Vydala Česká numismatická společnost, pobočka Heraldika, Praha 1985, s. 63.

65 BUBEN, op. cit., s. 64.

osobami se nositel erbu může bránit soudní cestou.⁶⁶ Podobným způsobem bylo možné také zhanobit prapor a explicitně osobu nositele.

Závěr

Starověk a středověk vytvořil od sebe dvě oddělené společnosti. Jednu tvořila společnost považovaných za slušné lidi a společnost osob bez cti. Čest v minulosti byla velmi důležitý statek, který si každý žárlivě střežil. Naopak společnost neslušných nebyla v anonymitě, ale existovala široká síť znamení, gest a rituálů ztráty cti. V této studii jsme provedli sběr a klasifikaci těchto znamení s cílem připravit materiál k hlubší analýze, kterou jsme mohli provést jen u některých právněarcheologických objektů. V dalším výzkumu touto metodou bychom měli najít některé představy související s archaickým právem, psychologické a sociologické a jiné aspekty ztráty cti.

Doc. JUDr. Jiří L. Bílý, CSc.
Katedra teorie práva a právních dějin
Právnická fakulta UP v Olomouci
Email: jlbily@volny.cz

---

66 JANIŠOVÁ, J.: Hanobení erbu a jména v raně novověkém moravském zemském právu. In: *Heraldická ročenka 2007*. Heraldická společnost v Praze: Praha 2007, s. 62–74.

OBČANSKÁ ČEST VE STAROVĚKÉM ŘÍMĚ (INFAMIA – TURPITUDO)

Civic Honour in Ancient Rome (Infamia – Turpitudō)

Renata Veselá a Karel Schelle

VESELÁ, Renata, SCHELLE, Karel. Občanská čest ve starověkém Římě. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 23–26.

Abstrakt: Článek se zabývá právními aspekty nečestnosti a špatné pověsti ve starověkém Římě.

Klíčová slova: Nečestnost, špatná pověst, starověký Řím

Abstract: The article is dealing with legal aspects of dishonesty and bad reputation in ancient Rome.

Keywords: Dishonesty, Bad reputation, Ancient Rome

Ubi non est pudor, nec cura iuris, sanctitas, pieta, fides, instabile regnum est. Kde není ostych ani úcta k právu, poctivost a spravedlnost, věrnost, tam je trůn vratký.¹ Tuto větu údajně vyslovil Seneca. Jiný latinský citát říká poněkud lakonicky – *Ubi ius incertum, ibi ius nullum*. Kde je právo nejisté (neurčité), tam není právo žádné.² V této souvislosti se ovšem nabízí otázka: Je skutečně právo jediným regulátorem lidského jednání? Jaká je hranice mezi právem a morálkou? V čem je právo jisté a morálka nejistá? Nebo naopak? Pokusíme se hledat odpověď v dostupných pramenech.

Pro tento příspěvek jsme zvolili témata infamia – turpitudō. Infamia, tedy nečestnost, bezectnost, hanebnost, snížení na cti; a turpitudō, tedy špatná pověst.³ Jak pro veřejné, tak pro soukromé právo římské nebylo zcela bezvýznamné, jestliže občan římský utrpěl snížení na cti nebo vážnosti, která mu jako občanu římskému byla zákonem zajištěna. Méně čestným se mohl stát buď na základě právní normy, nebo pouze fakticky, jestliže upadl pro zavržitelný způsob života v nevážnost spoluobčanů.⁴

Infamia – nečestnost – měla v životě Římanů nepřehlédnutelné důsledky. Osoba, která se stala nečestnou v důsledku výkonu některých povolání (gladiátor, kuplíř, herečka, prostitutka, tanečník) měla značná omezení ve svém osobním statutu. Infamia také vznikala nařízením exekuce, současným dvojím manželstvím nebo zasnoubením, provdáním vdovy před uplynutím smuteční doby (tempus lugendi, annus luctus), nebo nesplněním dohodnutého smíru či bezdůvodným udavačstvím.

Infamia mediata, zprostředkovaná nečestnost, vznikala odsouzením v trestním procesu, odsouzením za úmyslný delikt, odsouzením za infamující žalobu, vyloučením z vojska za trest. Důsledky těchto odsouzení znamenaly ztrátu aktivního a pasivního volebního práva, také nezpůsobilost podat tzv. infamující žalobu. Říman v důsledku zmíněné nečestnosti také nemohl být aktivně ani pasivně účasten procesního řízení. Justiniánské právo dále zakázalo nemožnost podat actio popularis a zakázalo infamované osobě zastávat veřejné funkce a svědčit.

Nižším stupněm nečestnosti byli potrestáni ti, kterým byla udělena tzv. censorská důtka (nota censoria). Bývala udělována při censu za vážná soukromoprávní provinění (například za zneužívání otcovské moci) nebo za veřejnoprávní provinění (například bezdůvodné odvolání kandidatury na magistraturu). Důsledkem takového provinění mohlo být vyloučení ze senátu nebo zařazení do nižší kategorie občanů.

Jinou kategorií snížení cti římského občana byl faktický stav, tzv. turpitudō, které můžeme označit za špatnou pověst. Přestože šlo o faktický stav, následo-

1 www.e.kniha.com/latinske-citace-od-u.html

2 KINCL, J., URFRUS, V.: *Římské právo*. Panorama: Praha 1990, s. 448.

3 SKŘEJPEK, M.: *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. Plzeň 2011, s. 55–57.

4 VANČURA, J.: *Úvod do studia soukromého práva římského*. Díl I. Praha 1923, s. 69.

valy pro osobu se špatnou pověstí právní důsledky. Osoba se špatnou pověstí mohla být označena za nedůvěryhodnou při soudním řízení, také byla vyloučena z poručenství a nesměla zastávat veřejné funkce, které měly být svěřovány jen osobám důvěryhodným. Podle zvláštního ustanovení císaře Konstantina bylo možné odporovat závěti, v níž by byla za dědice stanovena osoba se špatnou pověstí. Tato omezení platila *conclusionem a maiorem* i pro infamii, jež jinak pozbyla, aspoň pro právo soukromé a procesní, v právu justiniánském svého významu.

Předpisů o římské infamii se ještě dovolávalo právo kanonické a také notářský řád z roku 1512; ve skutečnosti však byla ztráta občanské cti upravena samostatně trestním zákonodárstvím. Ustanovení o *turpitudine* byla však v právu pandektním recipována.⁵

Pokusíme se alespoň načrtnout některé shora vyjmenované situace, které vedly ke snížení osobního statutu římského občana. Za úplnou ztrátu cti byla u římského občana považována situace, kdy pozbyl osobní svobodu (*capitis deminutio maxima*) anebo římské občanství (*capitisdeminutio media*).

Jedno z nejstarších ustanovení o snížení cti statutu římského občana údajně obsahoval již Zákon dvanácti desek. V něm bylo stanoveno, že pokud se občan římský stal slavnostním svědkem nebo vážným při mancipaci⁶ a následně odmítl vydat svědectví o uskutečněném právním úkonu (mancipaci), byl potrestán ztrátou cti. To v praxi znamenalo, že sám nemohl činit takové slavnostní formální úkony, při nichž byla vyžadována součinnost svědků a vážného. Nemohl tedy například pořizovat testament, propouštět emancipací syna z rodinné vazby, prodávat a kupovat mancipací mancipační věci.⁷

Infamia v důsledku nařízení insolvence nastávala v situaci, kdy dlužník přičlený věřiteli v rámci osobní exekuce mohl být držen v domácím vězení věřitele nebo jej věřitel mohl prodat do otroctví. V nejstarších dobách mohl dlužníka věřitel i zabít. Dlužník se také mohl dobrovolně odevzdat věřiteli jako záruka pro uhrazení dluhu. Tuto praxi postupně nahradila exekuce majetková, která ovšem s sebou také přinášela infamii, a to infamii doživotní. Výjimku z toho pravidla přineslo následně tzv. *distractio bonorum*, prodej majetku dlužníka po částech. Vztahovalo se senátory, nedospělce, pravděpodobně i na šílence a v tomto případě nebyl dlužník infamován.⁸

Zvláštním důvodem infamie bylo také odsouzení po podání tzv. *actiones famosae*. Byly to žaloby soukromoprávního charakteru, jejichž užitím se odsouzený dehonestoval. Příklady těchto situací jsou odsouzení ze smlouvy spo-

5 VANČURA, op. cit., s. 70–71.

6 Mancipace – formální právní úkon prováděný slavnostní formou za účasti svědků (*testes*) a tzv. vážného (*libripens*).

7 Mancipační věci – věci mimořádného významu pro římskou rodinu: pozemky, otroci, tažná zvířata a pozemkové služebnosti k pozemkům na italské půdě.

8 SKŘEJPEK, op. cit., s. 272–274.

lečenské, ze smlouvy příkazní, z úschovy nebo poručenství. Obdobně infamii způsobovalo porušení mimosoudní dohody, kterou strany učinily proto, aby se vyhnuly soudnímu řízení nebo aby odstranili určitou nejistotu ve vzájemných vztazích. Infamis neměl podle prétorova ediktu také právo zastupovat jiného v procesu ani se nechat sám zastupovat.

Z hlediska trestněprávního – ovšem z pohledu římského práva civilního – měly infamující povahu také žaloby, které se vztahovaly na delikty, které se obecně považovaly za nečestné. Infamován pro odsouzení například z krádeže, loupeže, poškození cizí věci a podobně byl pachatel i poté, když způsobenou škodu nahradil.

Oba naznačené instituty, i když je římská praxe a následně římskoprávní věda jak verbálně tak fakticky odlišovala, mají společný základ. Je jím provázanost morálky a práva. V zásadě morální kritéria právo akceptuje a recipuje, což lze výrazněji spatřovat na institutu špatné pověsti. Turpitudum jako kategorie faktická s sebou nese přesně vymezené, shora uvedené, a lze konstatovat velmi přísné právní důsledky. Římský občan se špatnou pověstí byl zejména postižen v oblasti veřejného práva, ale také v právu soukromém. Zde jednoznačně musíme římskou společnost z hlediska formálního pohledu považovat za pokročilou, i když z pohledu praktického bychom nepochybně našli mnohé příklady odporující učebnicové teorii.

JUDr. Renata Veselá, Ph.D.

doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.

Katedra dějin státu a práva

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Emaily: renata@law.muni.cz, karel.schelle@schelle.cz

PROCESNĚ-PŘÁVNÍ ASPEKTY *ACTIO INIURIARUM*

Procedural aspects of *actio iniuriarum*.

Petr Dostalík

DOSTALÍK, Petr. Procesne-právní aspekty *actio iniuriarum*. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 27–38.

Abstrakt: Tento příspěvek se zabývá historickým vývojem římského deliktu iniurie. Zaměřuje se na procesní aspekty, zkoumá zejména ochranu, kterou poskytovalo římské cti právo archaické v Zákonu XII desek a v legisakcích, sleduje změny, které přinesl tzv. formulový proces a zásady pratora v rámci tzv. *ius honorarium*. A konečně si všimá i ochrany, kterou v době společenských změn konce republiky přineslo trestní právo - zákon lex Cornelia de iniuriis. Zamýšlí se nad aspekty takovéto podvojně ochrany cti jak v právu soukromém, tak v právu veřejném. A konečně se článek zabývá také návazností starořímské iniurie na pojetí cti ve středověkém *ius commune*.

Klíčová slova: delikty římského práva, ochrana cti, procesní právo, *Corpus iuris civilis*.

Abstract: This paper deals with the historical development of the Roman tort of iniuria. It focuses mainly on procedural aspects – namely the *actio iniuriarum*, examining in particular the protection provided in The Law of XII Tables and the old writs (legisactiones) of the archaic Roman Law. The paper follows the changes brought about by the process seater and *ius honorarium* and it deals with the protection of the honor of the Roman civilians at the time of deep and very fast social changes at the end of the Roman Republic, which was brought by the Criminal Law – namely the lex Cornelia de iniuriis. Finally, the article also deals with links to the ancient Roman iniurie of honor in medieval *ius commune*.

Keywords: torts of the classical roman law, the protection of honor, law of procedure, *Corpus Iuris Civilis*.

Ochrana cti patří bezpochyby k základním chráněným hodnotám každé společnosti, kterou můžeme nazývat občanskou. Ovšem čest jako taková je chápána různě v různých kulturách a různých dobách,¹ a musí být nezbytně nutně zkoumána v historickém kontextu. V kontextu římského práva má navíc pojem *iniuria* širší význam, znamená prostě nezákonnost nebo ještě spíše absenci práva,² ovšem i ve zcela specifickém významu zaviněného protiprávního jednání soukromého práva zahrnuje několik protiprávních jednání, která je možno shrnout jen pod velmi obecnou definici „any contumelious disregard of another’s right or personality.“³ Tak sahá urážka na cti (jak uvidíme dále) od fyzického napadení svobodného člověka až po bránění nakládání s vlastním majetkem nebo omezení nebo zbavení možnosti užívat veřejná místa, jako jsou lázně, cesty nebo divadla. Podle svědectví římských pramenů jsou chráněny i nehmotné statky, jež se více blíží našemu pojetí, jako solventnost a platební morálka římského občana nebo počestnost (*modestia*) jeho manželky nebo dcery. Chráněno je i mrtvé tělo římského občana – zde se ovšem snoubí předpisy soukromého práva s náboženskými normami (mrtvé tělo je považováno za věc vyloučeno z předpisů soukromého práva).⁴ Cílem této práce je zaměřit se na procesní aspekty ochrany cti, v ryze antickém nebo římském duchu – tedy zkoumat okolnosti, za kterých bude žaloba poskytnuta nebo odmítnuta: *iudicium dare* nebo *iudicium denegare*,⁵ jaké jsou účinky této žaloby jak pro strany procesu, tak okolnosti aktivní či pasivní legitimace.

Výše zmiňované široké pojetí urážky na cti je ovšem výsledkem dlouhého vývoje. V archaickém římském právu bylo za urážku na cti v užším významu považováno pouze fyzické napadení. Trestáno bylo ve dvou stupních, vážnější újmu formou odplaty: *talio*, pokud se strany nedohodly na odškodnění; nižší poškození (zlomení kosti nebo údu) přesně danou finanční pokutou. Toto ustanovení máme zachováno v Zákoně XII desek (VIII. 2–4):

1. Jestliže kdo odtrhne druhému úd, trestem budiž odvěta, jestliže se strany neshodnou na vypořádání.
2. Jestliže kdo zlomí rukou nebo holí kost, budiž pokuta 300 assů; pokud se jedná o otroka, budiž pokuta 150 assů.
3. Jestliže někdo spáchá *iniurii*, budiž pokuta 25.⁶

1 JANIŠOVÁ, J.: *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě*. Historická studie a edice, Brno: Maticе Moravská 2007, str. 16–33.

2 NICHOLAS, B.: *An Introduction to Roman Law*, Oxford: Clarendon Press 1962, na str. 215 hovoří o „unlawfulness or absence of a right“.

3 NICHOLAS, op. cit., s. 216.

4 J. Rupke zdůrazňuje, že pohřební kult a kult mrtvých, stejně jako návštěva veřejného divadla byla součástí výkonu veřejného kultu. RUPKE, J.: *Náboženství starých Římanů*, Praha: Vyšehrad, 1. vydání 2007, str. 26.

5 O problematice *denegatio actionem* i s přihlédnutím k novějšímu právu viz V. Poláček, *Denegatio. Příspěvek k otázce zamítavých rozhodnutí a diskreční pravomoci soudních magistrátů v římském civilním soudnictví*, Praha: V. Linhart 1947.

6 V tomto případě překládá M. Skřejpek termín *iniuria* jako příkoří, viz SKŘEJPEK, M.:

Pojem *iniuria* v tomto případě znamená jakékoli protiprávní jednání, které nebylo postíženo jiným deliktem. *Furtum*, která má svůj původ rovněž v Zákonu XII desek, a delikt civilního práva *damnum iniuria datum* nebyly představiteli počínající římské právní vědy považovány za *iniurii*, a spojení s předchozími dvěma skutkovými podstatami znamenalo, že pokutou bylo trestáno jednání menší intenzity, než je zlomení kosti nebo odtržení údu. Později došlo k pohlcení prvních dvou pravidel obecným třetím pravidlem, a tedy bylo za *iniurii* považováno každé protiprávní jednání, které nebylo postihováno jiným soukromoprávním deliktem, ať již založeným na právu praetorském nebo civilním. Problematickou se ukázala také sankce za *iniurii*.

Uplatnění odvety bylo v rozporu se základní římskou ctností – *humanitas*,⁷ a praetor zřejmě brzy počal požadovat, aby se strany shodly na peněžitém odškodnění. A konečně pevně ustanovená pokuta se stala směšnou v důsledku znehodnocení mince (*assu*). Pokles hodnoty peněz tedy způsobil nedostatečnou citelnost těchto pokut a literatura zná případy, že se římský občan bavil tím, že uštěďroval políčky římským občanům a jeho otrok, který šel za ním, hned vyplácel požadovanou hodnotu 25 *assů*.⁸ Praetor počal povolovat žalobu nikoliv na přesně danou částku, ale na náhradu škody. Tím vyšlo ustanovení Zákona XII desek z užívání.

Tato přísná pravidla vyšla brzy z užívání tím, že praetor zavedl novou žalobu, nazývanou *actio de iniuriis aestimandis* – ve formulí autorizoval praetor rozhodce, aby upravil výši škody podle toho, co se mu bude zdát „good and equitable.“⁹ Původně, podle klasického práva, se tato žaloba vztahovala pouze na fyzická zranění, Aulus Gellius ve svých *Attických nocích* hovoří o zlomení kosti svobodného člověka,¹⁰ teprve později a postupně počal praetor přidávat další případy, které byly vzdáleny původnímu pojetí *iniurie*. Tyto další případy nebyly nazývány *iniuriis*, ale byla poskytnuta žaloba *actio iniuriarum aestimatoria*. Existovaly tedy dvě žaloby – první nazývané *actio de iniuriis aestimandis*, která vycházela z deliktu, který byl zaveden Zákonem XII desek, se zachováním skutkové podstaty tohoto deliktu jako fyzického napadení svobodného člověka, pouze sankce byla zanechána na úvaze rozhodce. Druhou žalobou byla *actio iniuriarum aestimatoria*, která zahrnovala další případy závažného chování, které se vyvinuly postupně. Tuto žalobu ve vrcholném stádiu zachycuje Hadriánův věčný edikt. Lenelova edice tohoto ediktu obsahuje rubriku *De iniuriis*,¹¹ žalo-

Prameny římského práva. Fontes iuris romani, Praha: LexisNexis, str. 41.

7 O pojmu *humanitas* více viz BAUMANN, R. A.: *Human Rights in Rome*, Routledge Classical Monography 2012, str. 37.

8 Tak alespoň B. Nicholas, op. cit., str. 216.

9 Tímto *kalkem* si F. Schultz pomáhá při svízelném překladu termínu *aequum et bonum* viz SCHULZ, F., op. cit., str. 594.

10 Gellius 20.1.13: „os hominis liberi“.

11 SOMMER, O.: *Texty ke studiu soukromého práva římského*. Praha: Melantrich 1932, str. 184–186.

ba *actio iniuriarum* je tedy založena na praetorském právu a Gaius ji řadí mezi delikty civilního práva proto, že má svůj původ v Zákonu XII desek.¹² V rámci *Edictum perpetuum* jsou pod *actio iniuriarum* zahrnuty následující skutkové podstaty:

1. Dig. 47. 10. 15. 2.
Ulpianus 77 ad ed.

Ait praetor: „qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicitur, quo adversus bonos mores convicium fiet: in eum iudicium dabo“.

Říká praetor: poskytnu žalobu tomu, který zneužil jiného (který neřestně nakládal s jiným) nebo kdo zapříčinil, že k takovému jednání došlo, a to způsobem, který je v rozporu s dobrými mravy.

Dig. 47. 10. 1. 1.
Ulpianus 56 ad ed.

Iniuriam autem fieri labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur, convicium fit.

Labeo říká, že urážka se děje buď slovy, nebo činy, činy tehdy, pokud je na někoho vložena ruka, slovy tehdy, když není vložena ruka, ale je shromážděno a křičí více lidí.

Tedy urážka na cti je páchána tehdy, pokud se někdo shromáždí před domem jiného a spustí urážlivý pokřik.

2. *ademptare puditiam* – text této žalobní formule nemáme zachovaný, avšak jednalo se o jednání, popsané u Gaia, kde někdo sledoval *mater familias* nebo mladého chlapce nebo dívku.

3. „*Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quaeque erit, animaadvertam“.*

Tato formule zahrnuje jakékoli jednání, které se obrací proti cti jiného, nezahrnuje pouze pomluvu nebo křivé nařčení.

4. Kdo dal cizího otroka zbičovat, nebo jej podrobil právu útrpnému, proti tomu poskytnu žalobu.

Formule těchto žalob, které jinak neznáme, se příliš nelišily od *actio iniuriarum aestimatoria*, kromě toho, že v těchto případech rozhodoval soudce jediný. Přestože známe jejich podobu až z Hadriánova ediktu, nepochybně existovaly ve shodné podobě již v 1. Století př. Kr. Již v podobě zachované v Ediktu se počal pro všechny tyto delikty užívat pojem *iniuria*, a příslušející žaloba byla nazývána

¹² Tak SCHULZ, F.: *Classical Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, str. 593

actio iniuriarum. Tedy *iniuria* v ediktální podobě již znamená úmyslné protiprávní jednání proti osobnosti svobodného člověka, a to včetně fyzického útoku.

Římstí právníci velmi bedlivě zkoumali jednotlivé skutkové podstaty *iniurie* a podstatně je rozšířili, a to vzhledem k tomu, že Římané velmi citlivě vnímali útoky na čest jakéhokoliv druhu. Za takový útok byla například považována skutečnost, že se věřitel obrátil na ručitele, přestože mohl dluh snadno požadovat po dlužníkovi. V sázce byla v tomto případě čest dlužníka, protože věřitel svým jednáním naznačoval, že je dlužník insolventní. A insolvence vůči věřitelům působila v římském exekučním právu *infamii*. Stejně tak máme v pramenech zachovanou zprávu, že pouhé nepravdivé označení římského občana za dlužníka bylo posuzováno jako útok na jeho čest:

Dig. 47. 10. 15. 33.
Ulpianus 77 ad ed.

Si quis non debitorem quasi debitorem appellaverit iniuriae faciendi causa, iniuriarum tenetur.

Žalobou z urážky může být žalován ten, kdo jiného, který nebyl jeho dlužníkem, nazval jakoby dlužníkem, a to v úmyslu jej urazit.

Jak ovšem právník Ulpian zdůrazňuje, musí tak být učiněno v úmyslu zpochybnit důvěryhodnost takového dlužníka – a stejně tak není na vymáhání pohledávky po ručiteli nic urážlivého pro dlužníka, jestliže je dlužník nepřítomen nebo neschopen plnit.

Římstí právníci se však nespokojili pouze s extenzivním výkladem skutkových podstat, které byly obsaženy v praetorském ediktu, ale praktický život sám přinášel k praetorovu křeslu další situace, které vyžadovaly poskytnutí *actio iniuriarum*. Například pokud někdo označil svobodného občana jako otroka:

Dig. 47. 10. 11. 9.
Ulpianus 57 ad ed.

Ei, qui servus dicitur seque adserit in libertatem, iniuriarum actionem adversus dicentem se dominum competere nulla dubitatio est. et hoc verum est, sive ex libertate in servitute petatur sive ex servitute in libertatem proclamet: nam hoc iure indistincte utimur.

Není pochyb o tom, že jestliže je někdo pokládán za otroka a on je přitom svobodný, přísluší mu žaloba z urážky na cti proti tomu, kdo se pokládá za jeho pána. A to je pravda, ať již tento touží svobodného uvrhnout do otroctví nebo otrok touží prokázat svou svobodu, protože my užíváme toto právo bez jakéhokoliv rozlišení.

Stejně tak, pokud někdo bránil jinému v užívání věci, které byla určena k užívání všem lidem (jedná se tedy o *res omnium communes*), bylo takové jednání jistými právníky stíháno s použitím žaloby *actio iniuriarum*:

Dig. 47. 10. 13. 7.
Ulpianus 57 ad ed.

Si quis me prohibeat in mari piscari vel everriculum (quod graece sagyny dicitur) ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire? sunt qui putent iniuriarum me posse agere: et ita pomponius et plerique esse huic similem eum, qui in publicum lavare vel in cavea publica sedere vel in quo alio loco agere sedere conversari non patiat, aut si quis re mea uti me non permittat: nam et hic iniuriarum conveniri potest. conductori autem veteres interdictum dederunt, si forte publice hoc conduxit: nam vis ei prohibenda est, quo minus conductione sua fruatur. si quem tamen ante aedes meas vel ante praetorium meum piscari prohibeam, quid dicendum est? me iniuriarum iudicio teneri an non? et quidem mare commune omnium est et litora, sicuti aer, et est saepissime rescriptum non posse quem piscari prohiberi: sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. usurpatum tamen et hoc est, tametsi nullo iure, ut quis prohiberi possit ante aedes meas vel praetorium meum piscari: quare si quis prohibeatur, adhuc iniuriarum agi potest. in lacu tamen, qui mei dominii est, utique piscari aliquem prohibere possum.

Jestliže mi kdo zakazuje rybařit v moři nebo používat síť, je otázkou, zda jej mohu žalovat z urážky? Jsou takoví, kteří se domnívají, že mohu žalovat z urážky a Pomponius a mnozí (jiní) říkají, že je to podobné jako v případě, když mi někdo jiný nedovolí užívat veřejné lázně nebo sedět ve veřejném divadle nebo rozmlouvat na veřejném místě nebo když mi nedovolí užívat mého majetku, protože pak jej mohu žalovat z urážky. Ale co když zakážu jinému, aby rybařil před mou vilou nebo před mým domem? Jsem odpovědný z urážky na cti nebo ne? A skutečně je moře, podobně jako vzduch majetkem všech, a císařské reskripty často nařizují, že není možné jiným zakazovat rybařit v moři, stejně jako je povoleno chytat ptáky, pouze mohu zakázat, aby jiný vstupoval na můj pozemek. Přece ovšem lidé uznávají, že je možné toto zakazovat, ačkoliv to není podle práva, odtud, pokud je něco zakázáno, mohu žalovat z urážky. Ale v každém případě mohu zakázat rybařit někomu v jezeře, které náleží mně.

Toto podřazení však není bez pochybnosti, protože klasické texty jsou *kompilátory* pozměňovány, dochází ke krácení právnických diskuzí, a zdá se, že justiniánské texty přiznávají užití této žaloby i tam, kde ji klasičtí právníci vůbec nezmiňovali nebo kde ji dokonce odmítali přiznávat.

Sporná je povaha další skutkové podstaty, totiž vpádu do cizího domu. Přestože Paulus výslovně přiznává *actio iniuriarum* pokud někdo vstoupí do domu proti vůli jeho vlastníka, a dokonce se odvolává na právní názor Offiliův, pochybnosti i nadále trvají:

Dig. 47. 10. 23.

Paulus 4 ad ed.

Qui in domum alienam invito domino introiret, quamvis in ius vocat, actionem iniuriarum in eum competere ofilius ait.

Ten, který vstoupil do domu proti vůli majitele, ačkoliv je volán na soud, Offilius říká, že proti němu přísluší žaloba z urážky.

A pochybnosti trvají proto, že takové jednání bylo za delikt vyhlášeno lex Cornelia,¹³ jehož znění máme zachováno v Digestech (Dig. 47. 10: **De iniuriis et famosis libellis**). A Ulpian na příslušném místě diskutuje toto protiprávní jednání pouze v souvislosti s tímto zákonem (Dig. 47. 10. 5. 2. – 6.).

Dig. 47. 10. 5. 2.

Ulpianus 56 ad ed.

Domum accipere debemus non proprietatem domus, sed domicilium. quare sive in propria domu quis habitaverit sive in conducto vel gratis sive hospitio receptus, haec lex locum habebit.

Pod pojem „dům“ nespadá pouze ten, který je ve vlastnictví žalobce, ale také ten, ve kterém bydlí. A proto tento zákon bude uplatněn, ať již se jedná o dům, který žalobce vlastní, má jej pronajatý nebo v něm žije bez placení, nebo je v něm přijímán jako host.

Dig. 47. 10. 5. 3.

Ulpianus 56 ad ed.

Quid si quis in villa habitet vel in hortis? idem erit probandum.

Co jestliže žalobce žije na venkovském statku nebo v domě, který je obklopen zahradami? Pak se uplatní stejné pravidlo.

Dig. 47. 10. 5. 4.

Ulpianus 56 ad ed.

Et si dominus fundum locaverit inque eum impetus factus sit, colonus aget, non dominus.

A jestliže by vlastník pronajal pozemek, a někdo by do něj násilím vnikl, ať žaluje nájemce (kolón) a ne vlastník pozemku.

Dig. 47. 10. 5. 5.

Ulpianus 56 ad ed.

Si tamen in fundum alienum, qui domino colebatur, introitum sit, labeo negat esse actionem domino fundi ex lege cornelia, quia non possit ubique domicilium habere, hoc est per omnes villas suas. ego puto ad omnem habitationem, in qua

---

¹³ Tak se alespoň domnívá F. Schultz, op. cit., s. 596.

pater familias habitat, pertinere hanc legem, licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus enim studiorum causa romae agere: romae utique domicilium non habet et tamen dicendum est, si vi domus eius introita fuerit, corneliam locum habere. tantum igitur ad meritoria vel stabula non pertinebit: ceterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa, licet ibi domicilium non habeant.

Jestliže někdo vstoupí na cizí pozemek, který je obděláván jeho vlastníkem, Labeo popírá, že vlastník pozemku může žalovat na základě tohoto zákona, protože nemůže bydlet všude, tedy ve smyslu na všech svých statcích. Mám zato, že se tento zákon uplatní na každou nemovitost, ve které bydlí *pater familias*, ať již tam má svůj domicil nebo ne. Protože když někdo jde do Říma, aby pokračoval ve svých studiích, zcela určitě nemá v Římě svůj domicil (tedy tam trvale nesídlí [pozn. P. D.]), ale stále je možno říci, že to byl jeho dům, do něhož bylo vniknuto násilím, a proto bude možné v tomto případě uplatnit *lex Cornelia*. Neuplatní se však v případě dočasného bydlení nebo stájí. Pod jeho ochranou však stojí i ti, kteří na místě zůstávají po velmi krátkou dobu, třebaže tam nemají svůj domicil.

Dig. 47. 10. 5. 6.

Ulpianus 56 ad ed.

Illud quaeritur, an pater filio familias iniuriam passo ex lege cornelia iniuriarum agere possit: et placuit non posse deque ea re inter omnes constat. sed patri quidem praetoria iniuriarum actio competit, filio vero legis corneliae.

A odtud vyplývá otázka, zda *pater familias* může žalovat pro urážku na cti podle *lex Cornelia* v případě, že jeho syn byl uražen. A právníci se shodují na tom, že nemůže, a že je tomu tak ve všech případech. *Pater familias* však může žalovat pomocí praetorské žaloby, jeho syn však pomocí žaloby *ex lege Cornelia*.

Z výše uvedených fragmentů vyplývá, že vpád do domu (*domum introire*) spadal výlučně pod *lex Cornelia* a že v těchto případech příslušela jiná poenální žaloba, založená na *imperiu praetora* (*que imperio continetur*). Jiná místa v Digestech, která příznávají při vpádu do domu *actio iniuriarum*, musí být interpolována. To, že text je interpolován vyplývá ze skutečnosti, že tato skutková podstata není zahrnuta v praetorském ediktu. Je třeba si položit otázku, jaká žaloba mohla být použita, a jaká byla zřejmě často používána, jestliže *lex Cornelia* brzy upadl do zapomnění:

Dig. 47. 2. 21. 7.

Paulus 40 ad sab.

Qui furti faciendi causa conclave intravit, nondum fur est, quamvis furandi causa intravit. quid ergo? qua actione tenebitur? utique iniuriarum: aut de vi accusabitur, si per vim introivit.

Ten, kdo vstoupil do místnosti s úmyslem krást, ještě není zloděj, třebaže s takovými úmyslem vešel. Co tedy? Jako žalobou jej budeme žalovat? Může být

žalován pomocí žaloby na náhradu škody, nebo pomocí *actione de vi*, jestliže vstoupil za užití násilí.

Je možné se domnívat, že v klasickém právu bylo možno pouze žalovat pomocí *actio de vi*. A termín *utigue iniuriarum* vykládáme jako možnost připuštění *actio legis Aquiliae* podle třetí kapitoly Aquiliova zákona. Nepřipuštění krádeže považujeme ovšem za klasické, a tedy prosté interpolací, protože je nutné, aby předmětem krádeže byla pouze věc movitá. A vstupem do domu, jakkoliv je spojen s úmyslem krást, není naplněna skutková podstata krádeže, protože chybí zásadní znak, *contrectatio rei*. Tuto skutečnost zdůrazňuje i poklasická právní památka *Sententiae Pauli*:

Sent. Pauli 2. 31. 35.

Qui furandi animo conclave effregit vel aperuit, sed nihil abstulit, furti actione conveniri non potest, iniuriarum potest.

Ten, který v úmyslu něco ukrást něco zlomil nebo násilím otevřel, avšak nic neodnesl, nemůže být žalován pomocí *actione furti*, ale může být pomocí (*actio*) *iniuriarum*.

I zde je však nutno považovat poslední dvě slova za interpolovaná.

Stejně tak nebylo možno žalovat z urážky, jestliže došlo ke slovnímu napadení nebo osočení mezi dvěma osobami *sui iuris* mužského pohlaví, protože Římané byli příliš hrdí na to, aby podobné záležitosti řešili soudní cestou.

Můžeme tedy shrnout, že v období klasického římského práva dochází k prudkému rozvoji *iniurie*. Žaloba *actio iniuriarum* byla poskytována při fyzickém útoku na svobodného občana a dále při dalších skutkových podstatách, které byly uvedeny v ediktu. Římští právníci však poskytovali tuto žalobu i v jiných případech, které nebyly předpokládány ediktem. Kromě toho byla tato žaloba vztahována i na případy, které nebyly uvedeny v ediktu. To bylo možné pouze tehdy, pokud praetor poskytl na doporučení právníka *action in factum*. Tyto případy záležely pouze na praetorově uvážení. Proto zůstávaly hranice toho, co je a není *iniurií*, velmi neostře, a proto římscí právníci nepodali nikdy definici *iniurie* jako protiprávního jednání.

Z hlediska současného stavu bádání můžeme s jistotou říci pouze tolik, že nebyla proponována žaloba *actio iniuriarum* v případě úmyslného odnětí cizí věci s cílem obohatit se – zde se na základě zásady *speciality* uplatnila *actio furti*. A právě tak nebylo možné užít žalobu *actio iniuriarum* v případě poškození nebo zničení věci – zde příslušela žaloba podle akvilského zákona. Zdá se také, že žaloba *actio iniuriarum* stojí v konkurenci s *lex Cornelia*, a že skutkové podstaty, které spadají pod tento zákon, vylučují její použití.

Actio iniuriarum je možno použít pouze tehdy, jestliže je jednání pachatele vedeno s úmyslem urazit. Je nutno se však vyhnout oblíbenému termínu *animus*

iniuriandi, protože naprosto nemá oporu v pramenech. Tento úmysl urazit však není přítomen se stejnou intenzitou ve všech skutkových podstatách:

Při fyzickém útoku stačil prostý úmysl způsobit zranění. V případě útoku na čest musel být tento útok veden v úmyslu způsobit snížení cti poškozeného (edikt takovýto úmysl označuje jako *ne quid infamandi causa fiat*). Tam, kde se jednalo o sledování ženy nebo jiné osoby *alieni iuris*, muselo se jednat o jednání kvalifikované jako *adversus bonos mores*, tedy bez specifického úmyslu urazit. Samotný úmysl nestačí – jestliže někdo obtěžoval ženu, která byla oblečena jako prostitutka, a ve skutečnosti prostitutkou nebyla, pak praetor neposkytne na základě ediktu *actio iniuriarum*, protože jednání žalovaného je sice vedeno úmyslem urazit, ale není proti dobrým mravům. Důkazem velikosti římského klasického práva je skutečnost, že římsští právníci do důsledku aplikovali požadavek úmyslného jednání při *iniurii*:

Dig. 47. 10. 4.
Paulus 50 ad ed.

Si, cum servo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem invitus percusserim, iniuriarum non teneor.

Jestliže, když chci udeřit svého otroka, nechťeně udeřím tebe, který stojíš v blízkosti, nebudu moci být žalován z urážky na cti.

Dig. 47. 10. 3. 4.
Ulpianus 56 ad ed.

Si quis hominem liberum ceciderit, dum putat servum suum, in ea causa est, ne iniuriarum teneatur.

Jestliže kdo zbil svobodného člověka, o kterém se domníval, že se jedná o jeho vlastního otroka, v tomto případě nebude moci být žalován z urážky na cti.

Okolností vylučující protiprávnost byla pravdivost informací, které mohly mít za následek snížení cti:

Dig. 47. 10. 18. pr.
Paulus 55 ad ed.

Eum, qui nocentem infamavit, non esse bonum aequum ob eam rem condemnari: peccata enim nocentium nota esse et oportere et expedire.

Jestliže někdo mluví zle o tom, kdo provedl bezpráví, není spravedlivé, aby byl ten prvý odsouzen. Neboť je jak nezbytné, tak vhodné, aby byli známi ti, kteří působí bezpráví.

Klasická *actio iniuriarum* je typická poenální žaloba – je aktivně i pasivně nepřevoditelná, a nese s sebou jako následek *infamii* pro žalovaného. Její účinky jsou *kumulativní*, to znamená, že každý pachatel musí zaplatit celou pokutu, a to i kdyby jednal v součinnosti s ostatními. V pramenech jsou zaznamenány i pří-

pady opačném, kdy jedním jednáním je naplněna urážka na cti třem různým osobám, a tentýž pachatel se tedy stává žalovaným ve třech různých sporech:

Dig. 47. 10. 1. 9.

Ulpianus 56 ad ed.

Idem ait neratius ex una iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem neque ullius actionem per alium consumi. ut puta uxori meae filiae familias iniuria facta est: et mihi et patri eius et ipsi iniuriarum actio incipiet competere.

Tentýž Neratius říká, že někdy mohou z jedné urážky vzniknout i žaloby proti třem, a žádná z těchto žalob nevyčerpává druhou. Jako například když je uražena moje manželka, která je podrobena otcovské moci (tedy moci mého tchána). A tehdy mohu žalovat jak já, tak její otec, tak ona sama.

Jindy může ze stejného jednání příslušet jak žaloba z urážky na cti, tak žaloba z protiprávního poškození cizí věci: Jestliže zbičují cizího otroka, tak, že jej zraním, je možno souběžně použít obě tyto žaloby. Až právníci poklasického období došli k názoru, že užití jedné žaloby vylučuje druhou (F. Schultz tento jev označuje jako „elective concurrence“¹⁴), respektive částečně ji vyčerpává. Tam, kde může být žalováno na 100, a jednou žalobou je získáno 60, pak druhou žalobou může být získáno pouze 40.

Další konkurencí byl *lex Cornelia de iniuriis*, který je spojen s Corneliem Sullou. Tento zákon zaváděl veřejné řízení pro zvláště závažné porušení osobní integrity – tlučení, zbičování, a jak již bylo řečeno – vpád do domu. Tento zákon je mladší než praetorský edikt, a jeho užití tedy vylučovalo užití *actio iniuriarum*. Užití zákona bylo pravděpodobně opuštěno v době principátu, jelikož Gaius nám o této právní normě nepodává žádných zpráv. Nemáme zachován text tohoto zákona.

Institut *iniurie* prochází – možno říci – typickým vývojem pro skutečně římský právní institut. Pro svůj nesporný význam, který přetrval až do našich časů, je zakotven již v Zákoně XII desek, avšak ve formě zcela primitivní, popisující jednotlivé skutkové podstaty, a ukládající za každou z nich pevně stanovenou pokutu. Tento neuspokojivý stav vyvolal praetorskou reformu, ve které došlo k rozšíření skutkových podstat tak, aby byly chráněny typicky římské ctnosti soukromí, slušnost (zde mám na mysli obtížně přeložitelný pojem *puđitia*), a dobrou pověst (*fama*) římského občana. Je velmi zajímavé, že mezi tyto ctnosti řadili římscí právníci také svobodné užívání veřejných statků – cesty, lázně, divadla, stejně jako možnost svobodného nakládání se soukromým majetkem.

Typické je rovněž to, že výčet jednání posuzovaných jako *iniuria* nebyl nikdy uzavřen, že římské *ius honorarium* poskytovalo ochranu jak proti jednáním, kte-

14 F. Schultz, op. cit., s. 598.

rá jsou uvedena v praetorském ediktu, tak ponechávalo na vůli praetora, aby počet postihovaných případů rozšiřoval podle aktuální potřeby.

I v případě protiprávního jednání *iniuria* se setkáváme s podvojným způsobem ochrany – starší ochrana je poskytována nejprve pomocí legisakce, potom pomocí *actio iniuriarum*. V posledním století republiky, a to v těsné souvislosti s bouřlivým politickým vývojem, byly obzvláště násilné ohrožující útoky – vpád do domu, zbití nebo zbičování římského občana – postihovány na základě *lex Cornelia*, zákona, který byl zaveden diktátorem Sullou. Sankcí zde rovněž byla pokuta, avšak nejednalo se o soukromoprávní spor, kde by důkazní břemeno a vlastně celou tíži sporu nesl žalobce, ale takové protiprávní jednání bylo postihováno *ex officio*. Se změnou státní formy a nastolením *pax Augusta* přichází uklidnění společenských poměrů, zvýšená právní ochrana zdraví a majetku římských občanů již není zapotřebí. Následkem toho vychází *lex Cornelia* z užívání tak důkladně, že neznáme nic z jeho obsahu a Gaius se o něm vůbec nezmiňuje.

Je rovněž zcela typické pro klasické římské právo, že právníci velmi striktně trvají na úmyslu jako podstatném předpokladu pro naplnění skutkové podstaty urážky na cti, a pokud chybí úmysl, potom není možné použít žalobu *actio iniuriarum*. Římští právníci tak díky možnostem, které jim poskytovala pravomoc praetora, založená na jeho *imperiu*, dokázali vyvinout důraznou a flexibilní ochranu základních nemateriálních hodnot římské „občanské“ společnosti.

Nevýhodou římské *iniurie* byla svázanost útoku na imateriální hodnoty jako je čest, mravnost či dobrá pověst, s tělesnou integritou. Jelikož byla *actio iniuriarum* žalobou označovanou jako *actio vindictam spirans*, mělo toto spojení za následek, že i fyzický útok na svobodného římského občana *sui iuris*, který nevedl ke zbavení života, ale pouze ke zranění, byl postihován, pouze pokud byl veden úmyslně, a pouze za doby života poškozeného. Pokud došlo ke smrti poškozeného, nemohli jeho dědicové použít žádnou žalobu na náhradu škody – *actio iniuriarum* byla vyloučena pro pasivní nepřevoditelnost a *actio legis Aquiliae* sloužila pouze při protiprávním zabití otroka nebo ve formě *actio utile* pro zranění nebo zabití osob *alieni iuris*. To bylo také důvodem, proč se tato koncepce *iniurie* neujala, a nestala se další součástí dějin *ius commune*.¹⁵

JUDr. Petr Dostalík, Ph.D.
Katedra teorie práva a právních dějin
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Email: petr.dostalik2007@gmail.com

15 Toto stanovisko F. Schultze je příliš unáhlené. *Iniura* hrála významnou roli i v dalším vývoji soukromého práva. O dalších osudech *iniurie* v rámci recepcie římského práva viz DAJC-ZAK, W., GIARO, T., LOGNSCHAMPS de BÉRIER, F.: *Prawo rzymskie. U podstaw praw prywatnych*, Warszawa: PWN 2009, s. 540–544.

ČEST V EVROPĚ „BARBARŮ“

An Honour in the „Barbarian“ Europe

Jarmila Bednaříková

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. Čest v Evropě „Barbarů“. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 39–49.

Abstrakt: Stať podává obraz právní praxe v období vzniku a rozvoje tzv. barbarických germánských států, jejichž pojetí cti od doby velkého stěhování národů přežívalo nejen hluboko do středověku, ale překvapivě až do novověkého období. Kromě cti bojovníka, která byla v té době ctí vrcholnou, byla chráněna rovněž čest slabších a bezbranných členů society, nebo naopak čest státu či vyšších vrstev společnosti. Na základě historického výkladu autorka demonstruje způsoby možných pohanění cti i jejich odčinění.

Klíčová slova: Barbaři, zákoník, Germáni, čest bojovníka

Abstract: The article depicts legal practice in the period of establishment and development of so-called barbarian Germanic states, whose notion of honesty survived from the great migration period to deep Middle Ages, and surprisingly even until modern times. In addition to the honesty of the warrior, which was the supreme one in those times, also the honesty of the weaker and defenceless members of the society was protected, as well as the honesty of the state or higher classes. Based on historic interpretation, the author demonstrates ways of possible disgracing and regress thereof.

Keywords: Barbarians, code, Germans, honesty of the warrior

Problematika ochrany nebo ztráty cti se v narativních pramenech ze života starých Germánů i v tzv. barbarských zákonících objevuje často. Právní praxe zde odráží vývoj jejich společnosti od doby prvních signálů rozkladu rodové kmenového zřízení až ke vzniku a rozvoji tzv. barbarských germánských států doby velkého stěhování národů a některé rysy jejich pojetí cti přežívají hluboko do středověku, ba dokonce až do novověkého období.

Normy, zabývající se ctí v tzv. barbarských zákonících nebo v nich neobsažených královských konstitucích, můžeme rozdělit do dvou základních kategorií. Zaprvé je to ochrana cti jednotlivých svobodných příslušníků společnosti, za druhé tresty na cti, které jsou spojeny zejména se zločiny porušujícími vztah společnosti k bohu.

Jedním ze dvou hlavních základů norem, které se týkají ochrany cti i infamie v germánském pojetí, je **čest bojovníka**. Svědčí o tom porovnání Tacitových poznatků o životě a zvykovém právu Germánů z konce 1. století n. l. a původních, římským právem jen v některých případech pozměněných kodifikovaných zvykových norem barbarských zákoníků či znění relevantních královských konstitucí z období trvajícího od 5. století do přelomu 8. a 9. století. V nich a v germánském přesvědčení, že mezi bojujícími je přítomno božstvo,¹ pramení také dlouho do středověku využívaný ordál, boží soud, kterým je souboj.

Druhým základem je etické pravidlo, s nímž se setkáváme už u společností na úrovni doby kamenné, a které chrání **čest a bezpečí slabších a bezbranných členů society**.² Dále se hojně vyskytují normy ochraňující čest mužů v manželství, méně pak ty, jež se spojují se ctí státu, krále či vyšších soc. vrstev. Jako samostatnou skupinu lze vydělit také „klasické urážky na cti“ (rány, nadávky, nepravdivá nařčení ze zločinů).

Bezectnost v Tacitových časech způsobovala zejména zbabělost v boji: Scutum reliquisse praecipuum flagitium, nec aut sacris adesse aut concilium ini- re ignominioso fas. Multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt.³ Významným svědectvím je pro to i 12. kapitola Tacitovy Germanie: *Distinctio poenarum e delicto: proditores et transfugas arboribus supendunt, ignavos et inbelles et corpore infames coeno ac palude... mergunt... tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Nebojovný muž byl v ger-*

1 Tac. Germ. 7: *velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt*. Nejde přitom jen o víru typickou pro Germány. Srov. k tomu: Homér, *Ilias*. Přel. H. Skřejpková a V. Šrámek. Praha: Academia 2010. Např. str. 66; 132n; 141; 146n; 306n; 333n; 350n; 352; 357; 361; 467–483. Podobně se v tomto starořeckém eposu setkáme s názorem, že kdo uteče z boje, ztrácí čest (str. 139).

2 Srov. G. CHALOUPKA, G.: *Journey in Time. The Worldlongest Continuing Art Tradition. The 50 000 Year Story of the Australian Aboriginal Rock Art of Arnhem Lang*. Victoria 1993, II. vydání 1997, str. 45 a 48 a jinde.

3 Tac. Germ. 6.

mánské rodové společnosti, podobně jako řecký anebo římský *infamis*,⁴ vyloučen z veřejného, a to i náboženského života.⁵ Jeho provinění bylo na úrovni nejhanebnějších zločinů vůbec, těch, které musely být skryty v bažinách. Archeologickým dokladem popsaného jednání s provinilci jsou nálezy lidských těl v bažinách u dánského Thorsberga a v severozápadním Německu.⁶

O ceně bojovnické cti svědčí též Tacitova terminologie užitá ve spojitosti s válečníky a zbraněmi: Předání zbraní mladíkovi je *honus*, mít velkou družinu *dignitas*, *decus*, *nomen*, *gloria*.⁷ Bojovat za vůdce družiny je pro jejího člena *praecipuum sacramentum* a ve sněmu *Honoratissimus assensus genus est armis laudare*.⁸ Hanba na celý život vznikala, pokud bojovník přežil svého náčelníka; o všech veřejných i soukromých záležitostech jednali Germáni ozbrojeni⁹ a i při uzavírání manželství byly předávány zbraně.¹⁰ Z výsledku boje se věštilo.¹¹ U Chattů se muži nehohlali a nestříhali, dokud nezabili nepřítel. Zbabělým zůstával neupravený vzhled a špína po celý život.¹²

Tato ideologie byla ještě posílena událostmi vrcholícího stěhování národů a dostala se i do zákonodárství již konsolidovaných germánských států.

Už v Tacitových dobách má svůj původ také častý výskyt paragrafů, které se v barbarských zákonících a dalších právních pramenech raného středověku zabývají hádkami (*rixae*). Všeobecný zvyk nosit na různá rokováni zbraně vedl k tomu, že hádky málokdy končily nadávkami, spíše zraněním nebo zabitím.¹³ Posléze bylo ve franské říši nošení zbraní mimo válečnou výpravu zakázáno.¹⁴

4 Ve starořeckém prostředí odpovídá pojmu *infamia* výraz *atímia*. Srov. např. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities* (1890). Edd. SMITH, W., WAYTE, W. a MARINDIN, G. F.: Dostupné on-line z webové adresy: [www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus]. Text: 1999.04.

5 Vyloučení z účasti na kultu bylo v nejstarších dobách nepochybně primární, z něho pak plynuly všechny ostatní základní rysy infamie. Srovnat k tomu můžeme i Caesarovy poznatky o Keltech (BG VI 13, 6n: *sacrificiis interdicitur* (tj. druidové zakázali účast na kultu těm, kteří se nepodřídí jejich příkazům). *Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, hi numero impiorum et sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque his petenibus ius redditur, neque honos ullus communicatur*).

6 Srov. k tomu např.: TODD, M.: *The Northern Barbarians 100 BC–AD 300*. Oxford 1987; Schlette, F.: *Germáni mezi Thorsbergen a Ravennou*. Praha 1977.

7 Tac. Germ. 13.

8 Ibid. 17 a 11.

9 Ibid. 14 (*Iam vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse*) a 13.

10 Ibid. 18. Jejich předáním vznikala pouta podobná pokrevním. Chápali to i římscí císařové, kteří vytvářeli vztah mezi sebou a některými barbarskými králi či náčelníky jejich adopcí *per arma* (např. Iustinianus I. a Theoderich Veliký).

11 Ibid. 10.

12 Ibid. 31.

13 Ibid. 22.

14 *Capitula missis data ad Thodonis villa a. 805, c. 5: De armis infra patria non portandis*.

Přímou souvislost s uvedeným myšlením Germánů doby Tacitovy nacházíme např. v následujících ustanoveních barbarských zákoníků: V případě, že někdo z Vizigótů nehodlal statečně bránit svou vlast,¹⁵ dostával se do úplného otroctví u krále – *in condicionem ultimae servitutis* – aby s ním král mohl učinit, co chce, a ztrácel též majetek. Podle jiného místa vizigótské Antiquy¹⁶ osoby vznešené, které se provinily zbabělostí, ztrácely majetek a byly poslány do vyhnanství. Obvyčejní lidé museli zaplatit libru zlata (pokud nemohli, stávali se otroky),¹⁷ dostali 200 ran bičem, a navíc byli *turpiter decalvatione fedati*.¹⁸

Velmi častým prostředkem, využívaným k nápravě pověsti a cti, byly v barbarských zákonících **souboje**.¹⁹ Soubojem mohlo být řešeno obvinění z krádeže²⁰ i otázka pravdivého nebo nepravdivého svědectví. Souboj přitom nahrazoval výpověď tří svědků²¹ a mohl rozhodnout v případech, kdy před soudem stálo „tvrzení proti tvrzení“.²² Dal se jím vyřešit spor o dědictví i pře o osobní svobodu.²³

Trest za prokázanou vraždu bylo soubojem možno zmírnit.²⁴ Žena podezřelá z travičství manžela musela buď sehnat bojovníka, který ji zbavil podezření a očistil její čest, nebo se sama musila očistit prostřednictvím velmi bolestivého ordálu: *proximus mulieris campo eam innocentem efficiat; aut si campionem non habuerit, ipsa ad novem vomeres ignitos examinanda mittatur*.²⁵ Edictum Rothari (202) stanovuje, že ženu, která se s někým radí o manželově smrti, může ze zločinu očistit buď přísaha rodičů, nebo souboj.²⁶ Zabití soupeře v souboji bylo beztrestné stejně jako zabití dopadeného cizoložníka, lupiče ve svatyni apod., anebo stíhané jen relativně nízkou kompozicí.²⁷

15 *Nam iustum est, ut qui nobilitatem sui generis et statum patrie, quod prisce gentis adquisivit utilitas, constanti animo vindicare nequivit ...* (L.Vis. IX 2, 8 (rok 673).

16 L.Vis. IX 2, 8, z doby krále Erwiga (680–687).

17 K bezectnosti otroků srov. zdejší poznámku 36.

18 Zohavení skalpováním.

19 Kromě souboje a základního ordálu, kterým bylo losování, byly používány následující „boží soudy“: *Iudicium ferri candentis, iudicium ad vomeres; aquae ferventis, aquae frigidae, iudicium offae* (v případě nepravdivého tvrzení nelze polknout chléb) a *iudicium cum psalterio*.

20 L. Baiuv. 18, 9.

21 L. Baiuv. 2, 1; *ibid.* 17, 2; 17, 6. Srov. L. Burg. 45: *ut si pars eius, cui oblatum fuerit ius iurandum, noluerit sacramenta suscipere, sed adversarium suum veritatis fiducia armis dixerit posse convinci... pugnandi licentia non negetur*.

22 L. Fris 11.

23 L. Rib. 69, 5. V římském právu takovouto při rozhodovali decemviri stlitibus iudicandis, kteří jediní mezi soudci nebyli soukromými osobami.

24 L. Lang., Liutprand 118.

25 L. Thuring. 14.

26 L. Lang., Liutprand 118.

27 Srov. L. Vis. III 4, 4; L. Fris. 5.

Vyšší wergeld na ochranu ženy je v zákoníku Bavorů vysvětlen právě tím, že žena většinou svou čest v souboji obhájit nemůže.²⁸ Možnost očistit osobní čest soubojem původně souvisela s představou, že válka, boj (a tedy i souboj) je sakrální jednání. Provinění, která podobně jako zbabělost v boji vylučovala pachatele ze společnosti, byla ostatně výhradně spojena se **sakrální sférou** života, s božským právem. Zákonné normy, které tyto delikty v období existence barbarských germánských států postihovaly, uchovávají prastarou tradici obyčejových práv rodové society.

Srovnejme k tomu ustanovení z nejstarší (65 titulové) verze zákoníku Franků Saliů: *Si corpus iam sepultum effoderit et expoliaverit, et ei fuerit adprobatum, wargus sit*,²⁹ což trvalo, dokud se s příbuznými zemřelého nedohodl, nezaplatil kompozici a oni sami nepožádali: *ut ille inter homines liceat accedere*. Kdo by mu předtím *aut panem dederit aut hospitalitatem dederit*, ať vlastní rodiče nebo manželka, musel zaplatit 15 solidů.³⁰

Pactus legis Salicae i mladší ustanovení zákoníku Franků-Saliů³¹ uvádějí rovněž to, že kdo odmítal přijít k soudu nebo se podrobit rozsudku, měl být pohnán před krále. Neuposlechl-li ani této výzvy, král ho postavil *extra sermonem suum*, tedy mimo zákon až do té doby, dokud by spravedlnosti neučinil zadost.³² Neposlušnost vůči králi je tu sankcionována podobně jako chování, jež bylo Germány považováno za bezbožné.³³

Infamní jednání bylo ve starogermánské společnosti úzce vázáno především na zločiny, které urážejí bohy nebo boha³⁴ a příslušné zákony připomínají římskoprávní normy trestající provinilého občana podle *fas*.³⁵

28 L. Baiuv. IV 29: *Dum femina cum arma defendere nequiverit, duplicem compositionem accipiat; si autem pugnare voluerit, per audatiam cordis sicut vir, non erit duplex compositio eius*. Běžnost soubojů na území Bavorů dosvědčují i Decreta Tassilonis IV 4n.

29 PLS 55, 2 a srov. L. Rib. 88, 2. *Wargus sit* znamenalo v podstatě totéž, co v římském právu *Sacer esto*. Dotyčný provinilec se stával psancem, byl postaven mimo zákon.

30 K hodnotě tohoto nominálu u Franků srov. L. Rib. 40, 11: zdravý býk stál 2 solidy; zdravá kráva 1 solidus; kůň 7; kobyla 3; meč 3; hrudní pancíř 12; přílba 6; štít s kopím 2; chrániče holení 6 solidů; nevyčvičený jestřáb 3; vyčvičený 12; jeřáb 6 solidů.

31 PLS 56, 5n; LS 90.

32 Srov. k tomu L. Rib. 90. Zdejší výraz *furbanitus* (*forbannitus*) znamená totéž, co *extra sermonem regis positus*. Slovo je odvozeno od termínu *bannus*, který můžeme srovnat s římským pojmem *imperium*.

33 Lze v tom spatřovat stopy sakrálního pojetí moci. Srov. také: Tac. Germ. 7; Ammian. XXVII 5, 14; Jord. Get. 78; Einhard, Vita Caroli 1 a jinde; *Ceterum neque animadvertere neque vincere ne verberare quidem nisi sacerdotibus permissum, non quasi in poenam nec ducis iussu, sed velut deo imperante...* dále srov. BEDNAŘÍKOVÁ, J.: *Frankové a Evropa*. Praha: Vyšehrad 2009, str. 112–114.

34 Svolení příbuzných – ovšem vlastních – k návratu z vyhnanství v případě neúmyslného zabití obsahuje zlomek z Drakontových zákonů ze 7. století př. Kr. Příbuzné mohlo, stejně tak jako pachatele samého, postihnout miasma a brali tedy na sebe stejnou zodpovědnost a podstupovali totéž nebezpečí jako on.

35 V muslimském právu, které je ve své většině chápáno jako zjevené, jsou provinění tohoto

Člověk, který ze závažných důvodů ztratil čest, nesměl, stejně tak jako římský *infamis*, svědčit.³⁶ Zvláště zakázaná účast na kultu přinášela infamii a neschopnost svědčit jako naprosto nezbytný následek. Za takových okolností nemohl bezectný člověk samozřejmě skládat přísahu. Rovněž tak nesměl svědčit ten, kdo byl odsouzen k smrti a posléze omilostněn.³⁷ Hrdelní zločin mohl svému pachateli přivodit také tzv. právní smrt. Pokud obdržel milost, poté však spáchal nějaké další zločiny a nechtěl učinit spravedlnosti zadost, bylo třeba prohlásit: *quod mortuus est et ideo iustitiam reddere non debeat* (a byl na něm vykonán trest smrti, k němuž byl dříve odsouzen).³⁸ Tento právní obyčej má velmi blízko k výše uvedeným normám, které člověka prohlašovaly za *wargus* nebo *furbannitus*.

Patriarchální společnost nekladla stejnou váhu na provinění proti cti partnerů v **manželství** u muže a ženy. Svědčí o tom celá řada zákonných předpisů nebo zpráv z pramenů narativního charakteru. Tacitus³⁹ říká, že cizoložství je u germánských žen vzácné a okamžitě je stíhá trest, který popisuje. Cizoložná žena už prý pak nikdy nenašla nového manžela. Řehoř Tourský⁴⁰ traduje příběh ženy z franského království 6. století, která nezachovala integritu své manželské cti a pro niž a jejího otce bylo nezbytně nutné, aby její čest byla obhájena, anebo aby zemřela: *Aut idoneam redde filiam tuam, aut certe moriatur, nec stuprum hoc generi nostro notam infligat*.⁴¹ (Žena pak sama skončila život oběšením).

Velmi přísnými normami postihujícími újmy na manželské cti muže se vyznačují zákony vizigótského, burgundského i langobardského státu. Cizoložná žena i její milenec byli podle vizigótského práva odevzdáváni do pravomoci manžela provinilé ženy, na jehož vůli bylo, co s nimi učiní. Dokonce však i žena, která se proti vůli svého **bývalého** manžela znovu provdala, a muž, jenž se opovážil vzít si ji za těchto okolností za manželku, byli dáni do pravomoci bývalého manžela a opět s nimi mohl udělat, co za vhodné uznal.⁴² Muž, který nespravedlivě propustil ženu, ztrácel podle zákonů téhož státu přitom jen nárok na její majetek. Cizoložníka i cizoložnici bylo ve vizigótském království možno beztrestně zabít.⁴³ Lex Burgundionum ustanovuje: *Si qua mulier maritum suum,*

---

druhu stíhána tresty tzv. haddu.

36 L. Alam. 42: *Qui boni testimonii sunt in plebe, nec periurator, nec fallaces nec pecuniarum acceptores...potestatem iurandi non habent.* Regino de synod. caus. II 1, 303 (Jde o Reginona z Prümü): *Nobilis homo vel ingenuus ... si eum fidelem esse sciunt, iuramento se expurgat. Si autem deprehensus fuerit in furto atque periurio, ad iurantum non admitatur, sed sicut qui ingenuus non est, ferventi aqua et candenti ferro se expurget.*

37 Capitulare Aquisgranense a. 809, c. 1.

38 Ibid. c. 2.

39 Tac. Germ. 19.

40 Greg. Tur. HF V 33.

41 Jejím jednáním byl zhanoben celý manželův rod.

42 L. Vis. III 4, 3 a III 6 1: *Ita ut tam mulier quae se alteri extra voluntatem mariti prioris in coniugium copulavit, quam etiam ille, qui eam sibi adsumere uxorem praesumpsit, in potestate(?) traduntur anterioris mariti, ut quid de eis facere voluerit, sui sit... arbitrii.*

43 L. Vis. III 4, 4. Otec nebo bratr mohl usmrtit cizoložnou dceru či sestru (ibid. III 4, 5).

*cui legitime est iuncta, dimiserit, necetur in luto.*⁴⁴ Podle langobardského zákoníku Edictum Rothari (212) se v případě cizoložství žena i její milenec, analogicky jako v právu Vizigótů, dostávali do pravomoci podvedeného manžela. Podobných norem bychom v barbarských zákonících našli více.

I do této sféry ovšem proniklo pojetí cti bojovníka a posvátnosti boje. Zákony langobardského vévody Grimoalda⁴⁵ hovoří o tom, že přísahou rodičů nebo soubojem může být žena očištěna z cizoložství. Spor o to, zda je Gundovald synem franského krále Chlothachara, měl být rozhodnut rovněž Božím soudem (soubojem).⁴⁶ Od povinnosti očistit se v podstatě bojovnickým jednáním nebyly někdy osvobozeny ani ženy samy. Lex Ribuaria⁴⁷ postavila ženu, která porušila čest svobodné příslušnice franského etnika sňatkem s otrokem, před nutností zvolit si meč nebo vřeteno. V případě volby meče musela zabít svého muže-otroka. Vybrala-li si vřeteno, sama se stávala otrokyní.

Na opačném pólu jako čest bojovníka anebo muže v manželství stála **čest bezbranných**, především ženy.

V zákoníku Pactus legis Salicae⁴⁸ najdeme např. ustanovení, že pokud se někdo dotkne ruky, prstu anebo paže ženy, zaplatí 15–30 solidů. Samo o sobě to přitom ještě nebylo ublížení na tělesné integritě ani typicky urážlivé jednání, jako např. dotknutí se prsu ženy (zde byla stanovena kompozice 45 solidů).

Urážkou mohlo být v Evropě „barbarů“ i zrušení zásrubní slibu. Kdo opustil svou snoubenku a našel si jinou, musel jí dát 40 solidů a se 12 svobodnými odpřisáhnout, že ji neopustil pro nějakou její chybu, ale pro lásku k jiné ženě.⁴⁹ Propuštění manželky bez její viny nebylo také vždycky tak jednoduché, jako se jeví v zákonech Vizigótů. V raně středověkém Bavorsku hrozila tomu, kdo tak učinil, vysoká kompozice (48 solidů).⁵⁰

Leges Visigothorum, které jsou velmi rigorózní v případech nevěry žen, se ovšem vyznačují i vysokou mírou ochrany jejich cti, především v případě trestu za znásilnění. Znásilnění panny nebo vdovy tím, kdo je unesl, nebylo možno usmířit kompozicí⁵¹ a následným sňatkem. Poškozená obdržela veškerý majetek pachatele, ten dostal na veřejnosti 200 ran bičem a navždy se stal otrokem

44 L. Burg. 34, 1. Jde o již vzpomínaný trest smrti v bažině.

45 L. Lang., Grimualdi leges 7.

46 Greg. Tur. HF V 37. Podobnost je tu značná, třebaže o čest Gundovaldovy matky tu jde pouze nepřímo. Je také třeba poznamenat, že nemanželské děti, tzv. *naturales*, nebyly v barbarských státech vylučovány z dědictví ani z dynastické posloupnosti.

47 L. Rib. 61, 18.

48 Tit. 22; srov. L. Rib. 43.

49 L. Alam. 53.

50 L. Baiuv. 8,14.

51 Tacitus (Germ. 21) dosvědčuje instituci wergeldu pro Germány konce 1. stol. po Kr. Jejím smyslu rozumí zcela správně. Vyjadřuje se totiž takto: *luitur enim etiam homicidium...* a dává tím najevo, že nešlo o pouhou pokutu, ale o usmíření, smytí viny.

u poškozené nebo jejich příbuzných.⁵² Ztročení pak pachatele samozřejmě zbavovalo cti.⁵³

V některých případech pečovaly zákony raně středověkých evropských států o obranu cti ženy i poněkud paradoxně. Franská *Capitula, quae pro lege habenda sunt* (3) z r. 829⁵⁴ praví: Kdo opustí manželku nebo ji bez příčiny zabije a ožení se s jinou – ať složí zbraně a činí veřejné pokání. Pokud pachatel neuposlechl, byl spoután, uvězněn a jeho zločin byl dán na vědomí králi. Další pak zřejmě záviselo na králově usouzení (zákon závazný postup nestanovuje).

O vážném postoji práva k ochraně cti žen svědčí ovšem i paragrafy o nadávkách.⁵⁵ Nazval-li někdo muže *cinetum*,⁵⁶ činila kompozice za tuto urážku 15 solidů. Nazval-li jej *conchagatum*, zaplatil 3 solidy. Pokud však ženu označil jako *meretrix* (a nedokázal jí to) platil 45 solidů. Byl-li muž nazván pomocníkem čarodějnic, činila kompozice 63 solidů, v případě ženy, označené za čarodějnici, 89 solidů.⁵⁷

V posledních dvou případech šlo ovšem zároveň o nařčení z velmi závažného trestného jednání. Podobně tomu v zákoníku Franků-Saliů bylo také při označení člověka za donašeče nebo falšovatele, kdy kompozice činila 7 solidů.⁵⁸ Nepravdivé obvinění někoho, že zahodil v boji štít, bylo kupodivu trestáno pouze 3 solidy.⁵⁹ Pozdější Lex Salica⁶⁰ vyžadovala např. za nařčení z křivé přísahy 15 solidů. Franská *Capitula Remedii* 11 (odstavec *De rixa*) regulují křivá nařčení v průběhu hádek.⁶¹ Ten, kdo jiného nařkl, musel své tvrzení budto doložit, nebo odpřísáhnout, že je pronesl v hněvu a neví, zda je pravdivé. I pak byl ovšem potrestán bitím anebo místo toho musel zaplatit 6 solidů.

Součástí cti svobodného byla též jeho tělesná integrita. Zatímco většina norem barbarských zákoníků využívala v případech ublížení na těle či zdraví instituce wergeldu, který byl u žen tradičně vyšší než u mužů, vizigótská Antiqua obsahuje tento paragraf: *Quicumque igitur ingenuus ingenuum pertinaciter ausus decalvare aliquem aut turpibus maculis in faciem vel altero corpore flagello, fuste seu quocumque ictu feriendo aut trahendo malitiose fedare vel maculare sive*

52 L.Vis. III 1, 3. Norma pochází z doby krále Reccesvintha (653–672).

53 Do jisté míry šlo o jakousi přímo nevyslovenou odvetu. Znásilnění bylo velmi závažným porušením cti oběti.

54 Jde o součást tzv. Wormského kapituláře.

55 Srov. PLS 30, 1–3 a 5n.

56 Podle K. A. Eckhardta, editora PLS, lze nadávku vyložit zhruba jako „mužský prostitut“.

57 PLS 64, 1 a 2.

58 PLS 30, 7. *Delatores* se v římském právu nejčastěji vyskytují jako ti, kdo udávali zneužívání císařských statků soukromníky. V citované normě význam pojmu nijak upřesněn není.

59 PLS 30, 5.

60 LS 46.

61 *Si quis alteri criminosum verbum dixerit in rixa, aut ei probet, quod verum dixisse, aut iuratus faciat, quod per iram dixisset et verum illum non sciat.* Pramen pochází z oblasti Churu v Raetii z doby kolem r. 800.

quacumque parte membrorum trucidare praesumpserit, aut etiam ligaverit... iuxta quod alii intulit vel inferendum praeceperit, correptus a iudice in se recipiat talionem. Poškozený mohl ovšem přijmout i kompozici. Např. políček je tu oceněn na 10 ran bičem.⁶²

Pokud tělesné násilí vůči svobodnému bylo stíháno tak přísně, jak jsme právě uvedli, je nutné aspoň stručně poukázat také na tresty, které naopak tělesnou integritu porušovaly a jejichž cílem bylo potrestat stíhaného také na jeho pověsti a cti. Týkaly se většinou čarodějných nebo starých pohanských praktik, ale i travičství, které ostatně mohlo v tehdejších představách s čarodějnictvím úzce souviset, někdy i zlodějů.

Trest bití a věčného zotročení stíhal podle vizigótského práva svobodného, který se vyptával věstců na zdraví nebo smrt některého člověka.⁶³ Soudci a další, kteří se dotazovali věstců nebo pozorovali věštná znamení, měli být veřejně potrestáni 50 ranami bičem.⁶⁴ Traviče nečekal prostý trest smrti, ale blíže nedefinovaná *mors turpissima*.⁶⁵ Čarodějnice, které prý sesílají bouře, kroupy, přinášejí noční oběti a vyvolávají demony, byly rovněž potrestány způsobem, který kromě utrpení přinášel také újmu na cti: Veřejně obdržely 200 ran, byly skalповány (což bylo chápáno jako ryzí trest na cti) a pro svou hanbu (*deformiter*) voděny po 10 sousedících statcích.⁶⁶ Znamení infamie bylo podle langobardských zákonů vypáleno podruhé chycenému zloději na tváři a na čele. Také on byl potupně skalповán.⁶⁷

Závěr

Velké stěhování národů patří k neklidným přechodným obdobím dějin, a zároveň se v něm objevují úspěšné pokusy o konsolidaci života společnosti poté, co se na Západě zhroutily správní struktury římské říše a faktory konsolidace se stala královská moc raně středověkých států a jejich církevní organizace. Čest v Evropě „barbarů“ byla zákony chráněna nebo odnímána především podle starých zvykových norem, které nebyly příliš ovlivněny římským právem. Některé rysy pojetí infamie ovšem odpovídají největší římské *capitisdeminuci*.

Zákony se snažily nastolit jakousi rovnováhu mezi ctí svobodného bojovníka, jejíž důležitost odpovídá přechodné epoše historie, a bezbranných členů společnosti, kterým ochrana náležela již ze samotné podstaty světového řádu,

62 L. Vis. VI 4, 8. (Reccesvinth, 653–672).

63 Ibid. III 6, 2, 1: *de salute vel morte hominis vaticinatores consulat*. V případě římského práva, z něhož je tato norma převzata, byl tento delikt, chápáný jako *crimen laesae maiestatis*, i tehdy, když se netýkal osoby císaře, stíhán trestem smrti (Srov. CTh XVI 10, 12, r. 392).

64 L. Vis. VI 2, 2.

65 Ibid. VI 2, 4.

66 Ibid. VI 2, 1.

67 L. Lang., Liutprand 80.

z božského práva a nejstarších známých pravidel lidské morálky. Důraz na jejich dodržování vždy charakterizuje období upevňování a upevnění nových sociálních řádů.

Ochrana slabších členů society byla pak zajišťována nejen v předpisech království, ale i v kánonech raně středověkých církevních koncilů.⁶⁸ Při porovnání „barbarských zákoníků“ a raně středověkého kanonického práva vyvstane spolupráce dvou konsolidačních sil raně středověké Evropy, církve a „barbarských“ království, velmi zřetelně.

Ordály, které často sloužily k obraně cti v období kodifikace a platnosti tzv. barbarských zákoníků, přetrvávaly v právních normách Evropy hluboko do středověku a v podobě souboje se jako prostředek obrany cti dochovaly prakticky až do současné doby.

Barbarské zákoníky a královské konstituce tzv. barbarských království jsou mimo jiné i tím, že v oblasti ochrany a odnímání cti odrážejí jak právní zvyklosti společnosti bojovníků, tak ty, jež provázejí spíše konsolidované etapy lidských dějin, jedním z nejdůležitějších pramenů pro poznávání přechodných období historie vůbec.

Seznam použitých pramenů:

- Caesar, C. Iulius, *Commentarii de bello Gallico*. Ed. A. Klotz. Lipsiae 1957.
Capitulare Aquisgranense a. 809. MGH Leges I. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae 1835. Str. 155 –157.
Codex Theodosianus et Leges Novellae ad Codicem Theodosianum. Edd. Th. Mommsen et P. M. Meyer. Berolini 1905.
Gregorius Turonensis, *Libri historiarum X*. Edd. B. Krusch et W. Levison. MGH Scr. rer. Merov. I 1. Hannover 1937-1951.
Homér, *Ilias*. Praha: Academia 2010. Přeložili H. Skřejpková a V. Šrámek.
Lex Alamanorum I-II. Ed. C. Schott. II. vydání Augsburg 1993.
Lex Baiuvariorum. Ed. K. A. Eckhardt. Gesetze des Karolingerreiches (Germanenrechte II 2). Weimar 1934.
Lex Ribuaria. Edd. F. Beyerle et R. Buchner. MGH Leges III 2. Hannoverae 1954.
Lex Frisionum. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae 1863.
Leges Burgundionum. Ed. L. R. de Salis. MGH Leges I, t. 2, p. 1. Hannoverae 1892.
Leges Langobardorum. Ed. G. H. Pertz. MGH Leges IV. Hannoverae 1868.
Lex Romana Raetica Curiensis. Ed. G. Haenel. MGH Leges V. Hannoverae 1875 – 1889.
Lex Salica. Ed. K. A. Eckhardt. MGH Leges IV 1. Hannoverae 1962-1969.

68 BEDNAŘÍKOVÁ, J.: Církev, král a etika mezi antikou a středověkem. In *Krise a kairos*. Ed. J. Hojda. Díl 2: Společenské výzvy. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2011. Str. 11–26.

Lex Salica (100 Titel Text). Ed. K. A. Eckhardt. Weimar 1953.

Pactus legis Salicae. Ed. K. A. Eckhardt. MGH Leges I 4. Hannoverae 1962.

Lex Thuringorum. Ed. K. F. de Richthofen. MGH Leges V. Hannoverae 1875 – 1889.

Leges Visigothorum. Ed. K. Zeumer. MGH Leges I. Hannoverae et Lipsiae 1902.

Tacitus, Annales. Ed. E. Koestermann. Lipsiae 1952.

Tacitus, Germania. De origine et situ Germanorum liber. Ed. E. Koestermann. Lipsiae 1962.

Doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.

Ústav klasických studií

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Email: jarmilab@phil.muni.cz

„...ZDE V MĚSTECH PRAŽSKÝCH SE POVÁLÍ,
NEŘÁDNĚ, ROZPUSTILE ŽIV JSA...“
(K VYUŽITÍ PRÁVA JAKO PROSTŘEDKU
K OCHRANĚ RODOVÉ CTI V DOBĚ
PŘEDBĚLOHORSKÉ)

“...here in Prague towns lazing, disorderly, mischievously living...“
(To the use of law as the means of the protection of the family honour).

Marek Starý

STARÝ, Marek. „...zde v městech pražských se poválí, neřádně, rozpustile živ jsa...“
(K využití práva jako prostředku k ochraně rodové cti v době předbělohorské).
Acta Iuridica Olomucensia, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti –
aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 51–63.

Abstrakt: V roce 1599 požádal karlštejnský purkrabí Václav Ples Heřmanský ze Sloupna císaře Rudolfa II., aby nechal uvěznit jeho synovce Pavla. Ten podle jeho názoru svým chováním ohrožoval čest celého rodu. Zároveň připomněl, že byl Pavel vlastním otcem vyděděn a zbaven rodové příslušnosti. Předložený příspěvek zkoumá tuto kauzu a poukazuje na některé méně obvyklé prostředky ochrany (rodové) cti.

Klíčová slova: čest; dědictví; uvěznění; vydědění; zemské právo

Abstract: In the year 1599, Wenceslas Ples Heřmanský of Sloupno, burggrave of Karlštejn, asked the Emperor Rudolf II. to imprison his nephew Paul, who – according to Wenceslas’ opinion – endangered through his behaviour the honour of the whole Ples family. Wenceslas reminded simultaneously, that Paul was disinherited by his own father and was deprived of the membership of the family. This contribution investigates this case and points to some less usual means of protection of (family) honour.

Keywords: honour; heritage; imprisonment; disinheritance; land law

Podnětem ke zpracování této drobné stati se stala suplika karlštejského purkrabího za rytířský stav, Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna, adresovaná dne 25. června 1599 císaři Rudolfovi II. a dnes uložená v Národním archivu ve fondu Stará manipulace.¹ Šlo v ní tak říkajíc o rodinnou záležitost – Václav si stěžoval na svého synovce Pavla Plesa. Ten byl v té době již zralým, více než třicetiletým mužem, v ničem ale nezměnil návyky z bujného mládí a žil v pražských městech životem velmi vzdáleným křesťanským ideálům. Podle karlštejského purkrabího se choval nevhodně a neseriózně, vyvolával potíže a přitahoval žaloby podávané jak k zemskému soudu a dalším šlechtickým tribunálům s celozemskou působností, tak k soudům městským. Tím ovšem netoliko dehonestoval sám sebe, nýbrž přivolával „*posměch a zlehčení*“ na celý rod Plesů Heřmanských ze Sloupna, jehož byl Václav nestarším a bezpochyby také nejuznávanějším představitelem. Suplika, jež bude i nadále opakovaně citována, tak byla formulována jako prostředek k ochraně rodové cti a navrhovala preventivní opatření, která měla dalším případným Pavlovým jednáním, ohrožujícím tuto hodnotu, bránit.

Rodová čest nepředstavovala v podmínkách feudální společnosti nijak výjimečný objekt právní ochrany. Samotná čest patřila k vysoce ceněným a právně relevantním hodnotám,² což nutně implikovalo celkem značné množství sporů, které byly skutečnými či domnělými zásahy do této oblasti vyvolávány. Většina výroků či jednání znevažujících urozeného jednotlivce mohla být přitom v širším kontextu chápána jako újma na rodové cti, na což bylo nejednou explicitně poukázáno v žalobách zahajujících soudní řízení o deliktu urážky na cti. V některých případech pak mohla být rodová čest dotčena například urážkou rodového jména či erbu.³ Ve všech těchto případech byla ovšem rodová čest bráněna proti „vnějším“ narušitelům. Naproti tomu jednáním Pavla Plesa došlo k jejímu ohrožení tak říkajíc „zevnitř“, tedy ze strany toho, kdo sám by měl mít na její ochraně

1 Národní archiv (= NA) Praha, fond Stará manipulace, sign. P 43/27, i. č. 2616, kart. 1630, Plesové Heřmanšti ze Sloupna.

2 Poukázal na to citlivě již Sedláček, A.: Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, oddíl III., 1914, zejm. s. 111 – 125. Nověji s odkazy na moderní literaturu NOVOTNÝ, R.: Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty. In: Borovský, T. a kol., Spory o čest ve středověku a raném novověku (= Země a kultura ve střední Evropě, sv. 16). Brno 2010, s. 54–68.

3 K deliktu urážky na cti v raně novověkém období srovnej minuciózní monografii JANIŠOVÁ, J.: Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě (Edice rokové knihy zemského hejtmana Václava z Ludanic z let 1541–1556). Historická studie a edice (= Prameny dějin moravských, sv. 14), Brno 2007. Jak avizuje sám název této práce, je primárně zaměřena na moravské prostředí, čerpá ale významnou měrou i z realii českých. Rodová čest jako objekt deliktu urážka na cti je zpracována zejm. na s. 196–200. Je třeba upozornit také na tzv. spory o přednost, které svým způsobem rovněž směřovaly do oblasti feudální prestiže. K nim naposledy NOVOTNÝ, R.: Spory o přednost ve středověku a na počátku raného novověku. In: Nodl, M. – Wihoda, M. (eds.), Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku (= Země a kultura ve střední Evropě, sv. 8), Brno 2008, s. 185–202.

bytostný zájem. Jeho jednání také nebylo úmyslně cílené k tomu, aby tuto hodnotu poškodilo, šlo pouze o vedlejší efekt. Podobné jako v případech zmíněných sporů o čest bylo naproti tomu vysoce subjektivní vnímání tohoto efektu.

Petit Václavovy žádosti císaři se může jevit značně překvapivý. Karlštejnský purkrabí se domáhal toho, aby byl jeho synovec v pražských městech vyhledán („doptán“) a uvržen do vazby na Pražském hradě, a to buď do královského vězení v Bílé věži, nebo do stavovského v Daliborce. Zde měl být držen, dokud se nepolepší. Jinými slovy, na neurčitou dobu, až do dalšího rozhodnutí panovníka. Václav Ples přitom „velkoryse“ nabízel, že zajistí věžňovo stravování a případné další potřeby.

Z dnešního pohledu působí navrhované omezení Pavlovy osobní svobody hned na první pohled jako velmi problematické. Stejně tak mu ale schází zřejmá opora i v zemských zřízeních, do nichž bylo v 16. století primárně soustředěno platné zemské právo království českého. Jistě, samotné vězení mělo v té době mnohem více zajišťovací (a mnohem méně sankční) funkci než je tomu dnes a předbělohorské právo nepochybně umožňovalo, ba vyžadovalo postižení jednotlivých konkrétních projevů „neřádnosti“ a „rozpuštělosti“. Využití vězení za účelem jakési „ochranné vazby“, přičemž chráněna měla být rodová čest příbuzných uvězněného, to bylo ovšem řešení za hranicí dobového standardu.

Jako nejjednodušší by se mohlo nabízet vysvětlení, že Václavova suplika byla prostě právně irelevantní. Tak prostá ale celá záležitost není. Václav Ples totiž rozhodně nepatřil k osobám, pro něž by zemské právo bylo věcí neznámou. Poté, co si odbyl iniciační fázi veřejné kariéry v dvorských službách (v roce 1572 sloužil na společném dvoře arciknížat Rudolfa a Arnošta jako dvořan na dvou koních, v roce 1575 byl již kráječem a téhož roku převzal na rok hodnost místokomorníka nad stříbrem, od roku 1576 zastával úřad kráječe na dvoře císaře Rudolfa⁴), byl v roce 1579 povolán do komorního soudu, v němž zasedal pravidelně právě do roku 1592.⁵ V tomto roce byl povolán do již výše uvedeného úřadu karlštejnského purkrabího a jako jeho vykonavatel mu bylo automaticky rezervováno místo ve větším zemském soudu.⁶ Vedle toho se až do své smrti

4 MAREŠ, P.: Přisedící většího zemského soudu Českého království (1542–1620) na habsburských dvorech a na dvoře Fridricha Falckého. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 36–37, 59.

5 SCHULZ, V.: Příspěvky k dějinám soudu komorního království Českého z let 1526–1627. *Historický archiv České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, číslo 24, Praha 1904, s. 84–103, č. 145, 146, 148–150, 152, 153, 156, 158, 163–178, 181–183, 185–188, 191, 193.

6 Jako karlštejnský purkrabí se Václav Ples poprvé objevuje v seznamu přisedících, účastníků se letničního zasedání zemského soudu. Ten byl do zemských desk intabulován 22. května 1592. NA Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 26, fol. F 16r. Členství nejvyšších zemských úředníků v zemském soudu nebylo sice normativně nařízeno, bylo ale předmětem právního obyčeje. Tak STRÁNSKÝ, P.: O státě českém. *Respublica Bojema*, Praha 1946, kapitola XVI, odst. 6, s. 280, uvedl, že dotyční úředníci „*mají k rozkazu královu místo v tomto sboru téměř již podle ustáleného obyčeje pro své úřední hodnosti*“.

nadále příležitostně objevoval i na zasedáních dvorského a zřejmě i komorního soudu.⁷ V letech 1585–1597 zastával také úřad královského hejtmána Menšího Města pražského,⁸ v roce 1595 byl vedle toho jmenován hejtmánem chrudimského kraje.⁹ Pokud o něm tedy August Sedláček konstatoval, že byl muž „*velice zběhlý a zkušený ve věcech válečných, politických i právních*“,¹⁰ nešlo o žádnou nadsázku. V tomto kontextu si ovšem lze jen stěží představit, že se Václav obrátil na císaře s právně zjevně neopodstatněnou, ba nesmyslnou žádostí ...

Je přitom dvojnásob pozoruhodné, že karlístejnský purkrabí nechal stranou své pozornosti jinou možnost, kterou mu zemské právo relativně čerstvě nabídl. Zemský sněm v roce 1595 zařadil totiž do svého závěrečného usnesení, vedle obvyklých záležitostí berních, také článek „*O rozpustilostech mladých lidí*“. V něm bylo zakotveno postihování nevhodného chování mladých lidí na veřejnosti („*při svadebních veselích, křtinách aneb přátelských sjezdích*“) vymezeného ovšem jen demonstrativně a především značně vágně. Každopádně, každý, kdo by se podobného nevhodného chování dopustil, měl se zavázat pánovi domu, kde se příslušná akce odehrávala, a dostavit se následně k nejbližšímu zasedání většího zemského soudu. Pokud by rušitel pokoje podobný závazek odmítl, měl ho při zmíněném nejbližším zasedání soudu udat sám majitel domu. Buď panovník, nebo zemští soudci pak měli příslušné jednání posoudit a případně vyslovit sankci. Ta ovšem nespočívala v uvěznění, nýbrž v tom, že dotyčný měl „*na některý zámek pomezí v Uhřích na svůj vlastní náklad jeti a tam do jistého času trvati*“.¹¹ Podle všeho se ovšem tyto normy do praxe příliš neprosadily, protože již v roce 1597 zemský sněm konstatoval, že se situace nezlepšila a že původní usnesení má být „*beze všeho ušetřováni... zachováno*“.¹² V každém případě, na Pavla Plesa ale v žádném směru nedopadlo a jeho strýc se toho ani nedomáhal.

7 NA Praha, fond Desky dvorské, sign. DD 44, pag. 13, 17, 19, 22, 24–27, 31–35, 38, 39, 41, 42, 60, 61, 63, 65, 106, 107, 111. Soupisy přisedících komorního soudu nejsou z let 1599–1604 zachovány. Viz SCHULZ, V.: Příspěvky k dějinám soudu komorního království Českého z let 1526–1627, s. 112, č. 217.

8 ROUBÍK, F. Královští hejtmáné v městech pražských v letech 1547 až 1785. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, díl VII., red. Václav Vojtíšek, Praha 1933, s. 166. V seznamu soudců z postního zasedání roku 1597 je uveden jako hejtmán Nového Města pražského, jde ale nepochybně o omyl písaře. NA Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 127, fol. L 20v.

9 RYBIČKA, A.: Hejtmáné bývalého kraje Chrudimského. Památky archaeologické a místopisné VIII, 1868–1869, s. 225.

10 SEDLÁČEK, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl I. Chrudimsko, Praha 1882, s. 189.

11 Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Díl IX., 1595–1599, ed. Dvorský, F., Pažout, J., Nováček, V., Kollmann, I. Praha 1897, s. 85–119, č. 56 (zde s. 111–112).

12 Ibid., s. 402–429, č. 309 (zde s. 423). Znovu se pak zemský sněm k této problematice ve svých usneseních vrátil v letech 1600–1602 a 1604. Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Díl X., 1600–1604, ed. Dvorský, F., Pažout, J., Kollmann, I. Praha 1900, s. 30–52, č. 25 (zde s. 47), s. 167–194, č. 141 (zde s. 184–185), s. 266–293, č. 218 (zde s. 282), s. 551–575, č. 445 (zde s. 568–569).

Suplika karlštejnského purkrabího ukazuje nicméně ještě na jeden svébytný prostředek, kterým měla být v daném případě rodová čest saturována. V úvodní části svého podání totiž Václav Ples upozorňoval, že jeho bratr Kryštof svého nezdárného syna „*kšaftem svým v hodinu smrti své jak z dědictví, tak i jména a titule, což jest tak po něm jakožto otci a jiných předcích našich zděditi jměl, zbavil a oddělil*“. Což je formulace, která evokuje další naléhavé otázky, pokud jde o fungování raně novověkého zemského práva v oblasti práv osobnostních.¹³ Bylo skutečně možné zbavit potomky rodové a stavovské příslušnosti jenom samotným jednostranným rozhodnutím otce, z titulu jeho patria potestas? A bylo to možné dokonce i u potomků dospělých?

Ostatně ani z hlediska práva dědického není citovaná kauza vůbec nezajímavá, neboť otevírá otázku samotné možnosti vydědění přímého mužského potomstva. K té se dosavadní literatura staví rozporuplně. V klasické práci Rauscherově, bohaté na odkazy na pramenný materiál, se jednak upozorňuje na tzv. Maiestas Carolina, podle něhož mělo platit, pokud jde o dědičné rodové jmění, že otec „*jen ve velké nouzi může je dětem odcizovati*“.¹⁴ Dále se v ní poněkud vágně uvádí, že později byla dispozice otce s rodovým majetkem prakticky libovolná, „*jen při pořízeních na případ smrti zůstává právo otcovo omezeno*“.¹⁵ Rauscher tu upozorňuje především na článek O 21 Obnoveného zřízení zemského pro království české z roku 1627, kde se uvádělo, že již „*předěše otec gruntův a statkův pozemských synům svým po smrti zanechati povinen byl a od nich kšaftem neb pořízením odcizovati nemohl*“, což mělo platit i nadále.¹⁶ Pokud jde o nejnovější právně historické práce věnované předbělohorskému zemskému dědickému právu, jedná se o stručné přehledy, nepřekračující víceméně hranice parafráze dotčených závěrů Rauscherových.¹⁷

Je pravdou, že tak, jak avizoval kodex zemského práva z doby pobělohorské, byl zákaz vydědění mužských potomků obsažen i ve starších zákonících, sestavených ještě před osudnou bitvou, jež české země posunula do náruče absolutizmu. V době, ze které pochází sledovaná kauza, platilo zemské zřízení z roku 1564.

13 Tato část soukromého práva je pro předbělohorské období dosud zpracována nedostatečně, o základní přehled se pokusil ČÁDA, F.: Práva osobnostní u nás. Náčrt kapitoly z právních dějin českých. Všehrd IX, 1928, s. 102–110, 136–143. Jeho výklad o právu na jméno, na titul a na erb je ale jen stručný a nejde do detailů.

14 RAUSCHER, R.: Dědické právo podle českého práva zemského (= Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, svazek 5.), Bratislava 1922, s. 18.

15 Tamtéž, s. 19.

16 Jireček, H. (ed.): Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen 1627, Praha 1888, s. 420–421, čl. O 21. Ale i citovaný zákoník Karlův vydědění prakticky zakazuje. JIREČEK, H. (ed.), Codex iuris Bohemici. Tomi II. pars 2., Jus terrae atque jus curiae regiae saeculi XIV-mi, Pragae 1870, s. 157, čl. LXVIII.

17 Sýkora, A.: České zemské dědické právo 16. století. Právník 7/CXLVI, 2007, s. 803–817; TÝŽ: K dějinám staršího českého zemského dědického práva. Aplikované právo 1/VI, 2008, s. 31–38.

V jeho článku J 47 (jenž byl doslovným převzetím článku F 6 ze staršího zřízení z roku 1549) se pravilo, že „*od dědicuov mužského pohlaví žádný otec po smrti své nemuže dědictví svého jinému pryč dáti a od dědicuov odciziti*“, s výjimkou situace, kdy již dříve své syny majetkově oddělil.¹⁸ Naproti tomu lze ale poukázat na právní praxi, v níž se institut vydědění prokazatelně využíval.¹⁹ A to navzdory tomu, že zemská zřízení 16. století s ním skutečně explicitně nepočítala a zákonem úpravu se mu dostalo až teprve Obnoveným zřízením zemským.²⁰

Za klíčový problém a badatelskou výzvu lze v této souvislosti považovat především tak zvaný otcovský nedíl, z něhož je podoba zákonného dědického práva v rámci užší rodiny odvozována. Tento koncept se ale – přinejmenším v kontextu reálií doby předbělohorské – jeví jako značně diskutabilní. Je pravdou, že v právních pramenech raného novověku se skutečně hovoří o „nedílných synech“. Všehrd je staví do jedné linie s nedílnými bratry a strýci a konstatuje, že nemohou bez povolení nabývat majetek, „*neb ten žádný svým dědictviem sám mocně nevládne, než s jiným spolu, s kýmž v nedielnosti stojí*“.²¹ Nedílnost dětí s otcem má ale jinou podstatu než ostatní formy nedílu. Dispozice s rodinným majetkem není u této varianty vázána na souhlas dalších členů rodiny (včetně dospělých synů) a nejde tu tedy vůbec o naplnění hlavní definiční podstaty nedílu, totiž existence majetkového společenství s rovnoprávními členy, kteří musí o dispozici s ním rozhodovat společně. Oddělením byl zletilému synovi ještě za otcova života poskytován jeho dědický podíl či jeho část, dědické právo syna nedílného pak nepramenilo z členství v nedílu, nýbrž z přirozeného dědického nároku. Skutečný otcovský nedíl tak vznikal pouze ve speciálním případě, kdy byl majetek výslovně odkázán společně otci a jeho dětem.²²

Jak to bylo s vyděděním a vyobcováním Pavla Plesa z rodu Heřmanských ze Sloupna doopravdy? K nalezení odpovědi je nutno nahlédnout do závěti jeho otce, jíž se ostatně Václav Ples v roce 1599 přímo dovolával. Tato závěť byla sepsána 10. listopadu 1595 „*při městě Hradci nad Labem*“ a do zemských desk vložena

18 JIREČEK, J., JIREČEK, H. (eds.): *Codex iuris Bohemici*. Tomi IV. pars 1. sectio I., *Jura et constitutiones regni Bohemiae saeculi XVI.*, Pragae 1882, s. 217–218, čl. F 6 (ZZ 1549), s. 581, čl. I 47 (ZZ 1564).

19 Srovnej příklady, které shromáždil KRÁL, P.: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650* (= *Monographia historica*, sv. 2), České Budějovice 2002, s. 85–88.

20 JIREČEK, H. (ed.): *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého*, zejm. s. 422–423, čl. O 27.

21 JIREČEK, H. (ed.): *Codex iuris Bohemici*. Tomi III. pars 3., *Exhibens Victorini a Všehrd opus bohemicus „De jure terrae bohemiae libri novem“*, Pragae 1867, s. 232, kniha V, kap. 28, odst. 2.

22 KREUZ, P., MARTINOVSKÝ, I. (eds.): *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Edice, Dolní Břežany 2007, s. 122–123 (čl. 53); JIREČEK, J., JIREČEK, H. (eds.): *Codex iuris Bohemici*. Tomi IV. pars 1. sectio I., s. 26, čl. 60 (ZZ 1530), s. 192, čl. D 12 (ZZ 1549), s. 527, čl. C 27 (ZZ 1564).

20. ledna 1596.²³ Její struktura byla celkem obvyklá a stejně tak standardní byl z větší části i obsah. Kryštof jmenoval poručníky veškerého svého (bližší nespecifikovaného) statku – manželku Alenu z Vesce, bratra Václava Plesa a pana Bedřicha z Újezdce a Kounic – a jim svěřil správu veškerého majetku „*k dobrému a užitečnému*“ jeho nezletilých dětí. Pokud jde o samotnou sukcesí, situace byla komplikována skutečností, že Kryštofova choť byla v okamžiku sepsání závěti těhotná. Testátor určil, že narodí-li se syn, má se stát dědicem všeho jeho majetku. Dceři Salomeně pak mělo být z otcovského statku zajištěno věno ve výši 200 kop českých grošů a dalších 50 kop jí mělo být odvedeno „*na vejpravu*“. Pokud by se ovšem těhotná Aleně narodila dcera, měl se univerzálním dědicem stát Kryštofův synovec Zikmund Jan (syn karlštejského purkrabího Václava). Tomu měl být statek postoupen až po dosažení zletilosti, do té doby ho měli spravovat jmenovaní poručníci. Druhá dcera měla být při této variantě zajištěna stejně jako Salomena, pokud by se tedy dočkala vdavek. Láskyplnou péčí své choťi pak Kryštof ocenil tím, že na ni nad rámec vdovského věna a toho, co jí „*vejše nad to kšaftem svým ku právu města Hradce nad Labem podaným, i také oustně od svrškův a nábytkův dal a odkázal,*“ mortis causa převedl též pohledávky („jistoty“) vůči některým šlechticům v celkové výši 575 (?) kop míšeňských grošů.²⁴ Pozoruhodné je, že tato pasáž odhaluje existenci druhé Kryštofovy závěti, určené zjevně k odkazu věcí spadajících pod režim práva městského.

Pokud jde o samotného prvorozeného syna, pocházejícího z prvního manželství se Salomenou Rodovskou z Hustířan, Kryštof skutečně vyjádřil celkem jasnou vůli, aby k dědictví nebyl povolán. Pokud ale jde o příslušnost k rodině, volil jinou formulaci, než jak znění závěti později, v suplice císaři, parafrázoval jeho bratr. Příslušná pasáž zněla následovně: „*A ačkoliv mám syna svého vlastního Pavla Plesa Heřmanského z Sloupna, kterýž došed svých let přirozených podle práva a zřízení zemského, stat[e]ček můj sobě a dítkám mý[m] nezletilým k ruce v opatření své vzíti by jměl. Však poněvadž týž Pavel, syn můj, Pána Boha se strhl, mnou, otcem svým, jak poodrostl se nezpravoval, v nenáležitě, Pánem Bohem a zřízením zemským zapověděné věci a handle se vydal a pro své nechvalitebné chování to poctivé a šlechtné jméno, kteréž po předcích mých a mně zděditi měl, více než jednou potratil. Protož jemu jakožto již podle světa umrlému všecko právo a spravedlnost k statku svému a dotějkání se jeho zamezuji. A aby mimo to, což se níže píše, jeho se v čem dotějkati aneb jeho užívati měl, tomu žádnou měrou nechci*“.

23 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 127, fol. B 4r–B 6v.

24 V kšaftu se uvádí pohledávky na 225 kop grošů za Zikmundem Čertorejským z Čertorej na Skalách, na 100 kop grošů za Bořkem starším Dohalským z Dohalic, na 50 kop grošů za Smilem Václavem Myškou ze Žlunic a na 100 kop českých grošů za Václavem Bořkem Dohalským z Dohalic. Vzhledem k tomu, že pouze u poslední uvedené částky je explicitně specifikováno, že se jedná o groše české (pražské), zdá se být logickou hypotézou, že ostatní částky zněly na groše míšeňské, které měly oproti pražským podle standardního přepočtu poloviční hodnotu

Nešlo tedy o to, že by Kryštof svého syna pro nevhodné chování „*jména a titule*“ jednostranně zbavil svým posledním pořízením. Podle Kryštofova náhledu rodinné příslušnosti pozbyl sám Pavel, a to ipso facto, v důsledku vlastního protiprávního (ovšem blíže nespecifikovaného) jednání. Jestliže v další pasáži testátor určil, že „*aby se vždy nezdálo, že sem se na Pavla syna svého neposlušného tak zapomněl, že ve mně všechna přirozená otcovská krev a láska k němu zmizela a umřela*“, má mu být za určitých okolností z pozůstalosti vyplacena částka nepřesahující 1.000 kop míšeňských grošů, mohlo by se zdát, že tím své předchozí tvrzení do jisté míry popřel. Zde již ale šlo o individuální odkaz, nespojený se zákonným dědickým nárokem a vázaný na souběžné splnění několika podmínek.

Je na první pohled patrné, že zdůvodnění Kryštofova náhledu na automatickou ztrátu dědických práv i rodové příslušnosti, bylo přinejmenším velmi vážné. Proto se lze stěží divit, že jeho dospělý syn po jistém váhání platnost závěti napadl. Jeho odpor, vyjadřující přesvědčení, „*že takový kšaft jeho někdy Kryštofa Plesa Heřmanského z Sloupna jakožto nepořádný v tom artykuli průchodu svého a místa míti nemá*“, byl do zemských desk vložen 17. května 1599.²⁵ Argumentačně se opíral o dva body. Předně Pavel zpochybnil právě onen krajně neobvyklý motiv ztráty rodové příslušnosti. Kupodivu ale neodmítl samu možnost takové ztráty jako právně nemožnou, ale omezil se na námitku, že otcův kšaft dostatečně přesně nevysvětluje, „*v čem a kterak by se Pána Boha strhnouti a v čem by se a kdy nechvalitebně chovati a čeho se tak zlého on Pavel Ples Heřmanský z Sloupna, pročez by též poctivé jméno potratil, dopustiti měl*“. Dále se pak Pavel pozastavoval nad tím, že je označen za zemřelého pro tento svět, a vcelku logicky se ohrazoval, že ani skutečně nezemřel, ani nebyl pro žádný zločin ke ztrátě hrdla odsouzen (což by jedině mohlo vést k tomu, že by se na něho nahlíželo jako na zemřelého, ačkoliv by reálně byl stále naživu²⁶). Veškerý morální odsudek své osoby Pavel označil za nepravdivý a neprokazatelný a s odkazem na článek J 47 zemského zřízení z roku 1564 se domáhal, aby mu bylo otcovské dědictví předáno jako nejstaršímu a jedinému zletilému mužskému descendentovi.

Zdá se dosti pravděpodobné, že právě Pavlův odpor vyvolal jako reakci ze strany strýce onu supliku, jež byla citována v úvodu předkládané studie. Nasvědčuje tomu přinejmenším časová souslednost obou právních úkonů (17. května napadení závěti, 25. června Václavova žádost Rudolfovi II.). Hledání Václavova zájmu na osudu dědictví přitom není zrovna náročným detektivním úkolem. Jako jeden z poručníků se karlštejský purkrabí podílel na správě sirotčího

25 Viz juxta v NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 127, fol. B 4r–B 4v.

26 Tak například v roce 1601 prohlásil zemský soud o Václavovi Dejmovi ze Stříteže, který se dopustil zvláště odporné vraždy a posléze navzdory svému závazku pod ctí a vírou ujel před soudním postihem do ciziny, že se již nikdy nebude moci vrátit, a proto „*se již slušně za mrtvého pokládá*“. REZEK, A. (ed.): Zápisky Viléma Slavaty z let 1601–1603. Rozpravy Královské české společnosti nauk, VII. řada, 2. svazek, Filosoficko-historická třída, číslo 4, Praha 1887, s. 14.

majetku, navíc jeho syn Zikmund byl substitučním dědicem v případě předčasného úmrtí svého nezletilého bratrance (Kryštofově choti se totiž nakonec přeci jen narodil syn, pojmenovaný Kryštof Václav). Těžko se tedy divit, že bez ohledu na své osobní přesvědčení o Pavlových lidských kvalitách nemohl přát jeho iniciativě úspěch...

Celá záležitost se tak s nemalou pravděpodobností transformuje do vcelku banální rodinné rozepře, již zapříčinilo druhé manželství otce rodiny, uzavřené v době, kdy jeho děti z manželství prvního již samy dosáhly zletilosti. Mohla by tomu nasvědčovat také skutečnost, že vedle syna Pavla pominul Kryštof Ples při dispozici se svým majetkem i dalšího potomka zplozeného se Salomenou z Hustiřan – „*Anně dceři své neposlušné*“ zanechal ve svém kšaftu pouze skromnou částku 50 kop českých grošů. Napětí v rodině přitom zřejmě vyvolával i způsob, jakým do ní Anna z Vesce pronikla. Podle Kryštofova vyjádření totiž „*za živobytnosti předešlé manželky mé, dobré paměti paní Salomeny z Hustiřan, při mně a při ní, k nebožce manželce mé i ke mně všelijak náležitě, poctivě a dobře se chovala a nebožce sloužila*“. Po Salomenině smrti pak ovdovělý Ples zřejmě velmi záhy našel útěchu ve vlastním domě.

V roce 1602 vstoupil do hry o Kryštofovo dědictví nový hráč, novoměstský měšťan Pavel Koukolík. Ten se 27. února obrátil na císaře s prosbou o opatření ve své při s Václavem Kordulí ze Sloupna, na nějž byla mezitím podstatná část tohoto dědictví závětí stanovenými poručníky převedena.²⁷ Pavel Koukolík naproti tomu hájil dědická práva Pavla Plesa. Jak suplika uvádí, setrval v roce 1596 mladý Ples v zatčení, a to pro nesplacené dluhy, které vůči Koukolíkovi měl. Šlo předně o zápis na částku 500 kop míšeňských grošů, „*nic méně i pro jiné sumy od něho mně tak povinovaté*“. Vtom zemřeli jeho rodiče a dlužník se dohodl s věřitelem, že na něj za účelem uspokojení pohledávek převede všechny své dědické nároky. Následně mu pak skutečně „*dědictví jemu po paní matěři a panu otci svrchu dotčených náležejícího i jiných všech práv a spravedlností zápisem dckami zemskými postoupil*“. Pavel Koukolík podle vlastního vyjádření přistoupil na toto řešení „*s radou dobrých pánuov a přátel*“, ve skutečnosti mu ale prakticky nic jiného nezbyvalo, neboť šlo víceméně o jedinou možnost, jak předmětné pohledávky neodepsat.²⁸

Z textu supliky lze extrahovat několik dalších zajímavých informací, vrhající trochu více světla na sledovanou kauzu. Sama skutečnost, že Pavel Ples nebyl schopen hradit své závazky a musel proto strpět omezení osobní svobody, by se mohla na jednu stranu zdát potvrzovat odsudek, který se na jeho hlavu snesl ze strany nejbližších příbuzných. Na druhou stranu lze ale poukázat na to,

27 NA Praha, Stará manipulace, sign. P 43/28, i. č. 2616, kart. 1630.

28 Postoupení bylo do zemských desk intabulováno 21. května 1596, celkový dluh Pavla Plesa byl specifikován na 3.000 kop českých grošů (tedy dvojnásobnou částku v groších míšeňských) a postupníkem byl vedle Pavla Koukolíka ještě Václav Gregor z Horky, měšťan Starého Města pražského. NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 91, fol. P 26v–P 27r.

že problémy se zadlužením mělo v předbělohorské době mnoho šlechticů, včetně těch nejurozenějších, nejbohatších a politicky nesmírně vlivných. Spíše než o charakterových vadách tak Pavlovo zatčení svědčí o jeho lehkovážném zacházení s ekonomickými prostředky, které mohlo, ale nemuselo být spojeno s nějakými poklesky morálními či právními.

Dále měšťan Koukolík uvedl, že „vtom předně paní Salomena Plesová Heřmanská z Hustířan a po ní pan Kryštof Ples Heřmanský z Sloupna, paní mateř a pan otec jeho Pavla Plesa Heřmanského prostředkem smrti z tohoto světa sešli“. I když není určení sledu událostí nijak přesné, přeci jen z použité formulace vyplývá, že smrt obou Pavlových rodičů se dostavila s poměrně malým časovým odstupem. Na druhou stranu, stihl-li se Kryštof před svou smrtí ještě podruhé oženit a počít dítě, musel tento odstup čítat minimálně několik měsíců. Hypoteticky lze uvažovat o tom, že zemřel-li sám Kryštof někdy na přelomu let 1595 a 1596 (jak vyplývá ze shora řečeného, tvoří krajní data 10. listopad a 20. leden), měla by smrt jeho první manželky spadat někde do první poloviny roku 1595, případně do roku předchozího, dále do minulosti již zřejmě nikoli.

Především ale podání příslušníka novoměstského patriciátu poodkrývá kontroverzní vývoj právních vztahů k rytířskému statku Rodov, který tvořil základ Kryštofovy pozůstalosti. Vdova Alena, znovu provdaná Ostrovská, a kšaftem zřízení poručníci ho deskovým zápisem postoupili právě Václavovi Kordulovi ze Sloupna, formálně v dluhu 100 kop českých grošů,²⁹ podle Koukolíka „*na skrácení a ublížení spravedlnosti mé, tolikéž proti zřízení zemskému*“. Koukolík proto pohnal Václava Korduleho před komorní soud z částky 3.500 kop míšeňských grošů a na proces vynaložil další nemalou částku. Půhon byl ale posléze zdvižen.³⁰ V mezidobí ale došlo ke Koukolíkově nelibosti k dalšímu převodu statku, který Václav Kordule prodal za 10.000 kop míšeňských grošů Bartolomějovi z Valdštejna.³¹ Právě v této části suppliky se pak objevuje vrcholně důležitý údaj, že Rodov byl prodán „*jakožto někdy dědictví paní Salomeny Plesové Heřmanský z Sloupna*“. K tomu lze doplnit, že již dříve bylo do textu inkorporováno upozornění, že rodovské zboží „*týž někdy pan Kryštof Ples Heřmanský z Sloupna nikdy zcela ve dckách zemských neměl*“.

Dějiny Rodova popsal ve druhém díle svých monumentálních Hradů, zámků a tvrzí v Království českém August Sedláček. Statek podle příslušného hesla patřil jedné z linií vladýků z Hustířan, kteří si podle něho vzali své příjmení. Jako

29 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 1084, fol. S 16v.

30 Rešerše v registrech komorního soudu nebyla provedena, takže geneze žalované částky a právní argumentace Pavla Koukolíka nejsou úplně jasné. Spory o vlastnictví deskových statků ale každopádně příslušely před větší zemský soud a to byl patrně důvod, proč novoměstský měšťan se svou žalobou neuspěl.

31 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 174, fol. A 6v–A 7v. Vlastnické právo ale nenechal Václav Bartolomějovi vložit do trhového kvaternu, ale volil formu zápisu dluhu ve výši 100 kop českých grošů. NA Praha, Desky zemské, sign. DZM 236, fol. C 8r–C 8v.

poslední z nich se tu v roce 1567 připomíná Jan Rodovský, v tituláři z roku 1589 se jako pán na Rodově uvádí právě Kryštof Ples Heřmanský ze Sloupna. Ten ho pak měl prodat Václavovi Kordulovi.³² Ze Sedláčka vycházeli i autoři přehledu dějin panských sídel v královéhradeckém kraji o sto let později.³³ Právní okolnosti jednotlivých přechodů vlastnictví nejsou ani v jedné z citovaných prací specifikovány a pominuta je i skutečnost, že manželka Kryštofa Plesa přináležela k rodu původních majitelů Rodova. Což je skutečnost, která se ukáže být velmi zásadní.

Dosti podrobné informace o osudech rodovského statku obsahuje ovšem dosti obsáhlý odpor Aleny Nejepínské z Lukavce, které nakonec Pavel Koukolík 16. prosince 1604 postoupil svá práva k dědictví po Salomeně Plesové z Hustířan. Již předtím, 11. června 1603, přitom implicitně uznal právoplatnost závěti Kryštofa Plesa i v části vydědění jeho syna a „*upustil od všech a všelijakých práv a spravedlivostí, též dědictví ... toliko po někdy Kryštofovi Plesovi Heřmanským z Sloupna na něho Pavla Plesa Heřmanského příšlého*“.³⁴

Zmíněný odpor Aleny Nejepínské byl do zemských desk vložen 11. května 1605.³⁵ Podle něj po Janovi Rodovském z Hustířan zůstaly jako nedílné příbuzné sestra Salomena a strýny (neteře³⁶) Anna a Voršila. Na jejich úkor se ale snažili své nejasné a blíže nespecifikované nároky uplatnit a panství získat bratři Trčkové z Lípy, Mikuláš a Burian.³⁷ Ti nakonec „*na snažnou žádost*“ Kryštofa Plesa a prostředkováním dalších osob postoupili svá práva právě Kryštofovi, „*k ruce*“ jeho choti, Salomeny z Hustířan. Pokud jde o její neteře, s těmi Kryštof uzavřel 23. listopadu 1579 „*na místě*“ Salomeny další smlouvu, na jejímž základě jim za jejich dědické nároky vyplatil každé 350 kop českých grošů.³⁸ Avšak podle Aleny Nejepínské byla dotyčná smlouva uzavřena „*ne od osoby jeho samé, než společně s Salomenou, manželkou jeho*“ a navíc se týkala pouze dědického podílu Anny a Voršily, nikoli celého statku. Když tedy Kryštof krátce před smrtí prodal Rodov Václavovi Kordulovi,³⁹ osvojil si více práv, než mu ve skutečnosti příslu-

32 SEDLÁČEK, A.: Hradý, zámky a tvrze Království českého, díl II. Hradecko, Praha 1883, s. 242.

33 KRÍŽEK, P., ŘEZNÍK, M.: Hradý, zámky a tvrze na Královéhradecku, Hradec Králové 1992, s. 71.

34 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 91, fol. P 26v–P 27r.

35 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 1084, fol. S 17r–S 17r.

36 Šlo o dcery Janova již zesnulého bratra Bavora.

37 Za zmínku ovšem stojí, že určitá majetková práva v Rodově přináležela k panství Smiřice, jímž Trčkové v 16. století vládli. KRÍŽEK–ŘEZNÍK: op. cit., s. 71.

38 Smlouva byla vložena do NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 65, fol. N 22r–N 23v, ověřený výpis z desk je též v NA Praha, Stará manipulace, sign. R 38/11, i. č. 2938, kart. 1944.

39 Z textu odporu existence tohoto právního úkonu jasně vyplývá („*předepsaný Kryštof Ples Heřmanský z Sloupna prodávši jemu Věňkovi Kordulovi z Sloupna týž statek Rodov se vším k němu příslušenstvím ... jest on Kryštof Ples Heřmanský z Sloupna jemu toho statku Rodova ... sám od osoby své prodávati nemohl*“). Prodej ale nebyl vložen do desk a pozůstalí poručníci z nějakého důvodu volili výše avizovanou cestu vkladu zápisem pro dluh.

šelo, „*poněvadž jí Salomeně tak mnoho tu jako i jemu Kryštofovi Plesovi, manželu jejímu, náleželo*“.

Předložená argumentace, odvolávající se na konkrétní a ve své době nepochybně snadno přezkoumatelné listiny, působí celkem přesvědčivým dojmem. Pokud jde o dědické nároky Pavla Plesa, vnáší na scénu ještě jeden nový úhel pohledu. Nehledě na to, zda Kryštof Ples měl či neměl právo a důvody svého syna vydědit, polovina rodovského statku měla Pavlovi připadnout cestou intestátní posloupnosti po matce.⁴⁰ Na druhou stranu, na samotnou platnost Kryštofova testamentu neměla tato argumentace zcela zjevně žádný dopad, neboť v něm není odkazovaný majetek nijak specifikován a jde tu tedy pouze o to, na co všechno mají být zůstavitelem vytvořená pravidla aplikována. Sám Kryštof Ples dědil společně s bratrem po strýci Janovi nevelký statek Ples, který mu v roce 1563 postoupil soudem určený poručník Václav Kordule ze Sloupna.⁴¹ V roce 1567 na něm Kryštof přiznával 23 osedlých.⁴² Již o čtyři roky později ale prodal svou část, která mu připadla při rozdělení, to jest tvrz s poplužním dvorem, krčmou, kostelním podacím a některými pozemky, za 2.875 kop českých grošů Johance Zárubové ze Sloupna.⁴³ Vlastní deskový statek od té doby neměl a jak vyplývá z několika roztroušených zpráv (včetně již citovaného testamentu), seděl „*při městě Hradci nad Labem*“.⁴⁴ Držel tedy zřejmě v blízkosti východočeské metropole nějaký dvůr podřízený městskému právu.

Celá popsaná kauza bohužel negradovala, ale postupně tak říkajíc odumřela. Pokud jde o meritorní požadavek Václava Plesa, vznesený v roce 1599 na císaře, nezdá se, že by se jím někdo vážně zabýval. Pavel Ples v pražských městech nadále užíval svobody a dost možná přiděloval strýci vrásky na čele dalšími skandály. O tom již písemné prameny mlčí. Každopádně, jakmile Václav Ples na počátku roku 1603 zemřel, obrátil se na Rudolfa II. i Pavel a stěžoval si, že „*by příčinami omylnými dědictví svého a spravedlivého dílu statku po otci jeho pozůstalého od své macechy, nábožné Aleny z Vesce ... zbavován býti chtěl*“.⁴⁵ Překážkou k uplatnění jeho nároků představovala ale skutečnost, „*že se nač ... pro chudobu svou souditi nemá*“.⁴⁶ Jeho „žalostivou“ suppliku přeposlal panovník 29. srpna zemským soudcům s pokynem, aby celou věc rozvážili a pokud shledají, že by se Pavlovi

40 I na tuto skutečnost upozorňuje odpor Aleny Nejepínské, který uvádí, že Salomena po smrti „*syna, totiž nadepsaného Pavla Plesa Heřmanského z Sloupna, a Salomeny dcery, kterouž jest on Pavel Ples Heřmanský z Sloupna jakožto sestru svou živobytím přečkal, zanechala*“.⁴⁷ Zajímavé, ale celkem pochopitelné je, že se tu neobjevuje zmínka o „neposlušné“ Pavlově sestře Anně, kterou otec stejně jako Pavla od dědictví odstavil.

41 Porovnání mezi Kryštofem, vystupujícím i na místě mladšího, dosud nezletilého bratra, a poručníkem statku je vloženo v NA Praha, fond Úřad desk zemských – listiny, i. č. 501, kart. 28, intabulováno bylo do NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 56, fol. B 8r–B 9v.

42 KOLLMANN, J.: Berní rejstříky a berně roku 1567. Sborník archivních prací 1/XIII, 1963, s. 186.

43 NA Praha, Úřad desk zemských – listiny, i. č. 915, kart. 38; Desky zemské, sign. DZV 60, fol. F 11v–F 12v.

44 Viz např. NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 1084, fol. S 17v.

skutečně „*taková křivda a ublížení činilo*“, zakročili v jeho prospěch.⁴⁵ Zdá se nicméně, že zemští soudci Pavlovy nářky buď nevyhodnotili jako oprávněné, nebo byla celá věc odložena ad acta kvůli úmrtí stěžovatele. V roce 1605 se totiž Pavel v písemných pramenech objevuje naposled a dále zprávy o něm mizí.⁴⁶ Stejně tak se prozatím nepodařilo narazit na procesní materiály, jež by dokumentovaly další průběh sporu o rodovský statek. Hypoteticky lze předpokládat, že tu došlo k nějakému mimosoudnímu narovnání. Rodov každopádně nadále zůstal v rukou Bartoloměje z Valdštejna.

Laskavý čtenář se možná bude jen obtížně bránit dojmu, že líčením sporu o dědictví po Kryštofovi Plesovi Heřmanském ze Sloupna se tato stať již celkem výrazně odchýlila od původně avizovaného tématu, to jest právní ochrany cti. Je ale třeba znovu výslovně opakovat to, co již bylo výše na konkrétním případě demonstrováno. Ochrana cti je obvykle primárně spojována s deliktem urážky na cti a řízením proti tomu, kdo se ho (ať již skutečně či domněle) dopustí. V raně novověké feudální společnosti představovala ovšem čest jednu z nezákladnějších hodnot, její zachovalost měla významný dopad na právní status osoby a lze se s ní tedy pochopitelně setkat i v četných dalších oblastech práva. Vedle individuální cti přitom mohl být značný význam přisuzován i cti celého šlechtického rodu. Kauza Pavla Plesa Heřmanského ze Sloupna ukazuje, že k její ochraně mohla být potenciálně využívána například i oblast práva dědického a stejně tak mohly být voleny i netradiční prostředky trestněprávní. Otevírá rovněž otázku, nakolik ztráta cti vyžadovala autoritativní výrok orgánu veřejné moci a nakolik mohla (včetně obvyklých důsledků) nastat ipso facto. Již s ohledem na svůj rozsah sice nebylo možno nabídnout komplexní rozbor a vyčerpávající odpovědi, snad se ale tyto řádky mohou stát alespoň oním pověstným střípkem doplňujícím dosavadní poznání problematiky a demonstrujícím, že badatelský prostor v této oblasti zdaleka není vyčerpán.

JUDr. Marek Starý, Ph.D.

Katedra právních dějin

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Email: StaryM@seznam.cz

45 NA Praha, Stará manipulace, sign. P 43/7, i. č. 2616, kart. 1629.

46 V genealogické sbírce Jana Václava hraběte Dobřenského z Dobřenic, která představuje zřejmě nejúplnější datový soubor svého druhu, je uvedeno, že Pavel zemřel kolem roku 1603 a že téhož roku se jako jeho choť připomíná Eliška Karbanová z Olšan. NA Praha, fond Genealogická sbírka Dobřenský, i. č. 800, Ples Heřmanský ze Sloupna. Jako o žijícím se o Pavlovi hovoří ještě v odporu vloženém do desk v srpnu 1605 (to mohlo být ale způsobeno i absencí vědomosti o Pavlově smrti a datum post quem lze tedy vnímat jako poněkud nejisté).

DVA SOBOJE V DÍLE GUY DE MAUPASSANTA Z POHLEDU PRÁVNĚHISTORICKÉHO A SOCIOLOGICKÉHO

Two Duels in the Writings of Guy de Maupassant form
the Point of View of Legal History and Sociology

Stanislav Balík

BALÍK, Stanislav. Dva souboje v díle Guy de Maupassanta z pohledu právněhistorického a sociologického. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 65–69.

Abstrakt: Text předává čtenáři popularizujícím způsobem právní informace o ochraně cti formou souboje, jak je prováděly dotčené osoby různých povolání a společenského postavení v druhé polovině 19. století ve Francii. Vychází přitom z rozboru francouzské literatury, zejména z románu *Miláček* a povídky *Souboj*.

Klíčová slova: Souboj, čest, francouzská literatura

Abstract: In a popularising way, the text offers the reader legal information about the protection of honesty in the form of duel, as it was practiced by the offended persons of various occupations and social status in France in the second half of the 19th century. It is based on analyses of the French literature, in particular of the novel *Bel-Ami* and the short story *A Duel*.

Keywords: Duel, honesty, French literature

Stalo se již mým zvykem, že zejména tam, kde výuce právních dějin není příliš přáno, začínám připomenutím slov skotského spisovatele a advokáta Waltera Scotta, že „*právník bez dějin a literatury je řemeslník, pracující zedník. Má-li však znalost z těchto oborů, může se nazývat architektem.*“¹

K pomyslné ochraně cti právní historie se nyní na praktickém příkladu pokusím doložit, že sečtělý právník, případně i laik, by snad ani nemusel speciálně studovat dobové právní předpisy a učit se právní dějiny „školometskou“ metodou. Pro výběr četby, která v sobě kombinuje dějiny i literaturu, je pak nepochybně téměř ideální sáhnout po některém z francouzských realistických románů.² Romány Honoré de Balzaca i Guy de Maupassanta jsou hlubokou studnicí ukázek aplikace práva ve francouzské společnosti druhé poloviny 19. století a inspiraci k úvahám z oboru sociologie práva.

Literární předloha je podle mého názoru vynikajícím východiskem i pro seminární výuku právních dějin. S politováním musím konstatovat, že čím déle se ji snažím využívat, tím více přibývá studentů, kteří sice úspěšně odmaturovali z českého jazyka a literatury, nicméně o obsahu a pointě děl, jejichž názvy umí pro účely testu snadno přiřadit ke jménu autorovu, vědí velmi málo, případně vůbec nic.

Díla Guy de Maupassanta přivádí čtenáře do období francouzského II. císařství, Pařížské komuny a III. republiky. Nejslavnější z nich, román *Miláček*,³ kromě realistického popisu atmosféry těchto úseků francouzských dějin svádí zejména k promýšlení institutů manželského a rodinného práva podle tehdejšího znění *Code civil*, či – abychom drželi terminologii doby – *Code Napoleon*. Ti, kteří našli zálibu v mimoevropských právních dějinách, zde zaregistrují kontext francouzské expanze do zemí Maghribu a obsazování Indočíny. Vedle *Miláčka* jsem pro účely zamyšlení nad soubojem jakožto jedním z prostředků ochrany cti sáhl i po povídkové knize *Nezvaní hosté*. Povídky zde soustředěné se odehrávají po prohrané prusko-francouzské válce a pádu Napoleona III.

Dva souboje, o nichž bude dále řeč, se tak odehrály v románu *Miláček* a povídce z cyklu *Nezvaní hosté*, která je nazvána přímo *Souboj*.⁴

Pokud bychom – jak by nejspíše učinili pozitivisté – hledali ve francouzském právu doby Maupassantovy úpravu souboje, narazili bychom na jistá úskalí.

- 1 Srov. zejména BALÍK, S.: *O zednících a architektech práva*. Právo & byznys, únor 2011, str. 62 – 65.
- 2 Srov. např. KRÍŽOVÁ, M.: *Obraz advokáta ve francouzském realistickém románě*. Diplomová práce. Plzeň: Fakulta právnická ZČU, 2002.
- 3 Srov. MAUPASSANT, G.: *Miláček*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.
- 4 Srov. MAUPASSANT, G.: *Souboj*, in: *Nezvaní hosté*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 117 – 122.

Napoleonský *Code pénal* z r. 1810⁵ neobsahuje ani samostatnou skutkovou podstatu souboje, ani jeho výslovný zákaz. Praxe si musela vystačit se skutkovými podstatami vraždy, pokusu o vraždu, zabití a ublížení na zdraví podle II. titulu, čl. 295 a násl. citovaného trestního zákoníku. Podstatnou se stala – případ od případu – judikatura Kasačního soudu. Byl-li obžalovaný uznán vinným, závisel trest i na druhu souboje.

Nutno připomenout, že souboje byly ve Francii 2. poloviny 19. století módní záležitostí. Souboj byl tolerován a alespoň jeden absolvovaný duel za sebou měla i nejedna osobnost z kruhů politických, žurnalistických či kulturních.

Bylo již řečeno, že právní úprava byla vcelku kusá. Ukazuje se však, že v tehdejší společnosti byla pravidla souboje obecně známa, jejich popis přinášely i návodné texty, např. *Esej o souboji (Essai sur le Duel)* hraběte De Chateaullarda z roku 1836.⁶

Podle důvodů bylo možné typologicky souboje lišit na ty, jejichž účelem byla ochrana cti v souvislosti s manželskými či mileneckými vztahy, dále politické souboje, novinářské souboje a konečně ony, jež měly sloužit k ochraně cti z jiných než zvláště zmíněných důvodů.

Ukazuje se, že Guy de Maupassant zažitá pravidla souboje velmi dobře znal, jeho popisy jsou z tohoto pohledu bezchybné a – což nelze přehlédnout – ve své době možné i praktické a instruktivní.

Souboj, který svedli v románu *Miláček* Charles du Roy a Louis Langermont, byl typickým soubojem novinářským. Hlavní hrdina Du Roy byl redaktorem *La Vie Française*, jeho sok působil v deníku *Pero*. Slovy románového hrdiny, šlo o souboj „kvůli nějaké babce, jež se pohádala s řezníkem,⁷ fakticky šlo o prestiž sobě konkurujících deníků, což se projevilo mimo jiné i v tom, jak byli ve věci angažováni kolegové Charlese Du Roy.

Podle soubojových pravidel provázeli duelanty k souboji svědkové. Tuto roli plnili nezřídka i svědkové „profesionální“, tedy osoby, o nichž se vědělo, že mají s asistencí u souboje zkušenosti, a že budou zárukou toho, aby průběh souboje byl dobře organizačně připraven a dokumentován. Svědkové Charlese Du Roy,

5 Relevantní edice francouzského trestního zákoníku z roku 1810 je dostupná na webu: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_3.htm

6 Srov. CHATEAUVILLARD, de: *Essai sur le duel*. Paris: Proux, 1836, 268 s. Tento spis byl pak dokonce opakovaně překládán i do španělštiny a vydáván jak ve Španělsku, tak v Latinské Americe. Srov. tak např. CHATEAUVILLARD, de: *Ensayo sobre la jurisprudencia de los duelos*. Madrid, 1890; CHATEAUVILLARD, de: *Ensayo sobre la jurisprudencia de los duelos*. México: Sondoal y Vásques, 1874, či CHATEAUVILLARD, de: *Ensayo sobre la jurisprudencia de los duelos*. México: Imp. De I. Paz, 1886.

7 Srov. MAUPASSANT, G.: *Miláček*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 104.

redaktor Jacques Rival a Boisrenard, patřili podle všeho k právě zmiňované skupině, o čemž svědčí i to, že Rival přivedl Charlese Du Roy do sklepní utajované střelnice poté, kdy cílenými dotazy zjistil, že Du Roy nemá s jiným typem zbraně než s pistolí zkušenost.

Počet svědků byl rovněž dán pravidly. V případě souboje na pistole stačili každému duelantovi dva svědkové, v případě šermířského souboje by potřebovali každý čtyři svědky.

Podmínky souboje určoval vyzyvatel. V případě námi připomínaného souboje byly přijaty. Du Roy a Langremont měli svést souboj pistolemi, s vylosovanými zbraněmi, byla stanovena vzdálenost jejich postavení a ujednáno, že se bude střílet zvednutou pistolí a nikoliv s pistolí ve vztyčené paži. I s ohledem na povahu věci bylo dohodnuto skryté, byť i obvyklé místo, konkrétně Vésinet-ský les, a ranní hodina, v daném případě v 7 hodin. U souboje byl přítomen lékař, konkrétně doktor Le Brument.

Duelanti měli možnost zvolit i typ souboje, to mezi variantami na smrt, do krve či na výstřel. Du Roy a Langremont bojovali na výstřel.

Guy de Maupassant vystihl i to, že v případě novinářských soubojů šlo často více o prestiž, než o záměr zabít či vážně zranit protivníka. Podle toho byl vyhotoven i protokol, který se podle pravidel souboje sepisoval. Úsměvně do něj v případě Du Royova souboje bylo zaneseno, že si duelanti „vyměnili dva výstřely”,⁸ což bylo posléze vysvětleno tak, že každý vystřelil jednou, tudíž šlo o dva výstřely.

Konvence řešila i posoubojový vztah duelantů. Du Roy a Langremont se ukazovali ve společnosti, nezdravili se však, pozdrav by byl na místě pouze v případě, že by došlo ke zranění. Ač se ve společnosti o duelu mluvilo, zůstali duelanti nepotrestáni a nevyšetřováni. Nebyl by to snad Guy de Maupassant, aby tuto do značné míry parodii souboje, ovšem v rámci pevných pravidel, nevyužil i k dalšímu obrazu. Paní de Marelle napsala svému milenci vzkaz: „Bože, to jsem měla strach. Přijď do Cařihradské. Líbám Tě, láska moje. Jsi tak statečný, zbožňuji Tě – Clo.”⁹

I takový dozvuk souboje jako prostředku k ochraně cti mohl činit tento poněkud – řečeno dnešními slovy – adrenalinový prostředek módním a vcelku vyhledávaným...

Souboj, který svedli v tomto směru nezkušený obchodník pan Dubois s provokujícím pruským důstojníkem v povídce *Souboj*, by šlo zařadit mezi souboje politické, byť nebyl veden mezi politiky, ale mezi vítězství v prusko-francouz-

8 Srov. MAUPASSANT, G.: *Miláček*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 109.

9 Tamtéž, s. 108.

ské válce omámeným zpupným pruským vojákem na jedné a porážkou v těžé válce pokořeným Francouzem na straně druhé. Bezprostřední záminkou bylo to, že pan Dubois přemohl důstojníka v jím vyprovokované rvačce.

Pro poznání pravidel souboje je povídka oproti *Miláčkovi* chudší. I zde byly zvoleny pistole, každý z duelantů měl tudíž dva svědky, přičemž se ukázalo, že svědkové mohli být i jiné národnosti než duelant, v tomto případě jimi byli dva Angličané. Místo konání souboje bylo opět odlehlé, byť obvyklé, totiž štrasburské hradby. Vzhledem k tomu, že se souboj odehrál během zastávky vlaku, spěchal vítězstvím překvapený Dubois s oběma svědky zpět na nádraží, aniž by byl sepsán protokol.

Příběh byl zasazen do doby, kdy „z rozrušené, vyhladovělé a zoufalé Paříže vyjízděly první vlaky směrem k novým hranicím,¹⁰ v období vlády Pařížské komuny či krátce po ní. V tomto kontextu stojí za zmínku, že proti komunardům bojoval i diplomat a bývalý senátor z doby II. císařství Georges-Charles de Heeckeren d'Anthès (1812–1895), který dne 27. ledna 1837¹¹ při souboji smrtelně zranil Alexandra Sergejeviče Puškina.

Lze shrnout, že souboj jako prostředek ochrany cti byl ve Francii za časů Maupassantových běžnou záležitostí. Soubojová pravidla – ač nebyla explicitně dána zákonem – byla obecně známa. Pokud průběh či výsledek souboje nepřesáhl obyčejem dané meze, byl souboj tolerován. Vzhledem k tomu, že byl do jisté míry módní záležitostí, patřilo téměř k dobrému tónu alespoň jeden souboj absolvovat. Traduje se, že byli duelanti, kteří riskovali život kvůli mnohdy banálním důvodům. Henri Rochefort tak prý přežil dvacet soubojů.

Pro srovnání – v dnešní České republice je souboj nahrazen možností tiskové opravy, žaloby na ochranu osobnosti či trestního oznámení pro pomluvu.

V Maupassantových líčeních soubojů jsou předestřeny i pocity, které duelanti před soubojem prožívali. Můžeme si proto klást otázku: Nebyli obecně duelanti 2. poloviny 19. století přece jen statečnější, než někteří dnešní zbabělí redaktoři, troufale píšící lži a polopravdy¹² skrývající se za vydavatele, nebo zakomplexovaní kverulanti, kteří ve věčných sporech na ochranu osobnosti našli svůj poněkud zvrácený druh zábavy?

JUDr. PhDr. Stanislav Balík,
soudce Ústavního soudu ČR
Email: balikovi@seznam.cz

10 Srov. MAUPASSANT, G.: *Souboj*. In: *Nezvaní hosté*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 117.

11 Podle gregoriánského kalendáře se tak stalo 8. února 1837.

12 Tento text věnuji českému žurnalistovi Tomáši Němečkovi.

PROMĚNY RELEVANCE CTI V ČESKÉM PRÁVU 19. A PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ, SE ZVLÁŠTNÍM ZOHLEDNĚNÍM OBČANSKÉHO A ÚPADKOVÉHO PRÁVA

The Evolution of the Role of Honour in Czech law from 19th to the first half of the 20th century especially in civil and bankruptcy law.

Ondřej Horák a Petr Molnár

HORÁK, Ondřej; MOLNÁR, Petr. Proměny relevance cti v českém právu 19. a první poloviny 20. století, se zvláštním zohledněním občanského a úpadkového práva. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 71–80.

Abstrakt: Příspěvek se věnuje významu a proměnám kategorie cti v českém právu 19. a první poloviny 20. století, zejména v oblasti občanského a úpadkového práva.

Klíčová slova: čest, infamie, ABGB, úpadek

Abstract: The paper deals with the significance and changing roles of honor in Czech law from 19th to the first half of the 20th century, especially in civil and bankruptcy law.

Keywords: honor, stigma, ABGB, bankruptcy

I. Úvodní teze¹

A) Kategorie cti měla v minulosti podstatně větší relevanci než dnes. Pokud se však blíže seznámíme s novějším právním vývojem, tak vidíme, že nešlo o lineární proces „devalvace“ cti, ale naopak narazíme na řadu zlomů a návratů. Právo a společnost byly pochopitelně v interakci: právní vývoj odrážel společenské změny a právní předpisy zase zpětně působily na společenské vztahy.

B) Úprava institutů provázaných se ctí a morálkou tradičně postupovala celým právním řádem a zprostředkovávala řadu reziduí ještě z předmoderní (hierarchizované) společnosti. Významnou roli hrála nejen v trestním právu, které je z hlediska ochrany cti nejtýpčtější, ale také v právu občanském, tiskovém, konkurzním či soutěžním. Výrazná proměna reflektující celospolečenské posuny u nás nastala až po polovině 20. století.

C) V právních předpisech byly kategorie cti a morálky zohledněny buď 1) přímo konkrétní úpravou (často pod vlivem náboženských představ na rodinu a manželství), nebo 2) nebo zprostředkovaně, především formou tzv. neurčitých právních pojmů (např. rozhodováním podle přirozených zásad právních nebo při rozporu s dobrými mravy). Zatímco v prvním případě jsou pravidla do značné míry petrifikována, tak ve druhém případě je soudci umožněno nejen pružně reagovat na společenské proměny, ale také se na nich aktivně podílet.

D) Ke studování právní relevance cti můžeme zvolit různá hlediska, která je možné vzájemně kombinovat: 1) tematické (komplexní či odvětvové), 2) vývojové (statické či dynamické) či 3) inspiračních zdrojů či vlivů.

Z tematického hlediska můžeme konkrétně uvést např. urážky na cti, cizoložství, postavení nemanželských dětí či nekalou soutěž, které můžeme pojednat jak odvětvově, tak i komplexně.

II. Základní charakteristika dobového práva z hlediska kategorie cti

A) Nejprve si v souvislosti s kategorií cti uvedme některé tradiční principy, které se odrážely v právu 19. století a první poloviny 20. století. Při srovnání se současným právem (resp. chápáním kategorií svobody a rovnosti) vystupuje zohlednění specifik osoby, prostoru a okolností:

1. zvýšená veřejná ingerence a represivnost – z hlediska zásahů do soukromí, zachování cti (urážky) i důsledků její ztráty (bezectnost);
2. privilegovanost – relevance okolností, společenského postavení a pohlaví;
3. provázanost veřejného a soukromého práva.

---

1 Zkratky opakovaně citovaných právních předpisů: TZ: Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích (vyhlášený cís. pat. z 27. 5. 1852, č. 117 ř. z.); ABGB: Všeobecný občanský zákoník (vyhlášený cís. pat. z 1. 6. 1811, č. 946 Sb. z. s.)

K výše uvedeným tezím můžeme příkladmo zmínit:

ad 1) následky odsouzení nastupující *ex lege* (zvláště ztráta řádů, titulů či úřadů; srov. § 26, 27 a 268 TZ a z. č. 131/1867 ř. z., *jímž se mění některá ustanovení obecného zákona trestního a jiná nařízení s nimi spojená*, a dále řada vedlejších zákonů²) nebo represivní a infamující účinky konkurzu (viz dále);

ad 2) vraždu nemanželského novorozeněte trestanou mírněji než manželského (§ 139 TZ);

ad 3) cizoložství vyvolávající důsledky trestněprávní i občanskoprávní (§ 502 a 503 TZ; § 67 a 544 ABGB).

B) Po roce 1918 nastoupila „sekularizace“ práva (odpoutávání od náboženské morálky), posilování soukromí a rozvolňování vazby trestního a občanského práva (tzv. manželskou novelou, z. č. 320/1919 Sb. z. a n.), např. u cizoložství, kdy došlo § 25 právě uvedeného zákona ke zrušení § 67 ABGB (jako překážka manželství) a modifikaci § 544 (kdy dědická nezpůsobilost pomíjela u těch, kteří se stali manželi).

Řada otázek související s problematikou cti byla diskutována v rámci příprav unifikovaných právních předpisů, zvláště občanského a trestního zákoníku. Protože však nakonec tyto dva stěžejní předpisy schváleny nebyly, tak v zásadě většina recipovaného práva platila až do tzv. právníké dvouletky.

III. Všeobecný občanský zákoník (ABGB) a kategorie cti

Podívejme se blíže na oblast občanského práva (včetně práva rodinného) v souvislosti s ABGB, a to z hlediska statického i dynamického.

A) Ze statického hlediska můžeme zmínit tato ustanovení ABGB zohledňující kategorii cti: vyplňování mezer v zákoně (§ 7); ochranu osobnosti (§ 16) a zvláště jména (§ 43); nutnou obranu a svépomoc (§ 19), zvl. u ochrany držby (§ 344); překážky manželství pro nedostatek mravní mohoucnosti/způsobilosti (§ 61 an.), mj. také pro cizoložství (§ 67); legitimace nemanželských dětí (§ 160 an.), poctivost držitele (§ 326) u nabytí od nevlastníka (§ 376), zastavení cizí věci (§ 456) a vydržení (§ 1460 an.); dědickou nezpůsobilost (§ 540 an.), mj. také pro cizoložství (§ 544); předpisy o omylu (§ 871 an.); neplatnost smlouvy (možnost § 878 a dovolenost § 879); předpisy o náhradě škody u jednání proti dobrým mravům (§ 1295), nezaviněného nebo mimovolného jednání, zvl. u krajní nouze (§ 1306a) a jednání osob dočasně nepřičetných (§ 1310), u poškození na těle (svedení § 1328 jako ochrana pohlavní cti ženy) a na cti (§ 1330). Řada výše uvedených ustanovení je až ve znění třetí dílní novely z roku 1916 a byla pod vlivem německého občanského zákoníku z roku 1896 (zvláště ustanovení o dobřích mravech § 879 a 1295 odst. 2).

---

2 KALLAB, J.: *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Část obecná i zvláštní. Praha: Melantrich, 1935, s. 111 an.

Speciální charakter měla ochrana proti nekalé soutěži, původně obsažená v ABGB (§ 1295 a ponovegový § 1330 odst. 2) a později v samostatném zákoně č. 111/1927 Sb. z. a n., který po vzoru Německa obsahoval komplexní úpravu (nejen soukromoprávní, ale i trestní či správní).

B) Z dynamického hlediska můžeme v ABGB rozlišit několik časových vrstev (a s tím spojených inspiračních zdrojů či vlivů), zohledňujících kategorii cti:³

- a) vlivy obecnoprávní, zvl. z kanonického práva, které přihlíží ke cti a víře: např. u některých překážek manželství; situace, kdy při nezaviněné nevědomosti rodičů se děti zrozené z neplatného manželství považují za manželské, či u přísnějších podmínek vydržení (*mala fides superveniens nocet*);⁴
- b) vlivy přirozenoprávní: např. předpisy o omylu založené na cti a víře, o náhradě škody z jednání osob dočasně nepřičetných na přirozené slušnosti;⁵
- c) vlivy liberální: např. zrovnoprávnění židů s křesťany (zrušení § 124 a 983 ABGB)
- d) vlivy sociální: např. protilichevní předpisy, ať už z období tzv. sociální péče (od r. 1879) nebo období válečného a poválečného;
- e) vlivy německého práva odrážející se v dílčích novelách ABGB z let 1914 až 1916.

Obdobně můžeme po vydání ABGB rozlišit ve vývoji občanského práva několik období (absolutistického konservatismu 1811–1859, liberalismu 1859–1979 a sociální péče po roce 1879),⁶ která se odrazila také ve vnímání kategorie cti, jak je patrné např. na problematice lichvy. Zatímco v období liberalismu byly předpisy proti lichvě zrušeny (z. č. 62/1868 ř. z., *jímž zrušeny zákony o lichvě*⁷), tak v období sociální péče byly opět zavedeny či modifikovány (z. č. 47/1881 ř. z., *o pomoci proti nepoctivým jednáním úvěrním*, z. č. 77/1885, *jímž se mění § 2 a 6 zákona č. 62/1868 ř. z., čís. nař. č. 275/1914 ř. z., o lichvě*, a z. č. 568/1919 Sb. z. a n., *o trestání válečné lichvy*).⁸ Dále byly vydány ještě další předpisy týkající se

3 Srov. TILSCH, E.: *Občanské právo: část všeobecná*. Ed. E. Svoboda. 3. vyd. Praha: Spolek čsl. Právníků Všeherd 1925, s. 21 an. (Reprint: Wolters Kluwer 2012.)

4 Blíže: DOSTALÍK, P.: Opuštění zásady *mala fides superveniens non nocet* jako příklad vlivu kanonického práva na ABGB. In: ŠIDLOVSKÝ–VALEŠ–POLESNÝ (eds.): *Melior est acquisitio scientiae negotiatione argenti: pocta prof. Ignáci Antonínu Hrdinovi, O. Praem. k šedesátým narozeninám*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2013, s. 51–59.

5 Šířeji: HORÁK, O.: *Ratio scripta?* K přirozenoprávním vlivům v ABGB. In *Melior est acquisitio...*, s. 61 – 69.

6 Srov. TILSCH: *Občanské právo...*, s. 27 an., a podrobněji TILSCH, E.: Sto let rakouského práva občanského. Nástin jeho vývoje od vydání občanského zákonníka do naší doby. *Zprávy Právnické Jednoty Moravské v Brně*, 1912, roč. 21, č. 1, s. 1–15. (Přednáška v Právnické Jednotě Moravské Jednotě Právnické dne 16. listopadu 1911; též zvl. otisk: Brno 1912.)

7 V ABGB byly zrušeny § 993 až 998, 1000 a 1196.

8 Blíže: SCHOLZ, O.: Heslo „Lichva“. In HÁCHA, E., HOETZEL, J., LAŠTOVKA, K., WEYR, F. (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. I. – V. Brno: R. M. Rohrer,

obchodu a úvěru, jako z. č. 36/1884 ř. z., o odporu proti právním činům, jež týkají se změny dlužníka insolventního, z. č. 70/1896 ř. z., o obchodech splátkových, aj. K tomu přistoupily předpisy týkající se agrárních poměrů, nuceného pojištění či náhrady škody.⁹ Prof. Tilsch shrnuje: „S větším ohledem na zájmy společnosti souvisí i větší ohled na momenty mravní; čest a víra (Treu und Glauben), dobré mravy (boni mores) patří k slovnímu i myšlenkovému inventáři nynějšího právníka a pokusy o obnovu problému práva přirozeného rovněž svědčí charakteru nové doby. Ochrana slabších, veřejné zájmy, ohledy ethické jsou tedy jen různé zabarvené stránky jednoho a téhož směru sociálního.“¹⁰

IV. Úpadek a jeho infamující účinky

Dále se zaměříme na úpadekové právo, které mělo v minulosti daleko širší dosah než jen majetkoprávní. Úpadce mohl přijít nejen o veškerý majetek,¹¹ ale zároveň ztratit i své společenské postavení. Ohrožena byla především jeho čest, dobré jméno, zaměstnání a zároveň mu byla v důsledku zahájení konkursního či vyrovnacího řízení odepřena i některá občanská práva.

V průběhu všech vývojových etap úpadekového práva převládalo v českých zemích tzv. klasické pojetí, jehož prvořadým cílem bylo uspokojení pohledávek věřitelů, a to v co největší možné výši a nejkratší době. Další osud úpadce nebyl předmětem veřejného zájmu,¹² popř. měl sloužit jako odstrašující příklad před nezodpovědným zadlužováním či dokonce podvodným úpadkem.

1929–1948. /Sv. I. A – J. 1929. – Sv. II. I – O. 1932. – Sv. III. P – Ř. 1934. – Sv. IV. S – T. 1978. – Sv. V. U – Ž. Brno: Rovnost, 1948, s. 523–533. (Reprint: Eurolex Bohemia, 2000.)

9 Blíže: TILSCH: *Občanské právo...*, s. 30 an., a týž: *Sto let...*, s. 10 an.

10 Týž: *Sto let...*, s. 10 – 11.

11 Úpadci byly ponechány pouze nezbytně nutné obytné prostory a předměty sloužícím potřebám dlužníka, jeho rodiny a čeledi žijících ve společné domácnosti (např. potraviny a palivo na 14 dní, zdravotnické pomůcky a léky, čestné odznaky a řády, předměty k výkonu povolání a církevních bohoslužeb). Úpadce ani jeho rodina však neměli nárok na zajištění obživy z konkursní podstaty a záleželo pouze na vůli věřitelů, zda jim bude poskytnuta. Obživu si měl úpadce zajistit především poskytnutými dary nebo pracovní činností, což bylo velmi obtížné vlivem zákonného omezení výkonu řady povolání v průběhu konkursního řízení. Viz § 105 a 250 – 251 z. č. 79/1896 ř. z., o řízení exekucním a zajišťovacím (*exekuční řád*), § 1 a 5 konkursního řádu č. 1/1869 ř. z., § 1 odst. 1 a § 5 cis. nař. č. 337/1914 ř. z., § 3 a 6 z. č. 64/1931 Sb. z. a n.

12 Výjimku představovaly aktivity nadace založené hrabětem Františkem Šporkem, která v Praze již od 20. let 18. století vždy na zelený čtvrtek osvobozovala několik úpadců z vězení pro dlužníky tím, že za ně zaplatila veškeré jejich dluhy. Po zrušení vazby pro dluhy pak od roku 1868 poskytovala peněžité prostředky jedincům, kteří bez svého zavinění zchudli nebo se zadlužili. Viz Vazba pro dluhy. *Pražský denník*. 10. 4. 1868, roč. 3, č. 101, s. 1. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?id=7123975>; Šporkova nadace. *Pražský denník*. 24. 2. 1874, roč. 9, č. 47, s. 2. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/8285128>

Rakousko-Uhersko se sice v roce 1868¹³ stalo jednou z prvních zemí v Evropě, která zrušila vězení pro dlužníky jako prostředek k vymáhání dluhů,¹⁴ nadále zde však platila řada významných infamujících omezení úpadce.

Tato restriktivní opatření pociťovali i tzv. poctiví dlužníci, kteří řádně a včas nahlásili svůj úpadek a spolupracovali s příslušnými orgány. Navíc postih neminul ani úpadce, kteří se ocitli v nepříznivé hospodářské situaci bez vlastního přičinění, např. z důvodu druhotné platební neschopnosti, přírodní katastrofy nebo válečnému konfliktu.

V následujících odstavcích ve zkratce vysvětlíme hlavní změny, které nastaly ve společenském životě úpadce. Podle druhu konkursu (tj. obecného nebo kupeckého konkursu) pak odliším typy zásahů do politických, občanských a čestných práv a okruh jejich adresátů.¹⁵

A) Obecný konkurs mohl být uvalen na jmění jakékoliv předlužené fyzické osoby bez ohledu na její povolání či společenské postavení.¹⁶ Po zahájení obecného konkursu byla úpadci pozastavena oprávnění vykonávat činnost advokáta,¹⁷ soudce,¹⁸ notáře,¹⁹ kancelářských pomocníků,²⁰ pomocných poštovních úředníků,²¹ soudních úředníků,²² zaměstnanců okresních úřadů²³ a jiných státních úředníků.²⁴

V průběhu konkursního řízení nebylo úpadcům také dovoleno navštěvovat burzu,²⁵ získat oprávnění na prodej soli v pohraničních českých okresech²⁶ nebo

13 Viz § 1 z. č. 33/1868 ř. z., *jímžto se zrušuje exekutivní vazba pro dluhy*.

14 Blíže: *Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM*. Sv. XXVI. Zlín: Aion CS, 1997, s. 633.

15 Viz § 25, 62–64 a 191–193 konkursního řádu č. 1/1869 ř. z.

16 Viz OTT, E.: *Řízení úpadkové (konkursní): se zřetelem na zákon odpůřící 18 16/3 84 č. 36 ř. z. a řád exekuční*. Praha: Všehrad 1911, s. 12 – 13.

17 Viz § 1 písm. b) a 34 z. č. 96/1868 ř. z., *jímžto se uvádí řád advokátský*.

18 Viz § 4 cí. pat. č. 100/1853 ř. z., *jímžto se vyhláší nový zákon o zřízení vnitřním a řádu jednacím veškerých úřadů soudních*.

19 Viz § 165 písm. d) z. č. 75/1871 ř. z., *jímž se zavádí nový řád notářský*.

20 Viz § 25 nař. č. 145/1902 ř. z., *o pomocném personálu kancelářském při státních úřadech a u ústavů*.

21 Viz § 6 nař. č. 186/1902 ř. z., *kterým upravují se služební poměry poštovských pomocných úředníků, poštovských aspirantův a poštovských pomocníků*.

22 Viz § 4, 75 a 79 cí. pat. č. 100/1853 ř. z., *jímžto se vyhláší nový zákon o zřízení vnitřním a řádu jednacím veškerých úřadů soudních*, § 4 vyhlásky ministerstva zahraničí č. 53/1854 ř. z., *jímžto se vyhláší umluvení, ježto se stalo mezi císařskou vládou rakouskou a královskou vládou Saskou v Drážďanech o tom, jak se má obapolně předse jíti v případech konkursu*.

23 Viz § 5 nař. č. 51 /1855 ř. z., *jímžto se vyhláší instrukce úřední, daná úřadům pouze politickým a spojeným úřadům okresním a služnovským*.

24 Viz § 9 cí. nař. č. 64/1860 ř. z., § 1 a 144 z. č. 15/1914 ř. z., *o služebním poměru státních úředníků a státních sluhů*.

25 Viz § 5 odst. 3 z. č. 67/1875 ř. z., *jenž se týče organizace burs*.

26 Viz § 8 písm. a) Gubernialního listu oběžného č. 52/1849 čes. z. z., *o prodeji soli v českých okresech pohraničních za ustanovené snížené ceny*.

se zúčastnit řádné výroční valné hromady Rakousko-uherské banky.²⁷ Úpadce také ztratil způsobilost být porotcem v soudním řízení.²⁸

Úpadci během konkursního řízení neměli právo volit a být voleni do obecního zastupitelstva,²⁹ do zemské poslanecké sněmovny,³⁰ do poslanecké sněmovny říšské rady³¹ a nemohli být zvoleni ani do obecního narovnavacího úřadu.³² Vyhlášení konkursu pak úpadce ztrácí mandát poslance zemského sněmu, man-

27 Viz článek 15 písm. a) stanov Rakousko-uherské banky.

28 Viz § 5 guberniálního dekretu č. 170/1849 čes. z. z., *předpis o sestavování list porotnických pro soudy tiskové*, a § 2 z. č. 121/1873 ř. z., *o vzdělávání seznamů porotnických*.

29 V letech 1850 až 1864 panovala shodná úprava ve všech částech českých zemí, která omezovala právo být volen do obecního zastupitelstva z důvodu vyhlášení konkursu. Právo volit do zastupitelstva nebylo v zmíněné době dotčeno. Od roku 1864 však tato úprava platila pouze na Moravě, zatímco v Čechách a v Slezsku se omezení vztahovalo nejen na pasivní, ale i na aktivní volební právo. Pro jednotlivá statutární města byla aplikována zvláštní právní úprava, přičemž v Uherském Hradišti, Jihlavě, Olomouci ztraceli úpadci pouze pasivní volební právo, zatímco v Praze, Liberci a Brně se omezení vztahovala na pasivní i aktivní volební právo. Viz § 35 odst. 2 č. 3 cí. pat. č. 170/1849 ř. z., *Prozatímní zákon obecní*, čl. X odst. 1 písm. c) z. č. 18/1862 ř. z., *jímžto se vyměřují základní pravidla, dle nichž se mají uspořádati záležitosti obecní*, § 4 písm. b) a § 10 Řádu volebního v obcích království Českého z. č. 7/1864 čes. z. z., *jímžto se vydává zřízení obecní a řád volební v obcích*, § 11 písm. c) Řádu volebního v obcích markrabství Moravského z. č. 4/1864 mor. z. z., *jímžto se vydává řád obecní a řád volební v obcích*, § 40 písm. c) a § 42 z. č. 85/1850 čes. z. z., *Obecního řádu královského hlavního města Prahy*, § 32 odst. 2 písm. c) a § 34 písm. a) vyhlášky c. kr. místodržícího č. 202/1850 čes. z. z., *Obecního řádu města Liberec*, § 30 odst. 2 písm. c) z. č. 6/1866 mor. z. z., *jímžto se vydává obecní statut pro královské hlavní město Olomouc*, § 31 písm. c) z. č. 52/1864 mor. z. z., *jímžto se vydává statut obecní pro královské město Jihlavu*, § 32 písm. c) z. č. 18/1867 mor. z. z., *jímžto se vydává statut obecní pro královské město Uherské Hradiště*, § 39 písm. c) a § 41 písm. c) z. č. 126/1850 mor. z. z., *Prozatímního obecního řádu pro zemské hlavní město Brno*, § 10 odst. 3, § 13 odst. 1 Obecního řádu volebního pro zemské hlavní město Brno z. č. 56/1905 mor. z. z., *kterým se vydává nový řád obecní a nový řád volební pro zemské hlavní město Brno*.

30 V letech 1850 až 1869 panovala ve všech částech Českých zemí shodná právní úprava vymezující ztrátu aktivního i pasivního práva v důsledku vyhlášení konkursu. Od roku 1869 dochází na Moravě ke změně, kde účinky uvalení konkurzu se vztahovaly pouze na volitelnost do Moravského zemského sněmu a nikoliv na právo volit do zmíněného sněmu. O ztrátě volebního práva do Českého zemského sněmu viz § 15 cí. pat. č. 21/1850 ř. z., *jímžto se dává a prohlašuje ústava zemská pro království České s náležejícím k ní řádem volebním sněmu zemského* a § 3 písm. b) z. č. 8/1870 čes. z. z., *jenž se týče změny některých §§ řádu volebního do sněmu zemského v království Českém.*, do Slezského zemského sněmu viz § 15 cí. pat. č. 11/1850 ř. z., *jímžto se dává a prohlašuje ústava zemská pro vojvodství Horno- a Dolnoslezské s náležejícím k ní řádem volebním sněmu zemského* a § 18 č. 3 z. č. 33/1875 slez. z. z., do Moravského zemského sněmu viz § 15 cí. pat. č. 18/1850 ř. z., *jímžto se dává a prohlašuje ústava zemská pro markrabství Moravské s náležejícím k ní řádem volebním sněmu zemského*, § 17 písm. c) a § 18 Řádu volebního do sněmu moravského z. č. 24/1861 mor. z. z., a § 18 z. č. 10/1869 z. z.

31 Viz § 20 odst. 3 z. č. 41/1873 ř. z., *jenž se týče volení úřadů poslanecké sněmovny rady říšské*, ve znění z. č. 169/1896 ř. z.

32 Viz § 5 odst. 2 z. č. 12/1873 z. z., *jímžto se vydávají ustanovení, týkající se úřadů narovnavacích, za příčinou pokusu o narovnání mezi stranami spornými*.

dát říšského poslance a dočasně nemůže vykonávat ani funkci člena obecního³³ nebo okresního³⁴ zastupitelstva.³⁵ Navíc v důsledku konkursu úpadce pozbyl i měšťanského práva a práva čestného měšťanství.³⁶

B) Kupecký konkurs se vztahoval pouze na kupce, obchodní společnosti a družstva zapsaná v Obchodním rejstříku.³⁷ Uvalením kupeckého konkursu na jmění protokolovaného kupce, veřejného společníka či komplementáře pozbýval tento úpadce volebního práva do říšské rady³⁸ a způsobilost být porotcem u soudu,³⁹ a to až do doby uhrazení všech jeho závazků vůči přihlášeným i nepřihlášeným věřitelům.

Vyhlášením konkursu ztratil úpadce také právo volit a být volen do obchodní komory a živnostenských společenstev.⁴⁰ Navíc byl vyloučen i z volebního sboru k sestavení živnostenského soudu, z úřadu člena živnostenského soudu a z jiných čestných kupeckých úřadů (např. z rozhodčího soudu burzy nebo z úřadu soudce-laika).⁴¹ Dále se nesměl stát správcem konkursní podstaty, bursovním jednatelem a bylo mu zakázáno vystupovat v roli zprostředkovatele na burze a při obchodech se zbožím.⁴²

Po vzniku Československa byla dosavadní právní úprava převzata recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. z a n. a následně měněna a doplňována novými předpisy. Podle vyrovnacího řádu císař. č. 337/1914 ř. z. (platícího v českých zemích) byla omezena práva dlužníků nejen na dobu trvání konkursního řízení, ale i na průběh vyrovnacího řízení.

33 Viz čl. X odst. 2 z. č. 18/1862 ř. z., *jímžto se vyměřují základní pravidla, dle nichž se mají uspořádati záležitosti obecní*, § 26 Zřízení obecního království Českého z. č. 7/1864 čes. z. z., *jímžto se vydává zřízení obecní a řád volební v obcích*, § 25 Řádu obecního Markrabství Moravského z. č. 4/1864 mor. z. z., *jímžto se vydává řád obecní a řád volební v obcích*, a § 58 odst. 2 písm. c) Obecního řádu pro královské hlavní město Olomouc z. č. 6/1866 mor. z. z., *jímžto se vydává obecní statut pro královské hlavní město Olomouc*.

34 Viz § 48 z. č. 27/1864 čes. z. z., *o zastupitelstvu okresním království Českého*.

35 Viz PRAŽÁK, J.: *Rakouské právo ústavní. Část první, Ústava obecní*. Praha: Jednota právnická, 1895, 1896 a 1898, s. 175 a 178. Týž: *Rakouské právo ústavní. Část druhá, Ústava zemská*, s. 38, 39, 49, a 79 – 81, a týž: *Rakouské právo ústavní. Část třetí, Ústava říšská*, s. 162 a 201.

36 Viz § 23 písm. d) a § 24 z. č. 85/1850 čes. z. z., *Obecního řádu královského hlavního města Prahy*, a § 18 písm. c) vyhlášky c. kr. místodržícího č. 202/1850 čes. z. z., *Obecního řádu města Liberec*. K tomu: PRAŽÁK: *Rakouské právo ústavní. Část první, Ústava obecní*, s. 143.

37 OTT: *Řízení úpadkové...*, s. 12–13.

38 Viz § 8 odst. 3 z. č. 17/1907 ř. z., *o volbě členů poslanecké sněmovny říšské rady*.

39 Viz § 2 z. č. 121/1873 ř. z., *o zedlávání seznamů porotnických*.

40 § 7 a 11 z. č. 85/1868 ř. z., *jenž se týče organizace komor obchodnických a živnostnických*.

41 Viz OTT: *Řízení úpadkové...*, s. 15.

42 Viz § 84 písm. c) z. č. 68/1875 ř. z., *jenž se týče obchodních dohodců či sensálů*, § 246–247 konkursního řádu č. 1/1869 ř. z.

Během obou řízení tak dlužník neměl právo volit do obecního zastupitelstva,⁴³ ztratil členství ve smírčí komisi a způsobilost být porotcem u soudu,⁴⁴ nemohl vykonávat advokacii.⁴⁵ Služební poměr učitele či ředitele obecných a měšťanských škol mohl být také po zahájení těchto úpadekových řízení ukončen disciplinární komisí.⁴⁶

Úpadek dlužníka měl značný dopad i na výkon řady dalších povolání. Prohlášení konkursu totiž pro úpadce ihned znamenalo dočasně zbavení služby, pokud byl zaměstnán jako zřízenec finanční stráže,⁴⁷ příslušník sboru stráže bezpečnosti,⁴⁸ státní kancelářský pomocník,⁴⁹ sekundární lékař,⁵⁰ tzv. nižší zaměstnanec silniční, mostní či vodní⁵¹ nebo jako dělnický báňský inspekční asistent.⁵²

Navíc osoby, na které byl uvalen konkurs, nemohly získat ani některá potřebná zákonná povolení (např. k prodeji výbušných látek⁵³), popř. jim bylo kvůli konkursu či vyrovnání jejich udělení odvoláno (např. povolení provozu samostatného nebo soukromého celního skladiště⁵⁴).

Probíhající úpadekové řízení bylo rovněž překážkou pro zvolení nebo jmenování úpadce či dlužníka do reprezentativních a statutárních orgánů. Tyto osoby nemohly být zejména vybrány do správních rad a představenstev ústředních

43 Viz § 3 z. č. 75/1919 Sb. z. a n., *kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé*, § 3 z. č. 663/1919 Sb. z. a n., *o stálých seznamech voličských*, a § 3 odst. 1 vyhlášky ministra vnitra č. 123/1933 Sb. z. a n., *o úplném znění zákona, kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé*.

44 Viz § 2 z. č. 278/1919 Sb. z. a n., *o sestavování seznamu porotců*.

45 § 2 a 3 z. č. 40/1922 Sb. z. a n., *kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech*.

46 § 136 vl. nař. č. 162/1928 Sb. z. a n., *o služebním poměru učitelstva obecných a občanských (měšťanských) škol*.

47 Viz § 72 odst. 2 vl. nař. č. 202/1930 Sb. z. a n., *kterým se provádějí předpisy o organizaci finanční stráže*.

48 Zejm. strážníci, obvodní inspektoři a policejní agenti – viz § 48 vl. nař. 295/1922 Sb. z. a n., *o sborech stráže bezpečnosti*.

49 Viz § 51 odst. 1 vl. nař. č. 113/1926 Sb. z. a n., *o úpravě služebních a platových poměrů státních zaměstnanců v pomocné kancelářské službě*.

50 Viz § 35 odst. 1 vl. nař. č. 21/1927 Sb. z. a n., *o úpravě služebních a platových poměrů sekundárních lékařů*.

51 Tj. cestář, montér, pomocník na zdymadlech, poříční, pobřežní a přístavní strážník, topič a lodník na státních parolodích a motorových člunech – viz § 41 odst. 1 vl. nař. č. 133/1928 Sb. z. a n., *o úpravě služebních a platových poměrů nižších orgánů silničních, mostních a vodních v oboru ministerstva veřejných prací*.

52 Viz § 10 odst. 1 vl. nař. č. 222/1934 Sb. z. a n., *kterým se stanoví obvody a sídla báňských inspektorátů*.

53 Viz § 5 vl. nař. č. 615/1920 Sb. z. a n., *o monopolu výbušných látek*.

54 Viz § 88 vl. nař. č. 168/1927 Sb. z. a n., *jímž se provádí celní zákon*.

zemědělských svazů a potravinářských organizací⁵⁵ a také do sboru delegátů a představenstva nemocenské pojišťovny.⁵⁶

V. Závěr

V tomto příspěvku jsme se snažili představit čest jako komplexní kategorii, která prostupuje celým právním řádem a ovlivňuje tvorbu i aplikaci práva. Zaměřili jsme se především na oblast občanského a úpadkového práva, ať už šlo o (typičtější) omezení či ztrátu práv, tak i o jejich nabývání.

K rozšíření tématu doporučujeme vybrané zdroje:

- ALEX. *Historische Rechts- und Gesetzestexte Online*. Historické právní a zákonné texty. Dostupné na <http://alex.onb.ac.at>
- KALLAB, Jaroslav, HERRNRITT, Vilém (edd.). *Trestní zákony československé platné v Čechách a v zemi moravskoslezské*. 3. přeprac. a rozmn. vyd. Praha: Československý Kompas, 1933. (1. vyd. 1923, 2. vyd. 1927)
- KUKLÍK, Jan, SKŘEJPKOVÁ, Petra. *Kořeny a inspirace velkých kodifikací: příspěvek k aplikaci „Principů“ E. F. Smídaka*. [Praha]: Havlíček Brain Team, 2008.
- SOLNAŘ, Vladimír et al. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009.
- VESELÝ, František X. (ed.). *Všeobecný slovník právní*. Díl I – V. Praha: nákl. vl., 1896 – 1899. (Reprint: Wolters Kluwer 2009.)
- VOJÁČEK, Ladislav. *Urážky, pomlvy, nactiutrhaní*. Ochrana cti v československém trestním právu. Praha: Eurolex Bohemia 2006.

JUDr. et Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.
Katedra teorie práva a právních dějin
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.
Email: onhorak@post.cz

Mgr. Bc. Petr Molnár
absolvent Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
Email: petrmolnar29@gmail.com

55 Např. do Českomoravského svazu pro dobytek, maso a ryby nebo do Ústředí pro hospodaření se zemědělskými výrobky: viz § 12 odst. 1 písm. c) Příl. 1 vl. nař. č. 208/1939 Sb., o úpravě obchodu s jatečným dobytkem, masem a masnými výrobky, a § 15 odst. 2 písm. b) vl. nař. č. 316/1948 Sb., kterým se upravují právní poměry Ústředí pro hospodaření se zemědělskými výrobky.

56 Viz § 60 odst. 3 písm. d) z. č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, a § 33 odst. 4 písm. b) vyhlášky ministra sociální péče č. 185/1928 Sb. z. a n.

TEORIE TZV. URÁŽKOVÉHO PRÁVA (ETIAM NUNC LIBERTAS COGITANDI, OPINANDI ET LOQUENDI IURI HONORI CONTRA)

The Theory of the so called Insult's Law
(etiam nunc Libertas cogitandi, opinandi et loquendi iuri honori contra)

Jan Pinz

PINZ, Jan. Teorie tzv. urážkového práva (etiam nunc Libertas cogitandi, opinandi et loquendi iuri honori contra). *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 81–91.

Abstrakt: Článek pojednává o teorii tzv. urážkového práva podle tiskového kodexu a trestního zákoníku Rakousko-Uherské monarchie a podle tiskového kodexu a zákona o ochraně cti tzv. první republiky Československé, a to v kontextu svobody myšlení, svobody mínění, svobody mluvení, resp. svobody projevu.

Klíčová slova: Urážkové právo, teorie, tiskový kodex, trestní zákoník, zákon o ochraně cti, utržení na cti, urážka na cti, křivé obvinění, ublížení na cti, urážka, pomluva, výčitka trestního stíhání, výčitka trestu, trestný čin, přečin, přestupek, svoboda myšlení, svoboda mínění, svoboda mluvení, svoboda projevu.

Abstract: The article deals with the theory of the so called insult's law according to the press code and the criminal code of Austria-Hungarian monarchy and according to the press code and the code on protection of dignity of the so called First Czechoslovak Republic, in the context of freedom of thinking, freedom of meaning, freedom of speech, resp. freedom of expression.

Keywords: Insult's law, theory, press code, criminal code, code on protection of dignity, calumny, defamation, affront, insult, slander, reproach of criminal prosecution, reproach of punishment, crime, misdemeanour, contravention, freedom of thinking, freedom of meaning, freedom of speech, freedom of expression.

Úvod

Občanská čest spolu s lidskou důstojností jsou jako nehmotné statky předmětem subjektivních práv, a to jak veřejnoprávní povahy, tak i povahy soukromoprávní. Tato subjektivní práva, která se upínají ke cti, jsou pro případ jejich ohrožení nebo porušení chráněna státem – je jim poskytována státní ochrana prostřednictvím příslušného právního řízení. Ve většině případů jde o soudní proces, ať už jde o trestní řízení soudní, nebo občanské soudní řízení. V některých případech může jít o proces správní, tj. administrativní řízení vedené před příslušným správním orgánem.

V rámci trestněprávní úpravy vztahů týkajících se cti je poskytována soudní ochrana práva na čest trestněprávními prostředky nejen vůči jiným občanům, ale též vůči státu, resp. jeho orgánům. Občanskoprávní úprava vztahů týkajících se cti, tzn. úprava všeobecně osobnostních vztahů, předpokládá soudní ochranu všeobecně osobnostních práv občanskoprávními prostředky, která je zpravidla účinná především jen vůči jiným občanům. Obdobná situace jako ve veřejnoprávní sféře trestní je na úseku poskytování správní ochrany práva na čest administrativněprávními prostředky. A také obdobná situace jako v soukromoprávní sféře civilní je na úseku poskytování soudní ochrany práva na čest pracovníprávními nebo rodinněprávními prostředky. Pro úplnost přehledu poskytované státní ochrany pomocí jednotlivých druhů právních prostředků je třeba se zmínit o poskytování soudní ochrany práva na čest tiskověprávními prostředky. Zvláštní právní subodvětví práva tiskového je ve většině států přiřazováno do oblasti práva veřejného a tiskové delikty jsou sankcionovány jako delikty trestní.¹ Tak tomu bylo u nás i za Rakousko-Uherské monarchie a za tzv. první republiky Československé, jakož i pár let v období Československé republiky po druhé světové válce, tedy v této celé době, kdy se v československé právní vědě vytvořila teorie tzv. urážkového práva.

V soukromoprávní i ve veřejnoprávní koncepci ochrany práva na čest je tento právní objekt nehmotným statkem. V rovině občanskoprávní je občanská čest předmětem všeobecně osobnostních práv jako projev nebo stránka lidské osobnosti. Od všeobecně osobnostních práv – jako je kromě práva na čest např. ještě právo na důstojnost, právo na dobrou pověst, právo na jméno, právo na podobu, právo na slovní projevy osobní povahy a právo na osobní soukromí – je třeba odlišit zvláštní osobní práva jako jsou práva autorská a práva jim příbuzná, a dále práva průmyslová. Předmětem práv autorských je autorské dílo. Výkon výkonného umělce je charakteristickým objektem práv příbuzných právu autorskému. Předmětem práv průmyslových je více druhů nehmotných statků. Jde o vynálezy, průmyslové vzory, užité vzory, zlepšovací návrhy, ochranné známky, označení původu výrobků aj. Ačkoliv se jedná ve všech případech těchto právních objektů

---

1 V současné době neexistuje jednotný právní náhled na odvětvovou klasifikaci tiskového práva, i když převažuje názor, že jde o určité právní meziodvětví nebo o právní odvětví sui generis.

o nehmotné statky, a tedy celkově o specifické odvětví práv k nehmotným statkům nepatří právě uvedená zvláštní osobní práva ke kategorii práv na čest, ať už jako práv soukromoprávních nebo práv veřejnoprávních.

I. Vznik teorie tzv. urážkového práva

Teorie tzv. práva urážkového vznikla v období prvorepublikového Československa na základě poznatků a dlouhodobých zkušeností získaných z čile frekventované aplikace příslušných deliktních ustanovení rakouského trestního zákona (zák. č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích), rakouského vojenského trestního zákoníku (cís. patent č. 19/1855 ř. z., jímž se vyhlazuje trestní zákoník vojenský o zločinech a přečinech), uherského trestního zákona (zák. čl. V/1878, o zločinech a přečinech), uherského trestního zákona přestupkového (zák. čl. XL/1879, o přestupcích) a dále rakouského tiskového zákona (zák. č. 6/1863 ř. z., o tisku), uherského tiskového zákona (zák. čl. XIV/1914, o tisku) a uherského zákona o ochraně cti (zák. čl. XLI/1914, o ochraně cti), tedy příslušných právních předpisů doby dualistické monarchie. K těmto aplikačně-právním znalostem doby minulé přibýly další z období nově vzniklé republiky. Jednak to byl československý zákon na ochranu republiky (zák. č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky), dále československá tisková novela z roku 1924 (zák. č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestního soudu a odpovědnosti za obsah tiskopisů ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti), československá tisková novela z r. 1933 (zák. č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony) a konečně československý zákon o ochraně cti (zák. č. 108/1933 Sb. z. a n., o ochraně cti).

Patrně největšími znalci v oboru tzv. urážkového práva byl universitní profesor trestního práva a trestního řízení JUDr. Albert Milota a odborný publicista a reprezentant Syndikátu československých novinářů redaktor Jan Hrabánek, ale i další penalisté jako prof. J. Prušák, prof. A. Miříčka a prof. J. Kallab nebo i odborníci z justiční sféry JUDr. F. Jiskra a JUDr. B. Bernát. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století existovala v Praze Svobodná škola politických nauk jako pobočka pařížské centrály, která se tímto oborem také zabývala,² a podílela na tvorbě nauky tzv. urážkového práva. Bádáním v daném oboru, kvalifikovanou přednáškovou a literární činností se tak vytvořila ucelená teorie tzv. urážkového práva. K spontánnímu osvojení si neoficiálního názvu „urážkové právo“ nepochybně vedla zákonná terminologie použitá v řadě příslušných právních prame-

2 Tato šestitřímestrální vyšší odborná škola se zaměřovala na sociologické a právnické obory (např. stát a právo, ústavní a správní právo, právo trestní a soudní řízení, parlamentní právo, národnostní právo, rhetorika atd. Lektory byla slavná jména univerzitního a veřejného světa (např. prof. B. Baxa, prof. J. Drachovský, prof. J. Hoetzel, doc. E. Chalupný, JUDr. V. Joachim, prof. J. Macek, doc. J. Matějka, JUDr. J. Mildschuh, JUDr. E. Sobota), včetně zahraničních. Absolventi získávali po úspěšných závěrečných diplomových zkouškách akademické označení „Dipl. sc. pol.“

nů, v důvodových zprávách a názvosloví uplatněné v odborných komentářích k těmto právním předpisům (*urážka, uražená strana, urážkový delikt, uražený, urážející, urážka na cti, urážlivé obvinění, trestní právo materiální urážkové*).

II. Komponenty teorie tzv. urážkového práva

Právní stav na úseku svobody tisku a svobody projevu myšlení a mínění nebyl v období tzv. první republiky Československé nikterak příznivý, neboť v důsledku recepce práva Rakousko-Uherské monarchie, na základě tzv. recepčního zákona č. 11/1918 Sb. zákonů a nařízení, nově vzniklou republikou zůstalo v platnosti mnoho zastaralých právních předpisů (rakouský a uherský tiskový zákon, rakouský a uherský trestní zákoník, uherský zákon o ochraně cti, rakouský obecný zákoník občanský, uherské obyčejové právo občanské), které nebyly za celou dobu jejího trvání odstraněny. Slavný znalec tiskového a urážkového práva redaktor J. Hrabánek zmíněnou právní situaci hodnotil takto: „*Po převratu se mnoho mluvilo o tom, že tiskové právo bude zmodernisováno... Ačkoliv byl nedostatek souborného vydání předpisů o tisku naléhavě pocítován, nikdo se k sestavení a vydání neodvážil...*“³ Po vzniku republikánsko-demokratického režimu se totiž všeobecně očekávalo, že tiskové právo bude radikálně přetvořeno směrem k odstranění censury a prosazení svobody slova a tisku a že zastaralé monarchistické zákony budou zrušeny a nahrazeny moderními zákony republikánskými. Ale chyběla k takovému demokratizujícímu obratu politická vůle. A pokud došlo vůbec k nějakým novelizacím, tak se v nich nadále projevoval nesvobodný Rakousko-Uherský monarchistický duch. Tisková novela z roku 1924, „*kteřá tak těžce dolehla na novináře, je tak spleť, že ani zkušeni odpovědní redaktoři nemohou se v postupu řízení orientovati.*“⁴ Dále se uvádí, že tato novela „... *téměř úplně znemožnila kritiku. Po převratu vycházelo se při úpravě tiskových věcí z nesprávného názoru, že stačí změnit formální právo (soudní kompetenci ve věcech tiskových) a že není třeba hýbat materiálním právem trestním... Jelikož v politických kruzích nebylo dosti pochopení... Počalo se uvažovat o omezení tiskové svobody formální i materiální... nové zákony ocitají se omezením formální svobody tisku v rozporu s ústavními zákony.*“⁵ I právní expert prof. A. Milota poukazoval na problematičnost v platnosti ponechaných právních předpisů staré monarchie v protikladu k proklamacím o svobodě tisku v Ústavní listině nové republiky: „*Zvláště lze opravdu litovati, že místo nového moderního tiskového zákona máme jen nedostatečnou tiskovou novelu čís. 126/1933 Sb. z. a n. a že zákonná úprava ochrany cti je rozdělena v nový zákon č. 108/1933 Sb. z. a n. a v nedostatečně opravenou novelu č. 124/1924 Sb. z. a n. ... podotýkám při této příležitosti, že... nesouhlasím s některými těmito ustanoveními.*“⁶ Konečně red.

3 HRABÁNEK, J.: *Československé právo tiskové*. Praha: V. Orel 1928, s. 1. (Úvod).

4 Ibidem, s. 2. (Úvod).

5 HRABÁNEK, J., MILOTA, A.: *Nové československé právo tiskové, ochrana cti, tiskové novely, slovenské tiskové zákony atd.* Praha: V. Linhart 1933, s. 7 a 8.

6 Ibidem, s. 9 a 10.

J. Hrabánek tuto legislativní schizofrenii komentoval slovy: „*Ústavodárce shrnul svobodu tisku, shromažďovací a spolčovací pod jedno ustanovení... Svoboda tisku se zabezpečuje; v důsledku toho nepřipouští se předběžná censura, jež byla možná za bývalého Rakouska... Vzhledem k tomu, že ústavodárce zaručil svobodu jen v mezích zákona, nejde o svobodu úplnou, ježto nepozbyla účinnosti omezení, stanovená bývalými rakouskými zákony, jež zůstaly v platnosti.*“⁷

Uplatňování censury patřilo k běžné právní praxi na základě aplikace recipovaných rakousko-uherských zákonů a příslušných československých novel. Ačkoliv veškerá censurní právní ustanovení byla v přímém rozporu s ústavními prohlášeními (z ustanovení § 24, 113 a 117 ústavní listiny se bezprostředně dovozovalo, že československá ústava je založena na principu úplné apriorní svobody tisku a naprosté aposteriorní odpovědnosti za vady jeho obsahu), hledala se opora pro censurní praktiky přímo v ústavě. Ústava totiž použila v klíčovém ustanovení § 113 obojetného výrazu „*Jest proto v zásadě nedovoleno podrobovati tisk předběžné cenzuře,*“ který byl při extensivním výkladu používán k ospravedlnění nedemokratických kroků exekutivy a justice. „*Ustanovení ústavní listiny je dosti pružné, aby mu mohla býti dána náplň v duchu ústavy státu demokratického. Dosavadní zákony o tisku však byly důkazem, že tato pružnost může býti nevýhodou. Proto mohly dosavadní zákony, zejména bývalý rakouský, ač byly prodchnuty duchem policejním, přece zůstati v platnosti.*“⁸ Konec konců určité zděšení zavládlo při návštěvě delegace dolní komory anglického parlamentu v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění republiky Československé koncem dvacátých let 20. století, když se členové delegace seznámili se skutečností, že se v republikánsko-demokratickém zřízení provozuje censura tisku.

Tzv. urážkové právo spočívalo v obvodu bývalého práva rakouského v trestním zákonu, trestním zákoníku vojenském a tiskovém zákoně. V oblasti bývalého práva uherského se toto právo zakládalo na trestním zákoně, přestupkovém zákoně, tiskovém zákoně a zákoně o ochraně cti. Po vzniku samostatné republiky, tedy v zemích bývalého práva československého přibýly ke komponentům tzv. urážkového práva ještě dvě tiskové novely, zákon na ochranu republiky a zákon o ochraně cti. Propojení trestního práva s právem tiskovým vyplývalo ze skutečnosti, že větší část deliktů proti cti byla spáchána tiskem. Existence samostatného kodexu o ochraně cti navazovala na trestní ochranu cti v dosavadních trestních a tiskových kodexech, tím že ji doplňovala, rozšiřovala a kompletovala. V komplexním pohledu na všechny podoby ublížení na cti, upravené a sankcionované v jednotlivých pramenech práva, se nacházela cesta k vytvoření relativně ucelené teorie tzv. urážkového práva.

7 HRABÁNEK: op. cit., s. 1.

8 HRABÁNEK-MILOTA: op. cit., s. 21.

III. Teorie tzv. urážkového práva

Do vydání československého zákona o ochraně cti v roce 1933 se vytvořená teorie tzv. urážkového práva opírala jednak o pozitivněprávní stav na daném úseku a jednak o judikaturu z této oblasti. Na jejich základě a po určitém zevšeobecnění včetně komparačního pohledu byl základ první teorie tohoto smíšeného právního odvětví připraven v zemích Českých již koncem existence Rakousko-Uherského mocnářství. První ucelená československá teorie tzv. urážkového práva pak vzniká ve dvacátých letech 20. století.

1. Utráhání na cti, urážka na cti a výčitky pro trest odpykaný nebo prominutý

Pro obvod působnosti bývalého rakouského právního řádu se rozlišovaly podle pojmenování v zásadě tři kategorie trestněprávních deliktů proti cti (utráhání, urážka a výčitka). Z hlediska druhů trestných činů se jednalo rovněž o tři kategorie (zločin, přečin a přestupek). Na prvním místě je to **zločin proti cti** nazývaný terminologií trestního zákona *utráhání na cti*. Podstatou tohoto deliktu bylo udání někoho pro vymyšlený zločin nebo obvinění někoho ze spáchání zločinu, že to mělo za následek vrchnostenské vyšetřování nebo pátrání. Trestní sazba byla pro prosté utráhání na cti stanovena do pěti let těžkého žaláře a v případě kvalifikovaného utráhání na cti (utrhač použil zvláštní lsti, utrhač vydal utrhaného většímu nebezpečí nebo utrhač byl podřízen utrhanému) byla vyšší, tj. až do deseti let těžkého žaláře. Na druhém místě to byl **přestupek proti bezpečnosti cti** trestním zákonem pojmenovaný *urážka na cti*, jehož podstatou bylo buď a) bezdůvodné obvinění ze zločinu, přečinu nebo přestupku, tj. živé obvinění někoho ze spáchání trestného činu, nebo b) bezdůvodné obvinění někoho ze skutků nečestných nebo nemravných, nebo c) uveřejnění jiných na cti důtklivých skutečností o někom z jeho života soukromého nebo rodinného, byť by šlo o pravdivé skutečnosti, anebo d) jiné veřejné hanění někoho, tj. vinění někoho z opovržlivých vlastností nebo smýšlení anebo vydávání někoho k veřejnému posměchu. K těmto přestupkům proti bezpečnosti cti také patřily útoky urážející čest nějaké rodiny, veřejného úřadu nebo orgánu vlády se vztahem k jejich úřední působnosti, korporace zákonně uznané anebo pověst nějakého zemělého. Trestní sazba ve všech případech této prosté urážky na cti zněla na vězení od jednoho měsíce do šesti měsíců. Třetím typem deliktu proti zachovalosti cti byl **přečin proti bezpečnosti cti** trestním zákonem nazvaný rovněž *urážka na cti*. Podstata tohoto deliktu byla skutkově shodná s předchozím přestupkem, pouze způsob spáchání musel být prostřednictvím tisku. Trestní sazba ve všech případech této kvalifikované urážky na cti byla vyšší, tj. limitována od šesti měsíců vězení do jednoho roku. Zvlášť kvalifikovanou urážkou na cti, a tím byl **kvalifikovaný přečin proti bezpečnosti cti**, byla urážka cti hlavy státu, urážka cti někoho, vůči němuž měl urážející zvláštní povinnost, nebo jestliže uražený uráž-

kou na cti utrpěl škodu nebo nebezpečství na svobodě, zaopatření, výdělků nebo výkonu práv. Ve všech případech přestupků a přečinů proti bezpečnosti cti bylo podle rakouského trestního řádu trestní stíhání zahajováno jako *causa privata* z podnětu strany uražené, nikoli *ex officio*.

Zvláštním typem deliktu proti zachovalosti cti byl **zvláštní přestupek proti bezpečnosti cti** označený trestním zákonem jako *výčitky pro trest odpykaný nebo prominutý*. Jeho podstatou bylo vyčítání někomu skutečnosti, že byl trestán nebo že mu byl trest prominutím odpuštěn anebo že byl vyšetřován trestním soudem, ale nebyl uznán vinným, pokud se počestně choval, při tom tak vyčítající činil s úmyslem jej pohaněti. Trestní sazba výčitky pro trest odpykaný nebo prominutý byla v rozpětí jednoho dne až jednoho týdne. Trestní stíhání bylo stejně jako u ostatních přestupků proti bezpečnosti cti zahájeno z podnětu strany na cti poškozené, tj. k žádosti pohaněného.

2. Křivé obvinění, utržení na cti, urážka na cti, vyděračství a nebezpečná hrozba

Pro oblast působnosti bývalého uherského právního řádu se rozlišovalo podle pojmenování pět kategorií trestněprávních deliktů proti trestní zachovalosti a proti cti (křivé obvinění, utržení, urážka, vyděračství a nebezpečná hrozba). Z hlediska druhů trestných činů šlo shodně jako v obvodu působnosti bývalého rakouského právního řádu o tři druhy trestných činů (zločin, přečin a přestupek). Předně jde o **zločin proti trestní zachovalosti** trestním zákonem nazvaný *křivé obvinění*. Podstatou tohoto deliktu je vědomé obvinění někoho ze zločinu nebo přečinu učiněné před úřadem nebo proti němu podání vědomě vymyšlených nebo sestavených křivých důvodů obvinění. Trestem je káznice do pěti let. V případě křivého obvinění z přestupku nebo disciplinárního přečinu jde o **přečin proti trestní zachovalosti** trestním zákonem rovněž pojmenovaný *křivé obvinění*. Podstatou tohoto deliktu bylo vědomé křivé obvinění někoho z přestupku nebo disciplinárního deliktu před úřadem nebo podání proti němu vědomě vymyšlených nebo sestavených křivých důvodů obvinění. Trestní sazba v případě tohoto prostého křivého obvinění je nižší, tj. vězení do jednoho roku a pokuta do 2.000 Kč. Došlo-li v důsledku křivého obvinění k odsouzení křivě obviněného, jde o přitěžující okolnosti na straně udavače promítnuté do vyšší trestní sazby v jiné části trestního zákona. Dalším trestněprávním deliktem, konkrétně prvním deliktem proti cti je **přečin proti cti** podle zákona o ochraně cti nazvaný *utržení na cti*. Jeho podstatou je tvrzení o někom, takové skutečnosti, která, kdyby byla pravdivá, mohla by být příčinou zavedení trestní obžaloby nebo disciplinárního řízení anebo vydání obecnému pohrdání. Základní trestní sazba pro toto prosté utržení na cti je vězení do šesti měsíců a pokuta do 4.000 Kč. Bylo-li utržení na cti spácháno tiskem nebo veřejně, nebo bylo-li namířeno proti zákonem zřízenému sboru, úřadu nebo veřejnému úředníkovi a utržení na cti

se vztahuje na výkon jejich povolání, anebo bylo-li spácháno z nízké pohnutky, pak jde o kvalifikované utrhaní na cti, kterému přísluší pro tento **kvalifikovaný přečin proti cti** vyšší trestní sazba s trestem vězení od osmi dnů do jednoho roku a pokuta do 6.000 Kč. Super kvalifikovaným utrhaní na cti je takový čin mající znaky utrhaní na cti, pokud je nejen spáchán tiskem, ale zároveň je namířen proti zákonem zřízenému sboru, úřadu nebo veřejnému úředníkovi a utrhaní na cti se vztahuje na výkon jejich povolání. Tento **super kvalifikovaný přečin proti cti** má i nejvyšší trestní sazbu za super kvalifikované utrhaní na cti, která činí vězení od osmi dnů do dvou roků s pokutou do 8.000 Kč.

Druhým deliktem proti cti je podle zákona o ochraně cti **přečin proti cti** označený *urážka na cti*. Podstatou tohoto přečinu je použití proti někomu výrazu zneuctívajícího nebo ponižujícího anebo zahanbujícího, popř. dopuštění se přímo takového činu proti někomu, jímž se tato osoba zneuctívá, ponižuje nebo zahanbuje. Základní trestní sazba na tuto prostou urážku na cti je pokuta do 4.000 Kč. Vyšší trestní sazba, tj. vězení do šesti měsíců a pokuta do 6.000 Kč přichází v případě, že jde o **kvalifikovaný přečin proti cti**, tedy platí pro kvalifikovanou urážku na cti, kterou je buď uražení sboru zákonem zřízeného, úřadu nebo veřejného úředníka a urážka na cti se vztahuje na výkon jejich povolání, anebo urážka nápadně hrubá. Jedná se o **super kvalifikovaný přečin proti cti**, kterou je takový čin mající znaky urážky na cti, pokud je spáchán nejen tiskem, ale zároveň je namířen proti zákonem zřízenému sboru, úřadu nebo veřejnému úředníkovi a urážka se vztahuje na výkon jejich povolání. Odpovídající trestní sazbou za tuto super kvalifikovanou urážku na cti je vězení od osmi dnů do jednoho roku s pokutou do 6.000 Kč. Pro všechny případy utrhaní na cti a urážky na cti se trestní stíhání zahajuje k soukromému návrhu na cti utrhaného nebo uraženého. Na základě zmocnění se trestně stíhají delikty proti cti říšského sněmu, vlády, ozbrojené moci, ústavních činitelů, státních, municipálních a obecních úřadů, soudů a státních zastupitelství a jejich členů. Zvláštním typem deliktu proti cti je **zvláštní přečin proti cti** nazvaný trestním zákonem *vyděračství*. Podstatou tohoto zvláštního deliktu je hrozba někomu, že svoje utrhačné nebo cti urážející tvrzení uveřejní tiskem proto, aby sobě nebo jinému opatřil majetkový prospěch. Trestní sazba za vyděračství je vězení do tří roků, ztráta úřadu a politických práv. Jiným zvláštním typem deliktu proti cti je **zvláštní přestupek proti cti** označený trestním zákonem přestupkovým *nebezpečná hrozba*. Podstatou tohoto zvláštního deliktu je hrozba někomu, že aniž by šlo o vyděračství, uveřejní o něm tiskem tvrzení na cti utrhuující a urážející. Trestní sazba za tuto prostou nebezpečnou hrozbu bylo vězení do jednoho měsíce a peněžitý trest do 2.000 Kč. Pokud by se tato hrozba vztahovala na obyvatelstvo celého kraje nebo obce jde o **kvalifikovaný zvláštní přestupek proti cti** trestním zákonem přestupkovým označený rovněž jako *nebezpečná hrozba*. Trestní sazba pro tuto kvalifikovanou nebezpečnou hrozbu bylo vězení do dvou měsíců a peněžitý trest do 3000 Kč.

Od vydání československého zákona o ochraně cti z roku 1933 se dosavadní teorie tzv. urážkového práva stabilizovala, neboť se koncentrovala na základě tohoto zákona k rozpracování všech relevantních teoretických právních otázek souvisejících s touto náročnou právní materií. Nový zákon o ochraně cti se stal stěžejním právním kodexem upravujícím vztahy týkající se ochrany cti, a to nejen trestných činů spáchaných tiskem, nýbrž veškerých trestných činů proti cti. Ačkoliv tento kodex se dotkl řady právních předpisů platných jak v zemích Českých, tak i v zemi Slovenské a Podkarpatoruské, tím že je na mnohých místech zrušil nebo změnil (rakouský trestní zákon, rakouský vojenský trestní zákon, rakouský trestní řád, uherský trestní zákon, uherský zákon o ochraně cti, uherský trestní řád a rakouský obecný zákon občanský) nepřekonal pověstný právní dualismus republiky Československé. Zůstaly tedy v zásadě nadále dvě právní oblasti v relativně unitární republice, a to oblast působnosti bývalého práva rakouského a oblast působnosti bývalého práva uherského s určitým legislativním průnikem prostřednictvím zmiňovaného kodexu. Zanedbatelnou složku unifikovaného práva představovalo pouze právní ustanovení o přestupku urážky presidenta republiky stíhaného *ex offio* a o zrušení soukromých žalob ve věcech deliktů proti cti, pokud se uchylují od nového zákona o ochraně cti. Tato teorie tzv. urážkového práva pěstovaná po desetiletí několika jejími významnými tvůrci, s kvalifikovanou odezvou i v řadách některých advokátů a soudců, odezněla po zrušení nosného zákona o ochraně cti dne 1. 8. 1950, který byl zcela nedostatečně nahrazen právní úpravou o přestupcích proti občanskému soužití projednávaných před národními výbory. Nicméně druhá ucelená československá teorie tzv. urážkového práva vzniká v počátečních letech třicátých 20. století.

3. Urážka, pomluva, utrhání na cti a výčitka trestního stíhání nebo trestu

Dominantní československá právní úprava vztahů týkajících se ochrany cti rozlišovala na základě zákona o ochraně cti z roku 1933 podle názvů čtyři kategorie trestněprávních deliktů proti cti (urážka, pomluva, utrhání a výčitka). Z hlediska druhů trestných činů šlo jen o dva druhy trestných činů (přečin a přestupek). **Přestupek proti bezpečnosti cti** zákonem o ochraně cti pojmenovaný *urážka* je prvním typem trestného činu v této koncepci. Podstatou tohoto deliktu je ublížení na cti někomu nadávkou, zlým nakládáním nebo jeho výhrůzkou, vydáváním v posměch nebo jiným způsobem. Trestní sazba u této prosté urážky je vězení od tří dnů do tří měsíců nebo peněžitý trest od 50 Kč do 5.000 Kč. Byli-li tento čin spáchán obsahem tisku, šlo již o **přečin proti bezpečnosti cti** stejně nazvaný *urážka*, ale s vyšší trestní sazbou, tj. vězení od osmi dnů do šesti měsíců nebo peněžitým trestem od 100 Kč do 10.000 Kč. Druhým typem trestného činu dané koncepcí je **přestupek proti bezpečnosti cti** označený zákonem o ochraně cti *pomluva*. Jeho podstatou je ublížení na cti někomu tím, že před třetí osobou o něm uvede nebo sdělí skutečnost, která by jej mohla vydati v opovržení nebo snížit v obecném mínění. Trestní sazba pro tuto prostou pomluvu je vězení

od čtrnácti dnů do šesti měsíců. Byl-li tento čin spáchán obsahem tisku, jednalo se již o **přečin proti bezpečnosti cti** pod stejným názvem *pomluva*, avšak s vyšší trestní sazbou, tzn. vězení od tří měsíců do jednoho roku.

Třetí typ trestného činu této kategorie je **přestupek proti bezpečnosti cti** pojmenovaný zákonem o ochraně cti *utrhání na cti*. Postata tohoto deliktu spočívá v pomluvení někoho s vědomím, že sdělovaná skutečnost je nepravdivá. Trestní sazba tohoto prostého utrhání na cti je vězení od jednoho do šesti měsíců. Byl-li tento čin spáchán obsahem tisku, stává se z dosavadního přestupku **přečin proti bezpečnosti cti** stejně označený zákonem o ochraně cti *utrhání na cti*. Toto kvalifikované utrhání na cti je spojeno s vyšší trestní sazbou, a to tuhé vězení od tří měsíců do jednoho roku. Jestliže bylo utrhání na cti vůči někomu spácháno podle promyšleného plánu s úmyslem rozvrátit jeho rodinný život nebo zničit hmotnou existenci pomluveného jde o **zvláštní přečin proti bezpečnosti cti** pod tímž názvem daným zákonem o ochraně cti, tj. *utrhání na cti*. Trestní sazba u tohoto zvláštního utrhání na cti odpovídá tuhému vězení od jednoho do šesti měsíců. Byl-li tento čin spáchán obsahem tisku, dostává dosavadní podstata deliktu charakter vystižený termínem **kvalifikovaný zvláštní přečin proti bezpečnosti cti**, byť pod stejným názvem podle zákona o ochraně cti jako *utrhání na cti*. Trestní sazba pro toto kvalifikované zvláštní utrhání na cti je vyšší a představuje tuhé vězení od šesti měsíců do jednoho roku. Posledním typem trestného činu stanoveného kodexem o ochraně cti je **přestupek proti bezpečnosti cti** tímto zákonem označený *výčitka trestního stíhání nebo trestu*. Podstatou tohoto deliktu je výčitka učiněná někomu před třetí osobou v úmyslu ho pohanět o tom, že se proti němu konalo trestní řízení, ačkoliv v něm nebyl uznán vinným, nebo že byl odsouzen, ačkoliv trest byl již vykonán, prominut, promlčen nebo podmíněně odložen a odsouzený svým chováním nezavdal příčiny k takové výčitce. Trestní sazba této prosté výčitky zní na vězení do jednoho měsíce nebo peněžitý trest do 2.000 Kč. Byl-li tento čin spáchán obsahem tisku, mění se dosavadní stupeň trestného činu z přestupku na **přečin proti bezpečnosti cti** při zachovaném názvu stanoveném zákonem o ochraně cti jako *výčitka trestního stíhání nebo trestu*. Tato kvalifikovaná výčitka má vyšší trestní sazbu v podobě od tří dnů do tří měsíců nebo peněžitého trestu do 5.000 Kč.

Závěr

Účelná a odborně zdařilá právní úprava společenských vztahů, jejichž předmětem je čest jako nárok fyzické osoby na dobrou pověst a jméno, patří k nejobtížnějším problémům příslušného právního odvětví, v daném případě trestního a tiskového práva, resp. zvláštního právního subodvětví tzv. práva urážkového. Teorie tzv. urážkového práva definuje zákonné pojmy a vytváří ucelenou koncepci právního oboru zaměřenou na vysvětlení všech jeho podstatných jevů a záko-

nitostí. Zabývá se například objektem ochrany cti (fysické osoby, právnické osoby, zvláštní útvary), subjektivní a objektivní stránkou deliktu proti cti, intenzitou ublížení na cti, přípustností důkazu pravdy, důkazu pravděpodobnosti a omluvitelného omylu, obsahem a rozsahem pojmu imunisace zpráv, výmezem co je a co není dotčení na cti (výkon práva kritiky, satyra na prokázanou skutečnost, karikatura, výrazy sarkastické a ironické), rozlišováním cti osobní a cti stavovské a jejich druhy (čest vojenská, profesní, umělecká, úřednická, živnostenská, advokátská, soudcovská atd.), rozdílností vnímání ublížení na cti z různých hledisek, důvody vylučujících trestnost deliktu proti cti, atd.

Rozpornost monarchisticky zastaralého právního stavu na úseku svobody projevu mínění a veřejné kritiky, jako jedné z nejlepších záruk zdravého veřejného života, spolu s existencí censury na straně jedné a kvalitní zákonná ochrana cti jako právního statku nad jiné cenného na straně druhé byly skutečností doprovázející recipovaný právní řád bývalého Rakousko-Uherského mocnářství. Nechtě je to tak, sám velký tvůrce teorie tzv. urážkového práva red. Hrabánek konstatuje, že „*Není již dávno o tom pochybnosti, že řešení, které podává platné právo, nehoví potřebám dnešního veřejného života... ustanovení uherského trestního zákona... Nejlepším svědectvím zastaralosti (jsou) ustanovení bývalého rakouského trestního zákona...*“⁹ Avšak ustanovení prvorepublikového zákona na ochranu republiky, poskytující ochranu hlavě státu jako nejvyššímu ústavnímu činiteli, jeví se posledních dvacet let a zvláště v dnešní době plně vulgárních útoků ze strany nejrůznějších politikářů na samé základy státnosti, jako potřebné.¹⁰ Taktéž v současnosti zřejmě chybí vedle soukromoprávní úpravy v oboru všeobecného osobnostního práva rovnocenná veřejnoprávní úprava v oboru práva urážkového, která by se komplexností a kvalitou alespoň přibližovala kodexu o ochraně cti z roku 1933.

JUDr. Jan Pinz, Ph.D.

Katedra teorie práva

Právnická fakulta University Karlovy v Praze

Email: jan.pinz@centrum.cz

9 Ibidem, s. 176.

10 Útoky vedoucí k podvracení státní moci a státnosti samé, veřejně činěné nátlaky na výkon pravomoci presidenta republiky, jakož i urážky hlavy státu, tak jak se např. objevují v současných projevech některých bývalých vládních činitelů v reakci na ztrátu jejich mocenské posice, jsou v demokratickém právním státě nepředstavitelné.

ČEST JAKO STATEK HODNÝ OCHRANY

Honour as a subject of legal protection

Ladislav Vojáček

VOJÁČEK, Ladislav. Čest jako statek hodný ochrany. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 93–103.

Abstrakt: Autor se v článku zamýšlí nad pojmem cti a charakterizuje její právní ochranu. V zásadě vychází z prvorepublikové právní úpravy, ale zaměřuje se na její obecnější rysy. Všímá si pojmu cti, sleduje, kdy, proč a jak právo čest chránilo, charakterizuje jednotlivé formy ublížení na cti a rozsah ochrany cti. V závěru se věnuje zásadnímu problému ochrany cti ve vazbě na občanské svobody (právo na lidskou důstojnost, svoboda projevu, právo na informace).

Klíčová slova: Československo; čest; ochrana cti; lidská důstojnost; svoboda projevu; právo na informace

Abstract: The author of the article presents his reflections on the term „honour“, as well as its legal protection. Law of the First Czechoslovak Republic is used as a background, anyway, the author tries to point out its general characteristics. Attention is paid to the definition of „honour“, the situations in which law provided protection of honour and the ways in which this protection was provided, different forms of defamation and the scope of protection of honour. The end of the article deals with the fundamental problem – relation between protection of honour and human rights (right to human dignity, freedom of speech, right to information).

Keywords: Czechoslovakia; honour; protection of honour; human dignity; freedom of speech; right of information

V tomto svém příspěvku budu vycházet *v zásadě* z prvorepublikové ochrany cti a ponechám stranou právní úpravu z druhé poloviny minulého století. Důvod je celkem zřejmý: ochrana cti se po roce 1948 rozvíjela ve specifických poměrech, daných především faktickou cenzurou a autocenzurou medií a celkovou společenskou atmosférou. Pokud jsem konstatoval, že se budu prvorepublikové úpravě věnovat *v zásadě*, chtěl jsem tím naznačit, že se zaměřím na její obecnější rysy, které často přesahují rámec úpravy platné u nás v letech 1918–1938, a to jak časově, tak teritoriálně. Tedy prvorepublikové právo nebude tím hlavním, na co se zaměřím, bude mi spíše jen reálnou oporou, která mi usnadní vyjádření obecnějších myšlenek a postřehů.

Jak to tedy bude konkrétně vypadat? Po kratičkém historickém exkursu si všimnu pojmu cti, pak se pokusím zdůvodnit, kdy, proč a jak právo čest chránilo, charakterizují jednotlivé formy ublížení na cti a rozsah ochrany cti a konečně se pozastavím u problému ochrany cti ve vazbě na občanské svobody.

Hned na úvod jen pro pořádek připomínám, že v Československu až do roku 1933 platila recipovaná právní úprava: konkrétně na Slovensku a Podkarpatské Rusi uherský zákon o ochraně cti z roku 1914 a trestní zákon z roku 1878 a v českých zemích především trestní zákon z roku 1852. Novou československou úpravu přinesl především zákon o ochraně cti č. 108/1933 Sb. z. a n., vedle nějž ale zůstala v platnosti i některá recipovaná ustanovení. Z uvedeného je zřejmé, že svou pozornost soustředím na trestněprávní ochranu cti.

1. Co je čest?

Krátká a jasná otázka, avšak odpověď na ni se hledá těžko, jak snad dosvědčí nejen následující citát, ale celá tato stať. Citovat budu Caesare Beccariu, který výstižně konstatoval, že čest patří k pojmům, jimž „*byla věnována podrobná a skvělá pojednání, aniž by si kdo dokázal pod tímto slovem představit něco přesného a jednoznačného.*“¹

Nelze se tedy podívat tomu, že československé právo čest nedefinovalo. Abychom si tento pojem přiblížili, musím alespoň okrajově a čistě laicky znovu zabloudit do oblasti psychologie a etiky, i když právnícký pohled, tj. spojení s právní ochranou cti, bude v mých poznámkách stále přítomný.

Čest člověka může být v reálném životě nahlížena ze dvou úhlů. Jednak z pohledu toho, o jehož čest jde (subjektivní stránka cti), a jednak z pohledu jeho okolí (objektivní stránka). Subjektivní rozměr představuje vnitřní stav člověka, odraz hodnocení sebe sama. Ovlivňuje jej především výchova a prostředí, v němž se dotyčný pohybuje. Jeho nedílnou a více či méně významnou součástí je i subjektivní představa o tom, jak dotyčného vnímá okolí, na jehož mínění

1 Citováno podle VAN DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*. Praha, 2003, s. 85.

mu záleží. Objektivní stránku pak představuje právě onen pohled okolí, to, jak vnímají morální integritu a další relevantní aspekty osobnosti dotyčného člověka lidé, s nimiž se stýká nebo kteří jej znají z přímého, byť jen náhodného styku. Žádoucím stavem tedy je,

- aby člověk měl náležitou hodnotu, která může být zdrojem sebeúcty,
- aby si byl své hodnoty vědom, tedy svou hodnotu reálně – bez většího nadsazování, ale i podceňování – posuzoval a adekvátně tomu i vystupoval, a
- aby mu jeho okolí projevovalo úctu, odpovídající reálné hodnotě jeho morální integrity.

Z uvedeného plyne, že čest zahrnující objektivní i subjektivní stránku není totéž, co dobrá pověst (bona fama). Ta je sice také do jisté míry závislá na vnitřní hodnotě člověka, ale odráží především to, jak jej vidí jeho okolí.

Krátce se ještě zastavme u pojmu ctnost (a též čestnost). Čest a ctnost jsou si blízké a vzájemně spolu souvisí, takže je – a nejen v češtině – spojuje stejný slovní základ (srovnej například *eine Ehre* či *eines Ehrengefühl* na straně jedné a *eine Ehrenhaftigkeit* na straně druhé v němčině; v latině však *honor* a *virtus*). Přesto je nelze ztotožňovat či zaměňovat.² Čest je, jak jsme již uvedli, stavem vědomí a vyjadřuje pozitivní hodnocení člověka sebou samým a společenským okolím, zatímco ctnost je souborem kladných morálních vlastností, o něž se toto hodnocení může opírat (a čestnost jejím synonymem, případně v užším pojetí vlastností vyjadřující věrnost daným zásadám či slibům).

2. Kdy právo čest chrání?

Československé právo zpravidla spojovalo ochranu cti jen s její objektivní stránkou, tedy odvíjelo ji od poškození dobré pověsti, kreditu, který má jedinec ve společnosti. Někdy se ovšem snažilo postihnout i obtížně měřitelné dotčení cti v subjektivním pojetí. V právních předpisech se zohledňování této stránky cti odráželo především stíháním urážky mezi čtyřma očima či učiněné jinak bez účasti cizích osob (například v osobním dopise).³

Je-li čest mimo jiné i vnitřním stavem člověka vycházejícím z hodnocení sebe sama, tedy z duševního procesu, který vyžaduje určitou mentální a emocionální úroveň, musíme se ptát, kdy člověk tuto schopnost nabude, od kdy si začíná

2 To se přihodilo překladateli drobné práce Roberta GRANTA „Honesty, Honour and Trust: the decline of self-policing in society“, kterou česky vydal Občanský institut pod názvem „Poctivost, čest a důvěra. Úpadek sebekontroly ve společnosti“ (*Bulletin OI*, č. 40, Praha, prosinec 1994) a která pojednává nikoliv o cti, nýbrž o čestnosti (na straně 5 je výslovně označena za vlastnost). Naopak tam, kde skutečně zmiňuje o cti (zpochybnění „ve vlastních očích“), autor používá termín „ctnost“ (str. 7).

3 Umožňoval to například § 2 recipovaného uherského zák. čl. XLI: 1914 nebo § 1 zákona o ochraně cti z roku 1933.

být vědom své hodnoty a vnímat svou čest. S jistou licencí lze odpovědět, že od momentu, kdy je schopen říci „já“, tedy od okamžiku, kdy si začíná uvědomovat sebe sama jako subjekt. To však samo o sobě ještě nestačí, neboť další podmínkou je alespoň elementární schopnost poměřovat své jednání mravními kategoriemi. Obojí – jak uvědomění si sebe sama, tak nabytí schopnosti uvažovat v mravních kategoriích – je ovšem velmi individuální.

Pro právníky při ochraně cti tak vzniká problém, jak postupovat, když je tato okolnost podstatná pro posouzení konkrétního případu. Urazit na cti je možné pochopitelně jen toho, kdo si je své cti vědom, takže u urážek dětí (ale i osob s výrazně omezenými mentálními schopnostmi) je třeba zkoumat, zda vůbec k urážce na cti mohlo dojít, i když – poměřováno objektivními kritérii – mělo inkriminované jednání urážlivý charakter. Problémy způsobuje především to, že vzhledem k rychlému rozumovému a citovému vývoji dětí při soudním jednání často nelze zpětně posoudit stav v době, kdy došlo k posuzovanému skutku. Právo si proto jako v celé řadě jiných podobných situací vypomáhalo a vypomáhá fikcí a váže schopnost uvědomovat si vlastní čest a vnímat útok na ni jako újmu k určitému věku.

Pro posuzování cti a její právní ochraně je třeba mít na zřeteli také to, že každá společenská skupina, s níž se jedinec identifikuje, má více či méně určitý hodnotový kodex, který se promítá do posuzování člověka a utváření jeho cti – tedy že čest člověka je svým způsobem mnohovrstevnatá, nebo by se dalo říci, že člověk je nositelem tolika ctí, ke kolika různým společenským skupinám patří. Mohu říci, že mám svou čest jako muž, jako člen rodiny, jejíž důvěru nechci zklamat, v Praze se pyšním ctí Moraváka, v Bratislavě Čecha, v Americe bych se pyšnil ctí Evropana, mám svou čest právnickou a učitelskou, na hřišti čest sportovce etc. etc. Protože právo – jak již víme – posuzovalo ublížení na cti podle dopadu ve společenských skupinách, v nichž se dotyčný zpravidla pohybuje, pro soudce posuzujícího jednání potencionálního pachatele někdy vznikl obtížně řešitelný problém. Co je v daném okamžiku relevantní, nějak objektivizované „*mínění společnosti*“, nebo mínění – třeba svým způsobem pochybné – společenské skupiny, v níž se dotyčný především pohybuje a s níž se identifikuje?

Demonstrovat si to můžeme na případě z první poloviny třicátých let, na který jsem svého času narazil v judikatuře.⁴ Soudy na Slovensku tehdy rozhodovaly o žalobě proti autorovi článku, který o jistém muži napsal, že se – byť patřil mezi přední vyznavače komunismu – dal svést svými vnitřními náboženskými city a podal dojemnou žádost o přerušení svého trestu, aby mohl dobu Vánoc prožít v rodinném kruhu. Autor dále dovozoval, že žalobce v žádosti projevil pocity konformní s pocity katolicky zaměřeného průměrného jednotlivce. Podle názoru soukromého žalobce – tedy onoho dotčeného komunistického funkcionáře, který se rozhodl bránit proti obsahu článku soudně – i bratislavského

4 Zm III 60/34, č. 910. In: Sbirka Rozhodnutí nejvyššího soudu ve věcech trestních. VIII., Praha 1936, s. 78 an.

Vrchního soudu se žalovaný těmito formulacemi dopustil přečinu pomluvy podle § 2 zákona č. 108/1933 Sb. z. a n., protože jeho článek vydal autora dopisu v prostředí, v němž se běžně pohybuje, tj. u jeho stranických kolegů, v opovržení a snížil jeho vážnost. Potvrzovala to i reakce stranického vedení, které označilo žalobcovu žádost o přerušení trestu za „*prejav meštianskych a buržujných citov*“ a vyloučilo jej ze strany. Co s takovýmto rozhodnutím? Po formální stránce bylo nepochybně v pořádku, neboť zákonný požadavek, aby jednání vydalo dotyčného v opovržení a poškodilo mínění o něm v prostředí, v němž se zpravidla pohybuje, nepochybně naplněn byl, dokonce nadměru, protože jej jeho nejbližší okolí přímo ostrakizovalo. Nicméně cit nám napovídá, že v našem stredo-evropském, či ještě konkrétněji ve slovenském meziválečném prostředí, „obviňování“ z toho, že někdo projevuje city blízké citům průměrného katolicky založeného jednotlivce, jako urážka na cti příliš nesedí.

Dodejme, že na rozdíl od Vrchního soudu Nejvyšší soud akcentoval právě tento aspekt a s odkazem na náboženskou svobodu a na občanskou čest (s důrazem na ono *občanská*) konstatoval, že představy, které si o cti a povinnosti vytvoří některé okrajové skupiny a které jsou v rozporu s morálním cítěním většiny národa, nemohou být pro soud směrodatné. Soud tak našel řešení překerní situace, které však také není bez slabín. Na tenkém ledě se pohybuje tam, kde operuje s příliš neurčitými pojmy. Můžeme se ptát a těžko dostaneme jasnou odpověď, co je „*morální cítění většiny národa*“, s kterým operoval, nebo kdo je a kdo již není „*okrajovou skupinou*“, na jejíž hodnotový systém se nemá brát zřetel (byli v první republice komunisté skutečně okrajovou skupinou, když měli zastoupení v parlamentu?).

3. Proč a jak právo čest chrání?

Čest náleží každému, kdo se jí nezbavil. Proto, jak jsme se toho již několikrát dotkli, pokud někdo, ať už slovem nebo skutkem, neoprávněně zpochybňuje ctnost jiného, dotýká se jeho subjektivní cti a ohrožuje společenský kredit, který dotyčný požívá nebo si zaslouží, aby požíval. Sahá mu tak na významný statek, podobně jako by sahal na jeho život, zdraví nebo majetek. V dávné minulosti, kdy reálná moc měla daleko větší váhu než právo, to zavdávalo obecně uznávaný důvod ke svémocné obraně. Té však nebyl schopen každý, proto právo začalo poskytovat možnost chránit čest také soudní cestou. Moderní právní řády v našem právním prostředí – tedy i bývalý československý právní řád – zpravidla nabízejí obětem většiny forem útoků na čest trestně- a správněprávní ochranu a vedle toho také ochranu civilněprávní, promítající se také do poskytnutí finančního odškodnění.

S důvody a způsoby ochrany cti souvisí ještě další důležité aspekty:

a) Z principu rovnosti před zákonem, z něž vycházelo československé právo a který garantovala ústava, plyne, že právo v zásadě poskytuje všem rovný přístup

k ochraně cti (výjimkou je privilegovaná ochrana, kterou právo poskytuje některým subjektům jako nositelům veřejných funkcí či reprezentantům veřejných institucí). Ovšem, jak je zřejmé z předchozích výkladů, čest je vždy jedinečná, daná osobností každého jedince a jeho společenským zakotvením. Takže hledat rovnost v její ochraně nikdy nebylo jednoduché. Už naši dávní předci věděli, že když dva dělají totéž, nemusí to být totéž. A my si to můžeme uzpůsobit a říci, že když se dvěma děje totéž, nemusí to být totéž. Útoky na čest proto soudy nemohly posuzovat paušálně a „oceňovat“ je podle nějaké univerzálně platné šablony, tedy takřkajíc měřit každému stejným metrem. Respektive musely každému měřit stejným metrem, ovšem nemohly jím poměřovat vnější znaky urážlivého jednání, jak by se to nabízelo, nýbrž jen a jen jeho možné negativní důsledky.

b) Čest je nehmotný statek, u něž se jen obtížně dá zjistit, zda byl již poškozen, nebo jeho poškození jen hrozí. Pro trestněprávní ochranu cti v rakouských, uherských i československých předpisech je proto příznačné, že základní delikty byly delikty ohrožovacími. To znamená, že u nich pro posuzování, zda byla naplněna skutková podstata, rozhodovalo už to, že jednání pachatele *bylo způsobilé* přivodit škodlivý následek, tedy ublížit na cti. Skutečnost, zda opravdu došlo k ublížení na cti, pak vůbec nemusela být předmětem zkoumání soudu.

c) I když to nelze paušalizovat, útokům proti cti se brání obtížněji než útokům na tělesnou integritu nebo majetek. Dotyčného totiž neohrožují přímo, jdou zpravidla mimo něj, protože ovlivňují postoje třetích osob, které nemají možnost a často ani zájem ověřovat si pravdivost podaných informací. Navíc, i když osouzený dostane příležitost k obraně, vyvracení lživých či zkreslených informací je někdy velmi obtížné. Relativně snadno lze dokázat, že člověk něco učinil, ale těžko se dokazuje, že něco neudělal, když k tomu měl příležitost. Nehledě na to, že obrana je někdy přímo kontraproduktivní, neboť vede k větší publicitě celé záležitosti. Psychiku osouzeného ovlivňuje narušení vztahu s okolím, zejména s nejbližší rodinou, sousedy, spolupracovníky, obchodními partnery. Není proto třeba zdůrazňovat, že útoky na čest byly a jsou často velmi záluďné a mimořádně nebezpečné. Stačí připomenout, jak velmi oblíbené a obecně přijímané je konstatování, že „*na každém šprochu pravdy trochu*.“ A když si budu chtít hrát na chytrého, mohu jako Francis Bacon napsat „*audacter calumniare, semper aliquid haeret*“, tedy *statečně pomlouvej, vždy něco ulpí*.

4. Jak lze ublížit na cti?

Jednotlivé podoby ublížení na cti byly a jsou velmi rozmanité. Lze je členit např. s ohledem na chráněný subjekt, způsob právní ochrany, intenzitu ublížení na cti, vnější formu útoku nebo obsah ubližujícího projevu.

a) V trestních zákonících a zákonech o ochraně cti najdeme obecně pojatou ochranu cti, tj. ustanovení, která chránila čest každého bez rozdílu (křivé obvinění, utržení na cti, urážka na cti, pomluva). Vedle toho právo poskytovalo

některým subjektům (například hlavě státu a jiným ústavním činitelům nebo vojenským a úředním osobám) speciální, dalo by se říci privilegovanou ochranu. V československém právu tyto formy nešlo vždy důsledně oddělit. Zvýšená ochrana některých subjektů totiž nebyla vyjádřena jen samostatnými skutkovými podstatami, jako byla například urážka prezidenta republiky v zákoně na ochranu republiky z roku 1923. Někdy se do zákona promítla pouze jako přitěžující okolnost, odůvodňující u obecně formulované skutkové podstaty vyšší kvalifikaci nebo přísnější potrestání. Tak tomu bylo například u utržení na cti a urážky na cti podle recipované uherské úpravy.

b) V československé právní úpravě můžeme dále rozlišit ty skutkové podstaty, u nichž je čest hlavním předmětem ochrany, a ty, které především chrání jiné hodnoty (zájmy, statky), přičemž se však pachatelovo jednání podstatně dotýká i cti dotčené osoby či osob. Zde je rozlišení zdánlivě snadnější, protože nás vede systematika trestních zákonů, případně názvy příslušných předpisů (zákon o ochraně cti). Ale jak by se dalo demonstrovat na ustanoveních § 498 a 499 rakouského trestního zákoníku,⁵ ani zde nebylo vše jednoznačné. Navíc se tu vynořuje jiný problém: Je nesporné, že například znásilnění, další sexuální delikty nebo i jiné trestné činy oběť ponižují, tedy dotýkají se její cti. Důsledně vzato, za urážlivé skutky bychom tedy mohli považovat velmi širokou škálu činů, které ovšem běžně k deliktům proti cti neřadíme. Kde tedy vede dělicí čára? Ač to zase není zcela jednoznačné a v mezních situacích mohou nastat pochybnosti, za delikty proti bezpečnosti cti bych označil jen taková jednání, v nichž je útok na čest významným, téměř rovnocenným rysem skutkové podstaty, i když třeba zákonodárce ustanovením, které jednání pachatele sankcionuje, chrání čest až na druhém místě, například až za zájmem státu na řádném fungování státních orgánů (křivé obvinění, urážky veřejných činitelů apod.).

c) Jednotlivé formy útoků na čest můžeme diferencovat také podle intenzity, jíž jsou s to poškodit dobré jméno osočeného. Míra újmy na cti pak závisí na různých faktorech, zejména na motivaci urážlivého projevu, na jeho publicitě nebo na tom, jaké vlastnosti či jakého jednání osočeného se dotýká.

aa) Na cti se často uráží v důsledku náhlého rozrušení, tedy v afektu, bez předběžného rozmyslu. Uráží se ovšem také z chladné vypočítavosti, cíleně, s přesným záměrem dosáhnout prostřednictvím ublížení na cti určitého cíle (zpravidla vlastního prospěchu, ale často jen cíleného poškození zájmů osočeného jako nástroje pomsty za skutečnou či domnělou křivdu). Konečně se setkáváme s urážkami bez konkrétního motivu, tak říkajíc z principu zla.

5 § 498 Vyjevování tajností nemocných lékařem nebo hojičem a pod.: „*Lékař nebo hojič, pomocník nebo pomocnice porodní, kteří tajnosti osoby svěřené jich ošetřování vyjeví někomu jinému nežli úřadu, když tento úředně se dotazuje, mají býti potrestáni za tento přestupek...*“; § 499 Trest na týž přestupek pro lékárníky: „*Když lékárník tajnosti nějakého nemocného, o nichž vědomosti nabývá z receptů ho docházejících, jiným osobám vyjeví, nežli úřadu, když tento úředně se dotazuje, dopustí se tím přestupku a potrestán bud...*“.

Tvůrci právních předpisů brzy začali na základě praktických zkušeností reflektovat, že promyšlený a cíleně uskutečněný útok na čest mívá neškodlivější následky. I československé zákony proto v promyšlené intrice či způsobení velké vyčísitelné materiální škody, která je s ní často spojena, viděly přitěžující okolnost, zatímco urážky z afektu, včetně opětovaných urážek, zpravidla hodnotily shovívavěji.

bb) Je také nesporné, že čím větší okruh adresátů je urážlivý projev schopen zasáhnout, tím více může poškodit čest osočeného a tím je nebezpečnější. Proto československé právo v některých případech k trestnosti vyžadovalo, aby byl urážlivý čin uskutečněn „*před více lidmi*“ či „*veřejně*“, případně takovouto formu považovalo za přitěžující okolnost. Zejména však v návaznosti na starší tradici vytvořilo specifický režim pro postih urážlivých projevů v tisku, později se vztahující i na jiná média (vyšší klasifikace deliktu, přísnější postih, zvláštní soudní tribunály, některé odlišné procesní normy).

cc) S ohledem na poslední z výslovně zmíněných faktorů, ovlivňujících intenzitu urážlivého verbálního projevu, tj. vlastnost, která byla urážlivým projevem dotčena, případně povahu znevažovaného či smyšleného jednání osočeného, existovala pochopitelně téměř nekonečná škála různých možných útoků. Právo postupem času začalo rozlišovat a z pravidla i různě postihovat především osočení ze spáchání nějakého deliktu, označované běžně jako křivé obvinění, osočení z jiného nečestného či nemravného činu a konečně nekonkrétní nadávání.

d) Ublížit na cti bylo možné všemožným způsobem: slovem, skutkem a konec konců i nečinností (neplněním povinnosti, které umožní šíření urážlivých výroků). Přesto delikty proti bezpečnosti cti vnímáme především jako delikty verbální a zpravidla jimi také byly. Tvůrci trestních zákonů platných v Československu však pamatovali i na skutkové urážky, které postihovali přísněji než verbální injurii. Zároveň ale některé skutky, zejména různá urážlivá gesta, stavěli naroveň verbálními útokům.

e) Mé výklady o rozdílech v útocích na čest by nebyly úplné, kdybych nezdůraznil, že se urážlivé výroky zpravidla zakládaly na fabulování či šíření nepravdivých informací, ovšem právo někdy považovalo za ublížení na cti také šíření pravdivých skutečností. Jednalo se především o intimní informace osobního či rodinného charakteru, které – pokud pro to neexistoval zvláštní důvod – neměly být bez souhlasu dotčených osob zveřejňovány. Recipované rakouské právo například pamatovalo na uveřejnění „*na cti důtklivých skutečností ze života soukromého nebo rodinného, třeba pravdivých*“ [§ 489, písm. c) rakouského trestního zákoníku] a na již zmíněné porušení mlčenlivosti lékaři, ranhojiči a porodními asistenty či asistentkami nebo lékárníky.

5. Čí čest právo chrání?

Prozatím jsme o cti a její ochraně uvažovali především ve spojitosti s jednotlivcem. Jak však naznačila již poznámka o mnohovrstevnatosti cti a zmínky o privilegované ochraně, čest často spojujeme i s určitými korporacemi a běžně hovoříme také o cti národní, profesní, spolkové či jiné podobné. Přičítáme ji tedy také celkům, jimž se připisují určité hodnoty a lidé se s nimi identifikují natolik, že zpochybňování těchto hodnot ve vztahu k celku vnímají jako útok na vlastní čest. Recipované rakouské a uherské právo i právo československé sice v zásadě chránilo pouze čest konkrétních osob, ale poskytovalo ochranu cti i některým dalším subjektům (parlamentu, armádě, četnictvu, rodině, periodickému tisku, veřejným úřadům ad.). Jak však jasně plyne z judikatury, byla to sice poměrně rozsáhlá, ale přísně ohraničená výjimka.

6. Důstojnost člověka, nebo svoboda projevu?

Místo závěru jsem si ponechal to, co považuji v souvislosti s ochranou cti za nejdůležitější: vztah ochrany cti k občanským svobodám. Klíčový problém tkví v tom, že se při ní střetávají dva oprávněné zájmy, dvě hodnoty, jejichž respektování je důležité pro budování společnosti, která chce účinně chránit práva svých občanů, jejich nerušený a plnohodnotný život.

Právní normy, chránící čest, slouží k zajištění plné integrity lidské osobnosti, k níž nedílně patří vedle osobní svobody a rovnosti i lidská důstojnost.⁶ Společnost, která tuto ochranu nenabízí, respektive nabízí jen v nedostatečné míře, umožňuje lidskou důstojnost degradovat a v konečném důsledku poškozovat člověka ve všech jeho společenských vazbách. Na druhé misce vah však leží neméně významné statky: svoboda projevit své mínění a s ní spojené právo na informace, respektive podle terminologie z dob, kdy se informace šířily především mluveným, psaným či tištěným slovem, svoboda slova a tisku.⁷ Potlačovat věcnou kritiku, trestat jednotlivce či media za třeba ostré, ale odůvodněné upozornění na různé nešvary, také v konečném důsledku přináší více škody než užítku. Nositelé veřejné moci tím – i když je to k omezování této svobody stále svádí – ztrácejí, řečeno s Jarmilou Chovancovou, esenciální zpětnou vazbu, kvalitativní faktor a zároveň pojistku proti zneužívání moci, kterou disponují.⁸ Zároveň to umožňuje mnoha flutům (původně mne napadlo jiné slovo, ale nechci lacině aktualizovat) vyhnout se spravedlivému postihu a následně pak vzbuzuje přesvědčení, že se nepoctivost vyplácí.

---

6 K tomu srovnej zejména § 106 a 107 ústavy z roku 1920.

7 K tomu srovnej § 113 a § 117 ústavy z roku 1920.

8 CHOVANCOVÁ, J., Morální relativismus a otázka spravedlivého přístupu k informacím. In: *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*, č. I/2008, s. 90.

Musíme se tedy ptát, co je více žádoucí, ochrana důstojnosti člověka nebo občanské svobody projevu? Odpověď není jednoduchá, protože se musí hledat případ od případu.

Zjištění, že si jednotlivé ústavní svobody konkurují, je samo o sobě triviální, protože střety různých oprávněných zájmů nejsou při ochraně občanských práv nijak výjimečné. Ostatně tvůrci ústav kolize předjímají a snaží se jim předejít, proto ukládají zákonodárci, aby reguloval výkon řady občanských svobod zákonem. Hlavní problém ale není v Horatiově *est modus in rebus*, tedy konstatování, že ve všem, i v uplatňování základních práv, musí být míra. Problém tkví v tom, že pevnou, jednoznačně danou hranici mezi využíváním občanských svobod *lege artis* a jejich zneužitím často nedokážeme stanovit, protože – obrazně řečeno – spíše než dnešní přesně zaměřenou hraniční čáru připomíná středověký hraniční pás, konfinium, zemi nikoho, do níž podle situace vstupovali ozbrojenci tu jedné, tu zas druhé strany, čímž u souseda v lepším případě probudili větší ostražitost a vyprovokovali jej k okázalým projevům nevole, v horším vyvolali ozbrojený střet.

Občanská práva jsou totiž v jistém smyslu velmi abstraktní, někdy těžko uchopitelná, a jen obtížně je lze vtěsnat do pojmů, jimiž právo jinak běžně operuje. To se pochopitelně promítá i do předpisů, které mají stanovit meze jejich uplatnění. Zákonodárce v nich, více než je jinak obvyklé, musí používat obecné, a tedy ne dost určité formulace a pojmy. Reálný obsah jednotlivých principů v dané chvíli a na daném místě, tedy to, zda v dané situaci budeme preferovat ten či onen, pak více než v jiných kolizních situacích, do nichž se při realizaci právních norem dostáváme, závisí na proměnlivých „metanormativních“ faktorech (momentální politické situaci, dotčeném subjektu, osobnosti soudce, schopnostech advokáta ad.).⁹

9 V této stati jsem s výjimkou přímých citací prakticky vůbec neodkazoval na použitou literaturu. Není to proto, že bych chtěl předstírat, že vše pochází z mé hlavy. Svými zdroji jsem se však inspiroval jen volně a konkrétní odkazy bych do textu musel doplňovat čistě mechanicky. Na tomto místě proto uvádím alespoň některé z dalších titulů, díky nimž o obecnějších rysech ochrany cti něco vím: HEXNER, V., Ochrana cti. In: *Právní obzor*, roč. XVI/1933, s. 605 an.; HRABÁNEK, J., Provádění důkazů při deliktech proti cti spáchaných tiskem. In: *Časopis pro právní a státní vědu*, 1936, s. 104 an.; CHALÚPA, A., Nový zákon o ochraně cti a kmetské soudy. (Úvaha laika). In: *Právník*, LXXII/1933, s. 548 an.; KALLAB J., *Zločin a trest. Úvahy o základech trestního práva. Za vzděláním*. Knížky pro každého, Praha, bez data; KALLAB, J., *Výklad zákona o ochraně cti*. Brno, 1934; KNAP, K., Ochrana cti a důstojnosti v československém občanském právu. In: *Socialistická zákonost*, roč. XVI, č. 1/1968, s. 5 an.; KOUDELKA, Z., Novinářská svoboda a trestní řízení. In: *Bulletin advokacie*, č. 3/1997, s. 24 an.; LEPAR, M., *O urážkách na cti s výkladem o připustnosti důkazu pravdy*. Vydavatelství Pospíšil: Praha 1902; MIŘIČKA, A., *Delikty tiskové ve vědě, zákonodárství i judikatuře*. Praha, 1908; MIŘIČKA, A.: K zákonu č. 108/1933 o ochraně cti. Zvláštní otisk z *Věstníku československé společnosti pro právo trestní*, roč. X, č. 2 a 3; OKÁLYI, G., „Skutočnosť“ pri pomluve. Predmet opravného prostriedku k zachovaniu právnej jednoty. In: *Právní obzor*, roč. VI/1923, s. 81 an.; SLÁDEČEK, J., *O moderním tisku a svobodě tiskové (z předmluvy k monografii o právu tiskovém)*. Praha, 1889; SOU-

Prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.
vedoucí katedry dějin státu a práva
Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno
Email: lav@mail.muni.cz

KUP, L., Zákon o tiskových urážkách z roku 1924. In: *Právněhistorické studie*, 27, Praha, 1986; ŠVESTKA, J., Nad právní podstatou všeobecných osobnostních práv. In: *Socialistická zákonnost*, roč. XVII, č. 11-12/1969, s. 635 an.; VESELÝ, F. X., *Všeobecný slovník právní*. V. Praha, 1899. Důkladnější přehled literatury k této problematice obsahuje publikace VOJÁČEK, L.: *Urážky, pomlvy, nactiutrhání. Ochrana cti v československém trestním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, z jejichž úvodních pasáží tento příspěvek vychází.

APLIKÁCIA SKUTKOVEJ PODSTATY URÁŽKY PREZIDENTA REPUBLIKY PODĽA § 11 ZÁKONA Č. 40/1923 ZB. V I. ČSR

Application of § 11 (Insulting of the President of Republic)
of the Act on the Protection of the Republic no. 40/1923
Coll in the period of 1st Czechoslovak Republic.

Ján Štefanica

ŠTEFANICA, Ján. Aplikácia skutkovej podstaty urážky prezidenta republiky podľa § 11 zákona č. 40/1923 Zb. v I. ČSR. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 105–115.

Abstrakt: Príspevok prezentuje historicko – právnu analýzu, stručný výklad a príklady aplikácie § 11 zákona na ochranu republiky č. 40/1923 Zb. Štúdiá vychádza z právneho rozboru rozhodnutí Najvyššieho súdu Československej republiky v trestných veciach a podáva špecifický právny obraz o hmotnoprávných aspektoch aplikácie skutkovej podstaty urážky prezidenta republiky a jej zhodnotenie.

Kľúčové slová: urážka prezidenta, ochrana cti, zákon na ochranu republiky

Abstract: The study presents historical–legal analysis, a brief explanation and examples of application of § 11 of the Act on the Protection of the Republic no. 40/1923 Coll. The study is based on a legal analysis of the decision of the Supreme Court of the Czechoslovak Republic in criminal matters and gives specific legal view of the substantive aspects of the application of the material insulting the president and her recovery.

Keywords: insult the president, protection of honor, the Law on Protection of the Republic

ÚVOD

Zločin urážky hlavy štátu, jej majestátu (lat. *laesio maiestatis*), býval vždy jedným z najťažších zločinov, zvyčajne sankcionovaný trestom smrti. V rôznych formách a podobách pretrval až do dnešnej doby. V rímskom práve splyval so zradou (lat. *perduellio*) a o takýchto ťažkých trestných činoch sa rozhodovalo priamo na centuriátnom zhromaždení, keďže sa za ne ukladal trest smrti.¹ V stredoveku sa jednalo nielen o fyzický útok na panovníka respektíve jeho priamu urážku, vládarsky majestát mohol byť narušený napríklad aj zvolaním zemského snemu proti kráľovej vôli. Sankciou bola zvyčajne vždy smrť. V 19. storočí bola situácia mierne zmenená a prispôbená vývoju i historickej dobe. Zločin urazenia veličenstva mohol byť spáchaný osobnou urážkou panovníka, ale aj nepriamym vysmievaním sa osobe panovníka. Za takýto skutok uskutočnený napríklad prostredníctvom tlače alebo karikatúrami, hrozil vinníkovi ťažký **žalár** v dobe od jedného do piatich rokov.² Po prvej svetovej vojne a vzniku nového štátu boli kriminalizované urážky hlavy štátu aj v Československej republike. Prijatím zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky, bol v § 11 zavedený **priestupok** urážka prezidenta republiky, spočívajúci v ublížení na cti prezidenta republiky alebo jeho námestníka, a to buď vyhrážaním sa zlého zaobchádzania či iným hrubo zneuctievajúcim prejavom, uvedením vo verejný posmech alebo obvinením, aj keď pravdivým, ktoré ale mohlo vážne ohroziť prezidentovu česť. Vinník mohol byť za tento priestupok sankcionovaný väzením v lehote od ôsmich dní do šiestich mesiacov. Pokiaľ to však páchatel uskutočnil opakovane alebo „tvárou v tvár“ voči prezidentovi, jednalo by sa už o **prečin** trestaný väzením od jedného mesiaca do jedného roku.³ Dokazovanie pravdy alebo presvedčenia o pravde bolo vylúčené, čo mohlo v krajnom prípade znamenať, že aj pravdivé obvinenie je zároveň trestné.

URÁŽKA PREZIDENTA PODĽA § 11 ZÁKONA Č. 40/1923 ZB.

V právnej praxi I. ČSR boli zo zákona na ochranu republiky najčastejšie využívané predovšetkým paragrafy 11, 13 a 14. Za trestné činy podľa tohto zákona mohol súd okrem trestu odňatia slobody uznať aj akýkoľvek peňažitý trest, obzvlášť ak bol skutok spáchaný z dôvodu zisťnosti alebo v úmysle poškodiť republiku. Pri odsúdení za zločin vyslovil súd, podľa okolností, ako vedľajší trest pozbavenie občianskych práv odsúdeného. Čo v konečnom dôsledku znamenalo stratu vyznamenaní, rádov, verejnej služby, akademických hodností, plátov z verejných prostriedkov a stratu práva voliť a byť volený. U osôb starších ako 18 rokov bolo podmienené odsúdenie vylúčené pokiaľ sa jednalo o zločin, ak išlo o prečin, tak v prípade, že verejný záujem vyžadoval výkon trestu. Keďže väčšina

1 REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo. Bratislava: IURA EDITION 2003, s. 408–409.*

2 § 63 zákona č. 117/1852 R. Zb., zákona o zločinoch, prečinoch a priestupkoch.

3 § 11 zákona č. 50/1923 Zb., **na ochranu republiky.**

tretných činov podľa zákona na ochranu republiky mohla mať už svojou povahou politický ráz, pri odsúdení bolo možné sa, často s úspechom, domáhať, aby bolo ako trest uložené štátne väzenie.

Urážke prezidenta republiky sa venoval § 11 zákona č. 40/1923 Sb., ktorý v prvom odseku definoval urážku hlavy štátu ako ublíženie na cti hrozbou zlého zaobchádzania alebo iným hrubo zneuctujúciim prejavom vysmeje prezidenta alebo jeho námestníka pred dvoma a viacerými ľuďmi. Z hľadiska tohto paragrafu sa nevyžadovalo, aby urážkou prezidenta bola znižovaná sama republika. Pojem „viac ľudí“ sa kvalitatívne odlišoval od pojmu verejnosť, hlavne v tom zmysle, že v prvom prípade išlo o počet osôb určiteľný na prvý pohľad.

Podľa druhého odseku, ak sa dopustil vinník svojho činu verejne alebo tvárou v tvár k prezidentovi osobne, alebo opakovane pre dvoma a viac osobami, prípadne ho telesne napadol, trestal sa za prečin väzením v trvaní od jedného mesiaca do jedného roka. Inak boli sankcie za urážku prezidenta stanovené v rozmedzí od 8 dní do 6 mesiacov. Na tretné činy podľa § 11 sa vzťahovala premlčacia lehota v období jedného roka.

Tretí odsek bol najviac kontroverzný, keďže dokazovanie pravdy alebo prešvedčenia o pravde vylučoval, čo mohlo v krajnom prípade znamenať, že aj pravdivé obvinenie mohlo byť zároveň tretné.

Keďže zákon na ochranu republiky, a to aj v § 11, používal často nevyhranené respektíve nejasné výrazy (poburuje, podnecuje – v prípade urážky prezidenta – hrubo zneuctievajúco, vážne ohrozí jeho česť) často záležalo práve na štátnom zástupcovi a na súde či budú konanie považovať za tretný čin alebo nie. V prípadoch, kde zákon používal pojem „verejne,“ je pod týmto myslené, že skutok bol spáchaný v tlači, v zhromaždení osôb alebo pre zástupom. Za zástup ľudí súd nepovažoval ani zhluk šiestich osôb, muselo ich byť vždy viac.

Dokázateľným úmyslom páchatela pri urážke prezidenta republiky muselo byť, aby týmto priamo ublížil cti prezidenta, pričom zákon nerozlišoval, či bolo hlave štátu ublížené na cti ako súkromnej osobe alebo ako osobe politickej a verejnej. Teória tretného práva a súdna prax nachádza medzi pojmi hanobenie, hrubá urážka alebo ohováranie zhodné náležitosti. Ide o útok na česť, povesť, vážnosť orgánu pričom znevažujúci prejav môže byť spáchaný rôznym spôsobom: slovne, písomne, graficky, gestom alebo aj fyzickým úkonom nedosahujúcim intenzitu násillia. Pri neskoršom právnom výklade tohto paragrafu sa od roku 1925 aj na základe rozhodnutí Najvyššieho súdu Československa v tretných veciach, zaužívalo v súdnej praxi, že za hrubo zneuctujúci sa mal pokladať aj výrok, ktorý obviňuje prezidenta, že vyvoláva nepriateľský postup proti obyvateľstvu určitého vierovyznania či národnosti. Právny výklad tohto paragrafu ho, pri občanoch republiky slovenskej národnosti, umožňoval pomerne často použiť proti predstaviteľom, funkcionárom a rečníkom slovenského ľudáckeho hnutia,

ktorí pripomínali a zdôrazňovali nepriateľský postoj úradov ČSR i samotného prezidenta ku katolíckej cirkvi a ku katolíkom.⁴

Avšak v ešte väčšej miere aj voči občanom republiky hlásiacim sa k moravskej i nemeckej národnosti, ktorí vyjadrovali svoju nespokojnosť s centralizáciou štátu, politickými názormi a konaním prezidenta, v prípade občanov nemeckej národnosti sa pokúšali znevážiť prezidenta ako hlavu štátu s ktorého existenciou sa nezmierili. Väčšina procesov pojednávajúcich o urážke prezidenta sa však odohrávala v českej časti republiky s občanmi republiky českej národnosti. Okrem aspektu národnosti páchatelov, ktorá mala zreteľne pri konaní páchatelov v časti prípadov odsúdených za urážku prezidenta republiky vplyv, pri druhej časti odsúdených nehral národnostný aspekt páchatela žiadnu rolu v súvislosti s ich trestným konaním a rozhodujúci bol buď ich politický postoj respektíve súkromný názor na osobu prezidenta ako konkrétneho človeka, súkromnú osobu a nie ako inštitúciu hlavy štátu. Trestné boli teda rôzne viac či menej politicky ladené výroky komentujúce činnosť, správanie a postoje prezidenta republiky, ktorými by mohol utrpieť ujmu na cti.

Prejav obvineného mohol byť verbálny, výsmešným gestom alebo nadávkou. Prejav sám o sebe však nemusel byť hrubý. Mohla to byť i fotografia či karikatúra. Práve karikatúry v humoristických časopisoch sa následne po rozhodnutiach súdov vyhýbali zobrazovaniu prezidenta a venovali sa len predstaviteľom jednotlivých politických strán. Titulovanie prezidenta republiky slovami alebo inými označeniami naznačujúcim kladný postoj T. G. Masaryka k Židom bolo tiež trestné.⁵

Už v počiatkoch účinnosti zákona sa vyskytovali rozdielne právne názory na zákon ako celok i na právnu úpravu samotného § 11. Ako je uvedené v polemike odborného právnického periodika *Právnik* z roku 1924, zákon mal podľa niektorých právnikov niekoľko sporných miest.⁶ Právny odborník preto uvítali, že bezprostredne po vydaní tohto zákona vydal k nemu komentár známy odborník profesor Albert Milota. Jednotlivé paragrafy okomentoval z pohľadu výkladu zákonodarca nasledovne: „autorov výklad pochybných miest nadobúda povahu interpretácie – oficióznej.“⁷ Milota sa sám podieľal na príprave zákona, ale nezabúdajúc zdôrazniť jeho úlohu len ako spoluautora, že s mnohými ustanoveniami a ich formuláciami nesúhlasil a ostro sa voči nim vymedzoval.⁸ Diskutabilnými sa pre neho stali najmä otázky týkajúce sa práve urážky prezidenta republi-

4 Porov.: KARPÁTÝ, V.: *Zákon na ochranu republiky č. 50 z roku 1923 a niektoré prípady jeho aplikácie*. Prešov 2005, s. 272.

5 Napríklad označenia prezidenta Tateleben či Icík a ďalšie.

6 Pozri: Literárny zprávy. *Právnik*, 1924, roč. 63.

7 Literárny zprávy. *Právnik*, 1924, roč. 63, s. 42.

8 Rovnako spolupracoval na návrhu zákona o ochrane cti ale podotýkal, že na poslednú redakciu nemal vplyv a že nesúhlasil s niektorými ustanoveniami. Porov.: HRABÁNEK, J., MILOTA, A.: *Nové československé právo tiskové*. Právnická knihovna sv. 11. Praha: LINHART, 1933. s. 9–10.

ky. Profesor Milota tvrdil, že v prípade § 11, ods. 1 urážka prezidenta vyžaduje okrem vedomia, že prejav je zneuctujúci, ešte aj tzv. animus iniuriandi,⁹ priamy úmysel ublížiť prezidentovej cti.

Vo vzťahu k sankciám sa § 11 dotýka § 40 tohto zákona, nazvaný Zvláštne ustanovenia pre Slovensko a Podkarpatskou Rus. V ods. 1 sa stanovovalo, že činy uvedené v § 11, ods. 1 sa trestajú ako prečiny, teda na prvý pohľad podstatne prísnejšie než v českej časti republiky, v ktorej sa jednalo o priestupky a tak páchatel mohol byť udelený najvyšší trest odňatia slobody vo výške od ôsmich dní do šiestich mesiacov. Ďalším indikátorom, že by sa v oblasti bývalého Zaliťavska tieto činy mohli posudzovať s prísnejšími sankciami než v českej časti Československa by mohol byť ods. 2 § 40: „Pokus prečinov podľa tohto zákona je trestný.“¹⁰ V skutočnosti bol však pokus priestupku podľa ustanovenia v § 26 uhorského trestného zákona o priestupkoch z roku 1879 beztrestný. Daná právna úprava sa tak zrejme snažila odstrániť vzniknutú disproporciu, v rozdielnom postavení obyvateľov Čech, Moravy, Sliezska a Slovenska. Po nástupe Adolfa Hitlera a NSDAP k moci v Nemecku, aktivizácii pravicových extrémistov v ČSR a ohrození existencie republiky zvonka i vnútra, bol zákon na ochranu republiky dvakrát novelizovaný, avšak nikdy nie v prípade § 11, ktorého úpravu zrejme pokladala štátna moc za dostatočnú.

APLIKÁCIA V PRAXI

Na základe rozhodnutí Najvyššieho súdu Československej republiky v trestných veciach a prípadov súdnej praxe je zrejmé, že najviac problematickým bodom § 11 bola jeho samotná aplikácia v praxi. Podľa judikatúry bol každý prejav, či už na verejnosti alebo v súkromí, ktorý sa mohol dotknúť všeobecnej vážnosti prezidenta republiky, pokladaný za hrubo zneuctievajúci. Medzi ne boli zaradené: výčitka, že prezident svojím konaním vyvoláva postup proti katolíkom, zhotovenie snímku s humorným kontextom a ďalšie. Skutkovú podstatu

9 Iniuria (lat.) – v rímskom práve znamená predovšetkým každé bezprávie a teda aj urážku, konkrétne skutkom. (Urážka slovom sa pôvodne nazývala convicium, urážka písmom sa označovala ako libellus famosus.) Ale v užšom zmysle znamená injuria bezprávný čin spáchaný zlovolne s vedomím, že sa tým prejavuje nevážnosť k osobnosti druhého človeka. Tento zvláštny smer zlovoľe páchatela sa označoval ako animus iniuriandi. Injuria v užšom zmysle označovala nielen prípad, keď niekto vedome ubližuje priamo druhej osobe, fyzicky, obmedzením slobody alebo urážkou cti druhého, ale aj prípad keď niekto útočí na druhú osobu aj nepriamo a to tým, že jeho právo (verejnú alebo súkromnú) porušuje s vedomím, že tým zároveň preukazuje nevážnosť k jeho osobe. V prípade keď animo iniuriandi bráni druhej osobe užívať pôžitky obecného blaha alebo vykonávať vlastnícke právo, alebo ubližuje cudziemu zvieratú. Podľa toho, či je animus iniuriandi vykonaný slovami alebo skutkami, rozlišoval injuriu verbálnu alebo reálnu. Porov. HEYROVSKÝ, L.: *Ottáv slovník naučný. Dvanásť díl.* Praha: J. Otto 1897. s. 651–652.

10 § 40 zákona č. 50/1923 Zb., **na ochranu republiky.**

podľa tohto zákona naplňovalo aj obvinenie z náklonnosti k niektorej skupine obyvateľstva republiky.

V praktickom prípade súdnej praxe sa jednalo o výrok, že „prezident Masaryk drží viac pri Čechoch, medzi ktorými v Prahe žije a o ostatných sa nestará,“¹¹ respektíve výrok: „Masaryk je tiež Čech, drží s Čechmi a nás Moravanov nepozná.“¹² Najvyšší súd vzniesol čiastočné výhrady voči názoru štátneho zastupiteľstva, že výrok naplnil znaky skutkovej podstaty ublíženie na cti prezidenta hrubo zneuctievajúcim prejavom, pretože výrok nešiel svojou formou tak ďaleko, aby bol nadávkou, ale podľa jeho právneho názoru spadá pod hladisko druhej skutkovej podstaty obvinenia prezidenta, ktorým sa vážne ohrozuje jeho česť, keďže je v rozpore z prezidentovým sľubom podľa § 65 ústavy v ktorom sa zaviazal dbať o blaho všetkých občanov.¹³

Za hrubo zneuctievajúci bol pokladaný aj každý prejav, ktorý sa mohol dotknúť všeobecnej vážnosti prezidenta v štáte a úcty k nemu. Tu spadá aj výčitka, že prezident vyvoláva nepriateľský postup voči obyvateľstvu katolíckeho vierovyznania. Odsúdený v tomto prípade, podľa zistenia súdu, vytykal prezidentovi, že vyvoláva slovami: „katolíci dostanú len tie práva, ktoré si vybojujú“¹⁴ nepriateľský postup voči katolíckemu obyvateľstvu a tým ho viniac zo zaujatého postoja k určitej skupine obyvateľstva v štáte hrubo urazil. Zároveň ho slovami: „Bismark ničoho nedokázal voči katolíkom a Masaryk, ktorý voči Bismarkovi nič není, tiež nedokáže,“¹⁵ prirovnaním k nemeckému prezidentovi Bismarkovi („malého“ Masaryka voči „veľkému“ Bismarkovi) verejne zosmiešnil. Týmto mala byť tiež naplnená objektívna skutková podstata prvého odstavca § 11.

Skutková podstata ods. 1 § 11 zákona č. /1923 Zb. nevyžadovala, aby urážlivý prejav smeroval k nejakej prezidentovej činnosti alebo vychádzal z určitého jeho konania. Spadal sem aj výrok, že oslavy konané na počesť sviatku alebo príchodu prezidenta sú komédiou.¹⁶ V tomto konkrétnom prípade, podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu zo dňa 29. januára 1925, Zm II 534/24 č. 1883 podala odsúdená za výrok, hodnotiaci prípravy osláv príchodu prezidenta do obce ako komédiu, Najvyššiemu súdu sťažnosť, v ktorej popierala správnosť právnej kvalifikácie činu z dôvodu nesprávneho vyhodnotenia zmyslu jej výroku. Argumentovala že nemala na mysli priamo prezidenta, keďže prezident republiky nevyvíjal na privítaní a jeho prípravách žiadnu činnosť, práve naopak musel ich (tú komédiu) útrpne znášať. Podľa Najvyššieho súdu prejav obžalovanej bol však skutočne

11 ZM I 376/27, Zb. č. 1779.

12 Tamže.

13 „Prezident republiky sľubuje pred Národným zhromaždením na svoju česť a svedomie, že bude dbať o blaho republiky i ľudu a dodržiavať ústavné a iné zákony“ § 65, zákon č. 121/1920 Zb. zo dňa 29. februára 1920.

14 Zm II 466/24, Zb. č. 1861.

15 Tamže.

16 „Wir machen da draussen die Komodie nicht mit.“ Zm II 534/24, Zb. č. 1883.

namierený aj proti prezidentovi republiky ako priamemu predmetu osláv prezidenta lojálnym obyvateľstvom,¹⁷ ktoré hanila. Skutková podstata § 11 zákona na ochranu republiky tak priamo nevyžadovala, aby urážlivý prejav smeroval k nejakej priamej činnosti respektíve konaniu prezidenta, pretože podľa právnej konštrukcie bolo možné dotknúť sa všeobecnej vážnosti prezidenta aj urážlivým prejavom na inú skutočnosť, ktorá bola prepojená s jeho osobou, ako v tomto prípade jeho vydávanie za predmet „neúprimnej, umelo nastrojenej oslavy“¹⁸ a prostredníctvom toho vystaviť jeho osobu verejnému posmechu.

K skutkovej podstate prečinu podľa druhého odstavca §11 č. 1 zákona po subjektívnej stránke postačovalo vedomie páchatela, že obvinenie bolo takej povahy, že sa tým vážne ohrozila česť prezidenta, animus iniuriandi nebol vyžadovaný. V rozhodnutí Najvyššieho súdu č. 1901 z 18. februára 1925, Zm II 596/24 Zb., je posudzovaný výrok: „Dobre prezident republiky povedal, že Orli¹⁹ sú najväčšia pakáž.“²⁰ Odsúdený mal týmto výrokom vedome nesprávne upraviť kontext prejavu prezidenta a upraviť zmysel jeho prejavu, týmto obvinil prezidenta z pôvodcovstva slov pre ktoré by sa mohla napadnutá strana (Orli) mohli domáhať nápravy u prezidenta. Zároveň súd výrok chápal ako obvinenie prezidenta z neobjektívnosti jeho postoja k jednotlivým skupinám národa.²¹

Podstata vydávania osoby prezidenta na posmech vyplývala podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu najmä v tej skutočnosti, že sa tým znižoval význam osoby vzhľadom k jej spoločenskému postaveniu, ktoré mu prináležalo napríklad z titulu jeho zamestnania.²² Po skutkovej stránke sa mohlo napríklad jednať o kauzu riešenú v rozhodnutí Najvyššieho súdu č. 2304, kde mal obžalovaný na maškarnom plese škrabošku pozostávajúcu z dlhších fúzov a brady, bielu parochňu, na hlave zlatú korunu a bol oblečený v čiernom smokingu. Následne počas maškarného plesu, v reštauračnej miestnosti, na otázku koho vlastne predstavuje, či kráľa, šľachtica alebo cisára, obžalovaný odpovedal: „Masaryka.“²³ Podľa rozhodnutia súdu obžalovaný týmto konaním mal v úmysle zosmiešniť a medzi verejnou mienkou znížiť význam prináležiaci osobe prezidenta republiky, vzhľadom k „eminentnej dôležitosti, ktorú má ako popredný ústavný činiteľ a hlava štátu, keď v značne podnapitom stave, oblečený ako maškarný kráľ

17 Podľa Najvyššieho súdu: „Je nepopierateľné, že uvítacie prejavy lojálne zmyšľajúcich vrstiev obyvateľstva boli výrazom spontánnej a opravdivej radosti, a že je samozrejmé, že voči takýmto prejavom nemohol zostať ľahostajným ani vítaný prezident.“ Zm II 534/24, Zb. č. 1883.

18 Zm II 534/24, Zb. č. 1883.

19 Československá športová organizácia, založená na začiatku 20. storočia, katolíckymi športovcami. Vznikala postupne zakladaním a zlučovaním lokálnych katolíckych spolkov. Po Sokole druhá najväčšia organizácia tohto druhu v I. ČSR.

20 Zm II 596/24, Zb. č. 1901.

21 Tamže.

22 Zm I 592/25, Zb. č. 2304.

23 Tamže.

na otázku čo predstavuje, odpovedal, že Masaryka.²⁴ Obžalovaný sa bránil argumentom, že organizátori plesu určili tematické zameranie prísť oblečený v masákach známych panovníkov a obžalovaný mal v skutočnosti zámer predstavovať kráľa Leara. Podľa rozhodnutia súdu však samotnou poznámkou, že predstavuje T. G. Masaryka, vyvolal v časti spoločnosti smiech a veselosť, čo malo byť dokladom faktu, že sa mu zosmiešnenie podarilo.

Pod ustanovenie § 11 spadalo taktiež zhotovenie karikatúry, či fotografického snímku skarikovanej busty prezidenta aj v prípade, že nebol ďalej rozširovaný. Jednalo sa o prípad kedy obžalovaní zhotovili snímky v apartmáne Grandhotelu v Hradci Králové, na ktorom najskôr jeden a potom druhý sedeli pri stole spolu s bustami T. G. Masaryka a W. Wilsona, bustám obliekli kabáty a nasadili im klobúky tak, že ako celok „urobili dojem bujarej spoločnosti“²⁵ čím mohli uviesť prezidenta vo verejný posmech. Pojem „zosmiešňovanie“ (prezidenta) uvedení v § 11 nevyžadoval, aby samotný výrok páchatela dal u poslucháčov podnet k opovrhlivému zmýšľaniu. Bolo postačujúce, že bol výrok spôsobilý dotknúť sa prezidentovej vážnosti. V tom zmysle teda aj vtip, irónia, satyra, fotografia či karikatúra mohli tvoriť skutkovú podstatu trestného činu podľa § 11, pokiaľ boli takého rázu, že sa dotýkali prezidentovej vážnosti.²⁶

Paragraf 11 zákona na ochranu republiky tak v skutočnosti dostal prezidenta do pozície takmer nedotknuteľnej osoby. Predovšetkým bola pre bežného človeka ťažko definovateľná prezidentova vážnosť. Navyše nezáležalo ani na fakte, či sa trestaný prejav týkal činnosti prezidenta ako súkromnej osoby, alebo jeho činnosti v období, keď prezidentom ešte nebol. Zároveň v prípade sústavného podrývania vážnosti prezidenta republiky mal verejný záujem vyžadovať udeľenie výkon trestu, bez možnosti udelenia jeho podmieneného odkladu.

V prípade rozhodnutia Najvyššieho súdu zo dňa 10. júna 1926, Zm II 43/26, č. 2412, obžalovaný kritizoval zahraničnú činnosť a niektoré rozhodnutia T. G. Masaryka v období prvej svetovej vojny a označil ho za „politického dobrodruha, mazaného človeka.“²⁷ Zároveň konštatoval, že činnosť T. G. Masaryka počas vojny je „vec, ktorú by urobil každý človek“²⁸ a neskôr sa vyjadril, že „pokiaľ by bol prezident skutočne filozofom, držal by sa filozofie.“²⁹ Týmito výrokmi a ich povahou mal hrubo zneuctiť i znevážiť prezidenta a verejne ho zosmiešniť. Ako dôkaz urážky zobral súd v úvahu výpovede dvoch svedkov, ktorí sa takými výrokmi cítili urazení a zakázali mu takto hovoriť.³⁰ Súd takto svojimi rozhodnutiami vyhlásil za trestnú kritiku politickej činnosti T. G. Masaryka v minulosti

24 Tamže.

25 Zm I 699/24 Zb. č. 1921.

26 Zm I 910/25 Zb. č. 2483.

27 Zm II 43/26, č. 2412.

28 Tamže.

29 Tamže.

30 Tamže.

a do budúcnosti síce pripúšťal polemiku s Masarykovým konaním a názormi, avšak pod hrozbou možného trestu vytvoril precedensy. Podľa takého výkladu teda zákon skutočne nerozlišoval medzi pôsobnosťou osoby v úrade prezidenta a konaním jeho osoby ako osoby súkromnej.

Zákon v § 11 nemal chrániť len osobnú česť prezidenta, ale zvlášť a predovšetkým všeobecnú vážnosť, ktorú požíval ako prvá hlava Československej republiky. Jeho zásluhy o zriadenie republiky ako samostatného štátu. Konštatoval to Najvyšší súd po hmotnoprávnom preskúmaní napadnutého rozsudku krajského súdu v Novom Jičíne, podľa ktorého sa obžalovaný dopustil urážky prezidenta konštatovaním, že počas vojny T. G. Masaryk „slúžil francúzskemu kapitálu.“³¹ Zákonom chránená osobná vážnosť sa, podľa súdu, zakladá (pokiaľ ide o osobu prvého prezidenta) aj na „zásluhách, ktoré si podľa všeobecného mienenia získal vo vojnovnej dobe úmornou a nezištnou námahou o zriadenie Československej republiky ako samostatného štátu.“³² Vyjadrením obžalovaného sa mala skreslovať prezidentova „ušľachtilá snaha“³³ dopomôcť národu k samostatnosti a pod súvajú sa tu k tejto snahe jeho triedne, či osobné záujmy. Súd odmietol argument obhajoby, že „prisluhovanie francúzskemu kapitálu“ sa mohlo diať aj z dôvodu, aby bol uľahčený rozpad Rakúsko-Uhorskej monarchie a jej spojencov.

Urážka prezidenta nevyžadovala skutočné postrehnutie prejavu dvomi, alebo viacerými osobami. Po objektívnej stránke bola postačujúca už len možnosť takého to zachytenia urážky dvomi alebo viacerými osobami, totiž po stránke subjektívnej bolo rozhodujúce vedomie páchatela takého skutku, že môže byť postrehnutý ešte aj inými osobami.³⁴

Trestné boli nielen urážlivé gestá či nadávky, ale všetky prejavy nepriaznivo sa dotýkajúce všeobecného vedomia vážnosti a úcty k prezidentovi. Tu spadal aj prípad odsúdenej ošetrovateľky liečebného ústavu, ktorá odniesla dve šálky s kvetinami postavené pod obrazom prezidenta so slovami: „Tie krásne kvetiny nedám, tých je pre neho škoda...“,³⁵ čo mala urobiť s úmyslom prejavovania nevážnosti, aby mu ublížila na cti a vystavila ho na verejný posmech. Podobne naplnil skutkovú podstatu urážky prezidenta podľa druhého odstavca § 11 odsúdený výrok, že: „sa radšej obesí, ako by si mal zavesiť v izbe jeho obraz,“³⁶ čím sa mal tiež hrubo dotýkať všeobecnej vážnosti prezidenta republiky a uviesť ho na verejný posmech.

Na druhej strane, v rozhodnutí č. 2241 z 13. januára 1926, Najvyšší súd vo výroku obžalovaného: „vláda si sama robí čo chce, Masaryk a Beneš boli dobrí

31 Zm II 190/26, č. 2513.

32 Tamže.

33 Tamže.

34 Zm II 149/25 Zb. č. 2022.

35 Zm II 264/25 Zb. č. 2071.

36 Zm I 431/25 Zb. č. 2184.

v Rusku, ale tu sa na svoje miesta nehodia,³⁷ posúdil výrok ako kritiku obžalovaného, ktorá neprekračuje medze zákona a neposúdil ju ako nedovolenú. Z čoho vyplývalo, že nie každé poukazovanie na domnelé nedostatky prezidenta muselo byť samo o sebe trestné, teda prejavom zneuctievajúcim prezidenta. Rovnako to platilo aj na prípady upierania dobrých vlastností prezidentovi. Hraničnosť trestnosti bola v tomto prípade veľmi krehká a vo väčšine prípadov záležalo na dôkladnom zistení skutkového stavu, uvážení a rozhodnutí súdu.

Prezident republiky využíval svoju právomoc udelenia amnestie aj v prípadoch odsúdených za urážku prezidenta, prípadne zastavil trestné konanie. Tak tomu bolo napríklad v kauze Jakuba Demla, žalovaného štátnym zastupiteľstvom v Jihlave za prednesené výroky v ktorých mal citovať resp. parafrázovať Otakara Březinu.³⁸ Prejednávanie tohto prípadu malo krátky priebeh, keďže prezident Masaryk trestné konanie zastavil.

Zákon na ochranu republiky v § 11 svojim spôsobom nadväzoval na predošlú právnu úpravu ochrany cti panovníka v Rakúsko-Uhorskej monarchii, avšak s menej prísnejšou úpravou sankcií pre páchatelov. Prezidentovi republiky tak zabezpečoval takmer neobmedzenú ochranu, najmä voči výhradám k jeho konaniu nielen ako osobe hlavy štátu, ale aj súkromnej osobe, ktorá sa finálne prejavila v poslednom, treťom odseku § 11 zákona č. 50/1923 Zb., vylučujúcom akýkoľvek dôkaz pravdy alebo presvedčenia o pravde.

Resumé:

Po prvej svetovej vojne a vzniku nového štátu boli kriminalizované urážky hlavy štátu aj v Československej republike. Prijatím zákona č. 50/1923 Zb., zákona na ochranu republiky bol v § 11 zavedený **priestupok** urážka prezidenta

37 Zm I 650/25 Zb. č. 2241. Rovnako to platilo pre výrok uvedený tamže: „Masaryk je 74-ročný strýc, ten by mohol byť dobrý za hranicami, ale nie doma, toho zvolilo za hranicami niekoľko takých dobrodruhov a tu sa už nič nedalo robiť.“

38 I. „Masarykova kniha Světová revoluce není dílo filosofa, je v ní tolik frázi, kterých by člověk od Masaryka nečekal. Je to žurnalism. Knihu tu píše Masaryk tak, jako by byl už před 30 lety věděl a viděl, že právě roku 1914 vypukne válka. Jak je to směšné! Proroci minulosti. Ale je to nechutné, hrdopysné a povážlivé neomylnictví. Masaryk v této knize dělá ze sebe vševědoucího a odvolává se na heslo: ‚Hleďte nejprve království Božího!‘ Ale co je to? Masaryk je proti všem konfesím, ale je pro náboženství. To je pokrytecké licoměrnictví, a máme právo se zeptati: ‚Co je tvé náboženství?‘ a můžeme nepochybovati, že jest jím nevěra. Proč stále útočí na katolickou církev? Z toho je vidět, že s ní není hotov v sobě a že má špatné svědomí.“
II. „Profesor Masaryk je jako kupecký učedník, který hází po svých zákaznických zboží (??) z různých šuplíků, o jejichž obsahu nemá ani ponětí.“
III. „Škola je největším nepřítelem národa. Učitelé jsou nástrojem profesorů a profesori jsou nástroj Masarykův a realistů. Kdo toto vše na národu našem napáchal, nezodpoví to před Bohem. Co se teď proti katolické církvi podniká, je lživé, že se musím bát o svůj národ.“ Lidové listy, 22. listopadu 1930 podľa <http://www.deml.cz/napsali-o-jakubu-demlovi#republika> [citované dňa 21. 5. 2013].

republiky, spočívajúci v ublížení na cti prezidenta republiky alebo jeho námestníka, a to buď vyhrážaním sa zlého zaobchádzania či iným hrubo zneuctievajúcim prejavom, uvedením vo verejný posmech alebo obvinením, aj keď pravdivým, ktoré ale mohlo vážne ohroziť prezidentovu česť. Vinník mohol byť za tento priestupok sankcionovaný väzením v lehote od ôsmich dní do šiestich mesiacov. Ak sa takého skutku páchatel dopustil opakovane alebo tvárou tvár voči prezidentovi, jednalo by sa už o **prečin** trestaný väzením v dobe od jedného mesiaca do jedného roku. Dokazovanie pravdy alebo presvedčenia o pravde bolo vylúčené, čo mohlo v krajnom prípade znamenať, že aj pravdivé obvinenie je zároveň trestné. Vo svojej formulácii bol tento priestupok charakterizovaný veľmi neurčito a umožňoval rôzne spôsoby výkladu, čo sa nakoniec prejavilo aj v samotnej prvorepublikovej súdnej praxi.

Resumé:

After the First World War and the emergence of the new state were criminalized insulting the head of state in Czechoslovakia. Adoption of the Act. 50/1923 Coll., the Law on the protection of the Czechoslovak Republic was established in § 11 misdemeanor insult the President, consisting of defamation of the President or his deputy, either by threats of ill-treatment or other grossly disrespectful expressions, stating in public ridicule or allegations, even if true, but that would seriously jeopardize the president's honor. The culprit could be penalized for this offense within a period of imprisonment of eight days to six months. If the offender committed such an act or repeatedly in the face to the president, this would no longer be an offense punishable by imprisonment in the period from one month to one year. Proving the truth or conviction of the truth was excluded, which could in extreme cases mean that the accusation is true also punishable. In his formulation of this offense was characterized by a very dim light and allow for different interpretations, which are ultimately reflected in the very First Republic of judicial practice.

JUDr. Ján Štefanica, PhD.

Katedra právnych dejín

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Email: jan.stefanica@flaw.uniba.sk

QUOD LICET IOVI NON LICET BOVI ALEBO NIEČO JE ZHNITÉ V ŠTÁTE SLOVENSKOM

Quod licet Iovi non licet bovi or Something is rotten in the state of Slovakia

Peter Čuroš

ČUROŠ, Peter. Quod licet Iovi non licet bovi alebo Niečo je zhnité v štáte slovenskom. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 117–131.

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá rozlíšením prijateľného zásahu do osobnostných práv verejne činných osôb zo strany slobody prejavu. V prvej časti teoreticky vyznačuje hranicu medzi osobami verejne činnými, verejne známymi a súkromnými na základe kritérií, ktoré uplatňuje súdna prax. Druhá časť sa zameriava na konkrétne rozhodnutia Najvyššieho súdu USA, Európskeho súdu pre ľudské práva, a vnútroštátnych súdov Slovenskej republiky a komparatívne sleduje rozdiely v prístupe ku kolízii práva na slobodu prejavu a osobnostných práv verejne činných osôb v judikatúre jednotlivých spomenutých inštitúcií. Samostatná kapitola je venovaná sudcom ako osobám verejne činným.

Kľúčové slová: právo na slobodu prejavu, osobnostné práva, ochrana dobrej povesti, osoby verejne činné, sudcovia

Abstract: The article deals with the range of acceptable interference in protection of personality of public figures by the freedom of expression. In the first part, there is theoretical dive in making line between public figures and private figures on the basis of the criteria applied by the judicial practice. The second part focuses on specific decisions of U.S. Supreme court, the European Court of Human Rights and national courts of the Slovak Republic and there is comparative differentiation in approach to the clash of freedom of expression and protection of personality of public figures in the case law of former institutions. A separate chapter is devoted to the judge as public figure.

Keywords: freedom of speech, protection of personality, protection of reputation, public figures, Judges

Úvod

Pri pohľade na využívanie práva na slobodu prejavu a slobodný prístup k informáciám v týchto dňoch mám pocit, že dôvod, kvôli ktorému vyšli davy ľudí do ulíc a na námestia v novembri 1989, a pre ktorý žiadali zmenu režimu, v skutočnosti potrebuje k plnohodnotnému občianskemu životu asi 10 % obyvateľstva našej krajiny. Nemá väčšina zdá sa nemá nielen čas, ale ani chuť zaoberať sa slobodou prejavu, či dokonca svoje právo uplatniť. Najväčšie poslanstvo Nežnej revolúcie tak dodnes v našej začarovanej krajine ostáva nedocenené a nevyužíva sa dostatočne na to, aby sme totalitný režim a konkrétne osoby prepojené s jeho presadzovaním konečne pochovali (avšak nikdy na jejich vyčítanie nezabudli). V dobe, keď sme dospeli do stavu závislosti na ekonomickom blahobyt, by málokto riskoval pracovné alebo rodinné zázemie pre „akési princípy“ a upozornil na neodpuštitelnú nesprávnosť alebo korupciu. Nebezpečenstvo, ktoré nám zo spomínaného konania hrozí a pochopiteľne strach, ktorý z neho vyplýva a odrádza od prejavu nesúhlasu alebo opodstatnenej kritiky, je výsledkom práve zanedbávanej slobody prejavu. Konferencia Olomoucké právnické dny 2013 sa objavila práve v čase, keď citelne čelíme ohrozovaniu demokracie na Slovensku najviac od obdobia mečiarizmu. Z toho dôvodu som sa rozhodol práve pre tému slobody prejavu, konkrétnejšie som sa zameril na zásahy do tohto politického práva garantovaného nielen Ústavou SR, ale aj medzinárodnými zmluvami. Príspevok som upriamil najmä na slobodu prejavu v kolízii s právom na ochranu osobnosti, a priblížiť by som chcel postoj súdnych orgánov v Slovenskej republike, Európskeho súdu pre ľudské práva a Najvyššieho súdu USA v tom, ako sa vyrovnáva s obmedzovaním práva na slobodu prejavu. Podporením práva na slobodu prejavu voči osobnostným právam sa podporuje verejná diskusia, ktorá je nutná pre zdravé fungovanie demokratického poriadku, je esenciálna pre slobodné uvažovanie a utváranie si názoru. Kauzy týkajúce verejného záujmu by mali byť obmedzované len v tej najnižšej možnej miere a táto regulácia by mala byť starostlivo zvážená bez ohľadu na politické záujmy.

Osobnostné práva v kolízii so slobodou prejavu

Sloboda prejavu ako právo šíriť informácie je esenciálnym politickým právom, z ktorého sa odvodzujú ďalšie ústavou garantované práva, a to právo pokojne sa zhromažďovať, právo združovať sa, právo prijímať informácie, sloboda myslenia, svedomia a taktiež aj mimoprávne inštitúty ako občianska neposlušnosť. Právo na slobodu prejavu nie je právom absolútnym, určité zásahy sú prípustné, v prípade, že spĺňajú vopred stanovené podmienky, v našom prípade ochranu práv a slobôd iných.

Pri strete práva na slobodu šírenia informácií s osobnostnými právami dochádza ku kolízii dvoch ústavou zaručených práv – slobody prejavu s individualizovanými základnými právami tretích osôb. Osobnostné práva predstavujú

ochranu cti, dôstojnosti, súkromia, dobrej povesti alebo dobrého mena a môže byť do nich zasiahnuté písanou kritikou, šírením nepravdivých informácií alebo správ zo súkromia, rovnako aj písanou alebo hovorenou satirou, vtipom alebo karikatúrou, ktorého výsledkom je porušenie osobnostného práva človeka v podobe ujmy na cti, difamácie, urážky alebo ohovárania.¹

Rovnako ako pri ostatných obsahových obmedzeniach stanovených v právnom poriadku Slovenskej republiky² alebo Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd³ ťahá najmä v praxi všeobecných súdov v Slovenskej republike sloboda prejavu za kratší koniec. Vo všeobecnosti priznáva európska doktrína väčšiu ochranu osobnostných práv, a to z dôvodu silnej ochrany ľudskej dôstojnosti.⁴ Naopak za Atlantickým oceánom sa väčšej slobode teší právo na slobodu prejavu, keďže právo na ochranu cti, dôstojnosti či dobrého mena v americkej ústave nenájdeme.⁵

Kritéria pre posúdenie miery ústavnej ochrany prejavu

Prvým kritériom je status osoby, do ktorej osobnostného práva sa zasahuje. Teória a prax rozlišujú osoby verejné a súkromné. Verejné osoby ďalej rozdeľujú na osoby verejne známe a verejne činné. Posledná menovaná kategória má z hľadiska kontroly moci a obmedzenia samej seba, čo najviac podlieha verejnej kritike. Túto kategóriu predstavuje najmä personálna zložka štátneho mechanizmu, konkrétnejšie osoby reprezentujúce verejné funkcie, z ktorých by sa mali verejnosti zodpovedať, či už ide o funkcie volené alebo obsadzované na základe politického konsenzu, resp. individuálnej vôle.⁶ Keďže ide o službu verejnosti,

1 BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 237.

2 Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., čl. 26, ods. 4.: Slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti.

3 Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 10, ods. 2.: 1. Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice. Tento článok nebráni štátom, aby vyžadovali udeľovanie povolení rozhlasovým, televíznym alebo filmovým spoločnostiam. 2. Výkon týchto slobôd, pretože zahŕňa aj povinnosti aj zodpovednosť, môže podliehať takým formalitám, podmienkam, obmedzeniam alebo sankciám, ktoré ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, územnej celistvosti alebo verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojom a zločinosti, ochrany zdravia alebo morálky, ochrany povesti alebo práv iných, zabráneniu úniku dôverných informácií alebo zachovania autority a nestrannosti súdnej moci.

4 Základný zákon SRN, aj Chartu EU čl. 1.

5 Dobrá povest' nie je ústavne chránené právo, jej ochrana je len ochranou proti nepravdivým výrokom.

6 Vymenovanie verejných činiteľov v zákone č. 357/2004 Z. z., o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov, § 2 ods. 1.

ochrana kritického prejavu voči osobe verejne činnej bude v takom prípade priamo úmerná súvislosti kritizovaného konania s výkonom verejnej funkcie. Tieto funkcie sú v Slovenskej republike charakteristické tým, že z ich nesprávneho výkonu nevyplýva právna zodpovednosť, nanajvýš tak politická, a keďže uplatňovanie politickej zodpovednosti závisí priamo od politickej kultúry konkrétnej krajiny, mám pocit, že sa pohybujeme a dlhý čas sa ešte budeme pohybovať v začarovanom kruhu. V situácii, ako je táto, je nutnou a žiadanou sankciou za „neslušný“ a „nesprávny“ výkon verejnej funkcie trest v podobe kritiky verejnou mienkou, ktorá by v súčasnosti mala predstavovať neoficiálnu štvrtú zložku moci,⁷ ktorá má za úlohu kontrolovať a kritizovať politické dianie, pomery a fungovanie súdnej, výkonnej a zákonodarnej moci. Z toho dôvodu je pri politických funkciách a ich predstaviteľoch nutné rozširovať hranice slobody prejavu, kritiky a zásahu do ich osobnostných práv bez ohľadu na obsah prejavu, ktorý sa týka výkonu funkcie, resp. okolností, ktoré sú v rozpore s jej výkonom. Problémom je však určenie hranice, po ktorú sa osoba považuje za verejne činnú. O vysokých predstaviteľoch výkonnej moci – prezidentovi, predsedovi vlády, ministroch a štátnych tajomníkoch, vedúcich úsekov na jednotlivých ministerstvách a orgánoch štátnej správy, poslancoch a ich asistentoch, sudcoch, nepochybujem, že sloboda prejavu by mala byť neohraničená, pokiaľ sa týka výkonu funkcie, resp. okolnosti, ktoré je s výkonom v rozpore, pretože „limity prijateľnej kritiky sú širšie u politikov ako u súkromných osôb. Na rozdiel od nich sa politik nevyhnutne a vedome podrobuje dôkladnej kontrole zo strany novinárov aj zo strany širokej verejnosti a v dôsledku toho musí preukázať vyššiu mieru tolerancie.“⁸ Hranica musí predstavovať limit, pri ktorom sme ochotní a následne nútení považovať rovnakú kritiku názoru, ktorý zastávame a považujeme ho za správny, rovnako ako tej myšlienky, ktorú považujeme za nesprávnu.

Verejne známe osoby môžeme rozdeliť na, tie ktoré sa stali známymi na základe vynikania v konkrétnej aktivite – umelci, športovci alebo podnikatelia, a na tie, ktoré sa angažujú vo veciach verejného záujmu – advokáti, novinári, lobisti,⁹ alebo na základe toho, či ide o tzv. „all purpose public figures“ – teda osoby, ktoré sa pohybujú vo verejnom živote kontinuálne svojou činnosťou alebo tzv. „limited-purpose public figures“ – ktoré sú vtiahnuté do verejnej debaty v konkrétnom prípade. Opäť však meritórnou otázkou bude, na základe čoho sa osoba stala slávnou a či sa stala slávnou dobrovoľne, resp. vlastným konaním alebo konaním inej osoby¹⁰ (alebo napr. manželka vraha). Ak sa stala známou

7 Popri troch zložkách štátnej moci, ktoré zmieňuje Montesquieu.

8 Lingens proti Rakúsku, číslo sťažnosti 9248/81 zo dňa 8. 7. 1986, v ktorom šlo o trestný postih novinára za urážku kancelára.

9 Pozri BARTOŇ, op. cit., s. 249.

10 Wirtschafts-Trendzeitschriften-Verlagsgesellschaft proti Rakúsku číslo sťažnosti 62746/00 zo dňa 14. 11. 2002 – ESEP zhrnul, že osoba, ktorá sama nie je známa, môže útekom s politikom, ktorý je podozrivý z trestnej činnosti, vojsť do sféry verejne známych osôb – „public arena“.

v súvislosti s verejným záujmom, bude sa ochrana jej osobnostných práv približovať osobám verejne činným. Navyše platí, že „kto sa o svojom súkromnom živote šíri na verejnosti, vyhľadáva, aby bol známy prostredníctvom médií, musí na druhej strane prijať, že sa ním verejnosť zaoberá. Tiež to platí pre toho, kto svojím konaním, pôsobením, postavením, ktoré zaujíma, alebo usiluje, opodstatňuje verejný záujem o svoju osobu.“¹¹ Okrem fyzických osôb môže byť adresátom aj osoba právnická, napríklad obchodná spoločnosť. Európsky súd pre ľudské práva si je vedomý, že kritika obchodných spoločností môže byť zneužitá v hospodárskej súťaži, ale napriek tomu musia obchodné spoločnosti na svoju adresu zniesť istú hranicu kritiky, ktorá by však pre súkromné fyzické osoby už nebola akceptovateľná.¹² V rámci adresáta kritiky sa dá ako dôležitý fakt považovať, či ide o žijúcu alebo zosnulú osobu.¹³ Svoju úlohu hrá aj doba, ktorá od smrti uplynula; tesne po smrti má osoba rovnakú ochranu ako počas života, pričom je nutné prihliadať na zachovanie úcty k zosnulému a pozostalým. Postupom času však záujem na osobnostných právach klesá.

Ďalším kritériom je, kto bol autorom prejavu. V judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva sa výslovne akceptuje asymetria rečníkov. Kým na jednej strane privileguje politikov (najmä opozičných),¹⁴ volených zástupcov občanov (v rámci štátnych orgánov, rovnako aj pre miestnu a záujmovú samosprávu) a novinárov. Práve novinári a médiá majú plniť úlohu „public watchdog,“ teda strážneho psa demokracie. Na druhej strane výslovne znevýhodňuje napríklad advokátov¹⁵ (najmä pri ich výrokoch k právomoci súdov).¹⁶ Osobne si myslím, že znevýhodnenými rečníkmi s prísnejšou hranicou na slobodu prejavu by mali byť aj verejní činitelia – predstavitelia štátnych orgánov alebo ozbrojených zložiek. Ich nepravdivé alebo útočné slová by mohli spôsobiť väčšiu ujmu nielen na osobnostných právach inej osoby, pretože reprezentujú verejnú moc.

Ďalším hľadiskom, z ktorého bude Európsky súd pre ľudské práva prejav skúmať, je to, čoho sa výrok týka. Kým všeobecne sa považuje prejav chrániaci verejný záujem za hodný väčšej ochrany ako iné prejavy, ide o vägne odlíšenie. Preto je v súčasnosti toto rozlišovanie doplnené o ďalšie diferenciačné znaky, a to odlíšenie kritiky ad rem a ad personam, pričom je pri kritike javu/veci povolená širšia kritika alebo rozdelenie na prejav zasahujúci do profesnej alebo súkromnej sféry, pričom viac chránenou bude sféra súkromná.¹⁷ Ostatné otázky, ktorými sa

11 BOGUSZAK, J.: Diferenciace lidských práv. In: *Právnik* č. 3, ročník 2000, s. 258.

12 Steel a Morris proti Spojenému kráľovstvu sťažnosť číslo 68416/01 zo dňa 15. 2. 2005.

13 Hachette Filipacchi Associes v. Francúzsko, číslo sťažnosti 71111/01 zo dňa 14. 6. 2007 – Zverejnenie fotografie mŕtveho tela prefekta Korziky tesne po smrti.

14 Castells proti Španielsku, číslo sťažnosti 11798/85 zo dňa 23. 4. 1992.

15 Schoepfer proti Švajčiarsku, číslo sťažnosti 25405/94 zo dňa 20. 5. 1998, Nikula proti Fínsku, číslo sťažnosti 31611/9 zo dňa 21. 6. 2002.

16 KMEC, J., KOSAŘ, KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Europská úmluva o lidských právech*. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck 2012, s. 996 – 1098.

17 Tamže, s. 1088.

Európsky súd pre ľudské práva zaoberá, sa týkajú miesta, kde bol prejav vykonaný,¹⁸ času, resp. doby, ktorá od vykonania prejavu uplynula,¹⁹ miery publicity,²⁰ spôsobu zverejnenia, či šlo o písomný alebo hovorený prejav, alebo fakt, či sa jedná o priamy prenos alebo záznam. Prihliadať je nutné aj na skutočnosť, či sa v rámci prejavu jednalo o faktickú informáciu alebo úsudok autora. Kým pri faktoch dokážeme určiť pravdivosť, resp. nepravdivosť, túto možnosť pri úsudkoch nemáme. Úsudky navyše možno rozlíšiť na preferencie – vnútorné súkromné pocity, ktoré nemajú atribút skutkového tvrdenia a súdovú pocity, ktorými hodnotíme svet, tie atribút skutkového tvrdenia majú.²¹ Lahko môžu nastať sporné situácie, teda nezreteľné odlišenie a prelínanie sa faktu a úsudku, preto je nutné vychádzať z kontextu výroku.²² Veľmi veľkú váhu má aj kritérium úmyslu, cieľa motívu pri prejave. Nutným dôsledkom ochrany slobody prejavu je možná ochrana nepravdy, preto ostáva otázkou pre Súd, akú mieru nutnej dane v podobe povinnosti strpieť zásah do osobnostných práv v mene verejnej diskusie pripustí. Pred Súdom niektoré štáty využívajú aj obranný argument tzv. „mladej demokracie“.²³

Ochrana osobnostných práv v. sloboda prejavu u verejných činiteľov

V Spojených štátoch amerických má rozlišovanie medzi osobami verejne činnými, verejne známymi a súkromnými väčší význam, než pri rozlišovaní praxou Európskeho súdu pre ľudské práva, rozhoduje viac-menej ad hoc od prípadu k prípadu, pričom uplatňuje vyvažovanie slobody prejavu. Rozhodnutie o statuse difamovanej osoby predznamenáva konečné rozhodnutie Najvyššieho súdu USA.²⁴ Základným kameňom problematiky slobody prejavu v jeho judikatúre je prípad *New York Times v. Sullivan* z roku 1964. Jednalo sa o žalobu policajného komisára Sullivana na denník *New York Times* za zverejnenie materiálu naznačujúceho, že policajný komisár bol zodpovedný za kruté zaobchádzanie s černoškými študentmi, pokojne demonštrujúcimi v štáte Alabama za právo na dôstojný život a proti segregácii. V materiáli sa nachádzali tvrdenia o policajnom zásahu proti účastníkovi demonštrácie, pričom niektoré tvrdenia boli

18 Vzhľadom na počet svedkov – Pedersen a Baadsgaard proti Dánsku.

19 Plynutím času verejný záujem nabera prevahu nad osobnostnými prejavmi – Editions Plon v. Francúzsko.

20 Podľa množstva nákladu tlačéných masmédií, sledovanosť pri audiovizuálnych masmédiách – Lindon, Otchakovsky – Laurens a July proti Francúzsku č. 21279/02 zo dňa 22. 10. 2007.

21 Pozri R. Post. The Constitutional Concept of Public Discourse: Outrageous opinion, Democratic Deliberation, and *Hustler Magazine v. Falwell*, Harvard Law Review, Vol. 103, 1990, s. 652 – 653.

22 Príkladom môže byť označenie politika za zlodeja a podvodníka.

23 Castells proti Španielsku, číslo sťažnosti 11798/85 zo dňa 23. 4. 1992, Rekvényi proti Maďarsku, číslo sťažnosti 25390/94 zo dňa 20. 5. 1999.

24 Pozri BARTOŇ, M.: s. 237 – 256.

nepravdivé.²⁵ Nižšími súdmi bola policajnému komisárovi priznaná finančná náhrada vo výške pol milióna dolárov z dôvodu poškodenia dobrej povesti.²⁶ Najvyšší súd USA zrušil ich rozhodnutia ako protiústavné z dôvodu, že výskyt faktickej chyby v tvrdení poškodzujúcom dobrú povest' neznamená, že takéto kritika úradného postupu verejných činiteľov je zbavená ústavnej ochrany. „Takéto chybné skutkové tvrdenia sú neodvratiteľné v slobodnej diskusii (...) a musia byť chránené, aby mala sloboda prejavu dostatočný priestor na dýchanie, ktorý potrebuje na prežitie.“²⁷ Pravidlo štátu Alabama požadujúce od osoby, ktorá zverejnila prejav dokázať pravdivosť tvrdenia vedie nevyhnutne k seba-cenzúre, výsledkom čoho sa stane nežiaduci tzv. odstrašujúci účinok – „chilling effect“. Najvyšší súd sformuloval pravidlo: „Ústavné záruky vyžadujú, že verejní činitelia sa nemôžu domôcť odškodnenia za nepravdivé tvrdenie poškodzujúce dobrú povest', kým nedokážu, že toto tvrdenie bolo urobené so skutočne zlým úmyslom – actual malice,²⁸ teda vedomosťou, že tvrdenie²⁹ je nepravdivé³⁰ alebo s bezohľadnou nedbalosťou – „reckless disregard“, či je tvrdenie pravdivé alebo nie.“³¹ Pravdivým nemusí byť každé slovo obsiahnuté v tvrdení, postačuje pravdivá podstata,³² ospravedliteľný je napríklad aj omyl vo výške škody alebo nedoslovný citát.³³ Na to, aby bol verejný činiteľ úspešným v spore o ochrane dobrej povesti³⁴ a aby mu bolo priznané finančné zadostučinenie, musí dokázať, že médiá uverejnili nepravdivú informáciu so „skutočne zlým úmyslom“, pričom

25 WILFING, P., KOVÁČECHOVÁ, E.: *Sloboda prejavu a žaloby na ochranu dobrej povesti*. Via Iuris: Centrum pre práva občana 2011, s. 8.

26 Defamation – zverejnenie takého tvrdenia, ktoré sa negatívne vyjadruje o integrite určitej osoby, jej charakte, dobrej povesti alebo jej postavení v spoločnosti a ktoré je schopné túto osobu vystaviť nenávisť alebo pohrdaniu verejnosti alebo spôsobuje osobe hanbu v očiach verejnosti. Poškodenie osoby musí byť zrejme u významnej skupiny obyvateľstva.

27 *New York Times v. Sullivan* 376 U.S. 254 (1964).

28 Aj skutočné vážne pochybnosti o pravdivosti zverejneného tvrdenia potvrdzujú skutočne zlý úmysel. Aj publikácia za účelom zvýšiť predaj je „actual malice“ – *Harte-Hanks Communications, Inc. v. Connaughton*. 491 U.S. 657(1989).

29 „Tvrdenie sa vykladá v jeho najnevinnejšom význame“ – prípad *Walker v. Kansas City Star Co.* 394 F.2d 800 (1968).

30 „Podstatnú materiálnu nepravdivosť“ začal Najvyšší súd požadať v prípade *Hepps v. Philadelphia Newspaper Inc.* 475 U.S. 767 (1986).

31 *New York Times v. Sullivan*, 376 U.S. 254 (1964),

32 *Gomba v. McLaughlin* 180 Colo. 232, 504 P.2d 337 (1972).

33 *Masson v. New York Magazine Inc.* 501 U.S. 496 (1991).

34 Žalobcovou povinnosťou je preukázanie nasledujúcich skutočností:

- bolo zverejnené tvrdenie, o ktorom sa dozvedela tretia osoba,
- tvrdenie je schopné poškodiť dobrú povest'
- tvrdenie sa týka žalobcu
- tvrdenie sa dá objektívne dokázať, že je podstatne nepravdivé
- tvrdenie bolo zverejnené v dôsledku určitého zavinenia osoby, ktorá ho zverejnila, pričom
- miera zavinenia j rôzna v závislosti od statusu osoby
- v dôsledku zverejnenia bola žalobcovi spôsobená ujma
- tvrdenie nebolo zverejnené v rámci tzv. privilégia – imunity.

túto skutočnosť musí dokázať s presvedčivou jasnosťou – „convincing clarity“.³⁵ O pár rokov neskôr Najvyšší súd posunul diskusiu ešte ďalej, keď potvrdil: „Podľa prvého dodatku ústavy neexistuje niečo také ako nepravdivá myšlienka. Akokoľvek deštruktívny sa môže zdať nejaký nárok, sme odkázaní na to, že uvedenie tohto názoru na pravú mieru nezávisí od presvedčenia sudcov a súdnych porôt, ale na súťaži s inými myšlienkami.“³⁶ Rozhodnutie o statuse difamovanej osoby v USA v zásade predurčuje výsledok sporu, pretože preukázanie zlého úmyslu na strane médií je veľmi ťažké a difamovaná osoba spravidla spor prehráva.³⁷ Za verejne činné osoby sa postupne označili aj volení funkcionári, funkcionári menovaní do vysokých funkcií, vojenský dôstojníci, nižšie postavení zamestnanci verejnej správy, ktorí majú rozhodovaciu právomoc vrátane policajtov, učiteľov verejných škôl, mestských a obecných úradníkov,³⁸ kandidát na verejné funkcie,³⁹ bývalí funkcionári a aj sudcovia.⁴⁰

Prístup Európskeho súdu pre ľudské práva je odlišný. Nemá stále pravidlo, a za určujúce považuje, či bol zásah do slobody prejavu na ochranu dobrej povesti nevyhnutný pri „naliehavej spoločenskej potrebe“. Napriek tomu vytvoril základné princípy a kritériá, podľa ktorých⁴¹

1. médiá hrajú kľúčovú úlohu – strážneho psa,⁴²
2. uznáva zvýšenú ochranu šírenia informácií a myšlienok o veciach verejného záujmu,⁴³
3. osoby verejne činné musia zniesť väčšiu mieru kritiky ako súkromné osoby. Čím viac bude obsah súvisieť s verejnou činnosťou, tým viac bude tento prejav chránený,⁴⁴
4. je potrebné rozlišovať, či je informácia skutkovým tvrdením alebo hodnotiacim úsudkom,⁴⁵
5. aj hodnotiace úsudky musia vychádzať zo skutkového základu,⁴⁶
6. chráni sa nielen obsah, ale aj forma,⁴⁷
7. tvrdenia v dobrej viere požívajú zvýšenú ochranu, médiá majú právo na ospravedlniteľný omyl,⁴⁸

35 WILFING, P., KOVÁČECHOVÁ, E., op. cit., s. 9.

36 Gertz v. Robert Welch, 418 U.S. 323 (1974).

37 Pozri BARTOŇ, op. cit., s. 240–260.

38 Rosenblatt v. Bauer. 383 U.S. 75 (1966).

39 Monitor Patriot v. Roy 401 U.S. 265 (1971).

40 Garrison v. Louisiana 379 U.S. 64 (1964)

41 WILFING, P., KOVÁČECHOVÁ, E., op. cit., s. 17–23.

42 Pozri Castells proti Španielsku, číslo sťažnosti 11798/85 zo dňa 23. 4. 1992

43 Pozri Thorgeir Thorgeirson proti Islandu číslo sťažnosti 13778/88, zo dňa 25. 6. 1992.

44 Pozri Oberschlick proti Nemecku, č.11662/85, zo dňa 23. 5. 1991.

45 Pozri Feldek proti Slovenskej republike, číslo sťažnosti 29032/95, zo dňa 12. 7. 2001.

46 Pozri De Haes a Gijssels proti Belgicku, číslo sťažnosti 19983/92, zo dňa 24. 2. 1997.

47 Pozri Handyside proti Spojenému Kráľovstvu, číslo sťažnosti 5493/72 zo dňa 7. 12. 1976.

48 Pozri Sunday Times proti Spojenému kráľovstvu, číslo sťažnosti 6538/74, zo dňa 26. 4. 1979.

8. Sankcia za poškodenie dobrej povesti musí byť primeraná a predvídateľná.

Pri posudzovaní kolízie práva na slobodu prejavu a osobnostných práv na Slovensku situácia pripomína „kráľovstvo krivých zrkadiel“. Povešť justície je ťažké napraviť, keď na jednej strane je pravdou, že sudy rozhodujú bežné spory podľa zákona, ale na druhej strane v kľúčových kauzách, keď sa začína lámať chlieb a je potrebné dať najavo, že článok 1 Ústavy Slovenskej republiky nie je akosi prvou replikou absurdnej drámy, slovenské súdnictvo až príliš často pohorí. Príkladom môže byť mnoho príkladov, nad ktorými ostáva rozum stáť.

Európsky súd pre ľudské práva je poslednou inštanciou, kde sa sloboda prejavu môže domôcť svojho oprávneného postavenia, v prípade, že je opodstatnené pochybovať o rozhodnutí vnútroštátnych súdov. Príkladom je rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva: ten vyniesol 19. decembra 2006 rozsudok v prípade *Rádio Twist, a. s., proti Slovenskej republike*.⁴⁹ Rádio Twist odvysielalo nahrávku telefonického rozhovoru medzi ministrom financií Kozlíkom a štátnym tajomníkom ministerstva spravodlivosti Dobríkom. Z nahrávky vyplynulo, že minister a štátny tajomník spolu komunikujú aj o kauze privatizácie Slovenskej poisťovne, odvolania nominantov Slovenskej národnej strany z poisťovne a následného násilného obsadenia budovy poisťovne. Redaktorka uviedla plné mená osôb vystupujúcich v nahrávke. Po určitom čase po zverejnení nahrávky sa bývalý štátny tajomník Dobrík stal sudcom Ústavného súdu SR a podal na rádio Twist žalobu na ochranu osobnosti z dôvodu, že rádio odvysielalo nahrávku získanú nezákonným spôsobom, ktorá poškodila jeho povesť, vážnosť v spoločnosti a narušila dôveru medzi ním a ministrom spravodlivosti, pričom tvrdil, že časti boli vytrhnuté z kontextu. Vnútroštátne sudy rozhodli, že osobnostné práva bývalého štátneho tajomníka Dobríka boli poškodené a priznali mu náhradu nemajetkovej ujmy vo výške 100 000 korún a povinnosť rádia Twist ospravedlniť sa. Napriek tomu, že šlo o v danom čase verejne činnú osobu, vnútroštátne sudy zhodne videli zníženie dôstojnosti pána Dobríka, pretože sa nahrávka stala predmetom komentárov v tlači a televízii a zverejnením telefonického rozhovoru, ktorý mal súkromnú povahu došlo k neoprávnenému zásahu do súkromia. Nahrávka bola podľa súdov získaná nezákonne, a rádio Twist mohlo nahrávku iba komentovať a nie odvysielateľ. Našťastie však Európsky súd pre ľudské práva uplatnil zdravý rozum a rozhodol o porušení práva rádia Twist na slobodu prejavu slovenskými súdmi. Z jeho argumentácie vyplýva, že rozhovor medzi štátnym tajomníkom a ministrom financií sa nedá považovať za súkromný, ale týkajúci sa verejného záujmu. Z kontextu vyplýva, že ide o politickú tému a nie o záležitosť súkromného života. Navyše verejne činné osoby musia preukázať väčšiu mieru tolerancie. Konanie redaktorov rádia Twist prebiehalo zjavne v dobrej viere a chcelo poukázať na ohrozenie verejného záujmu a vzhľadom na zvolenie pána

49 Pozri aj inú verziu z pohľadu ministerstva spravodlivosti <http://www.justice.gov.sk/Stranky/aktualitadetail.aspx?announcementID=555>

Dobříka za Ústavného sudcu sa nedá hovoriť o jeho značne zníženej dôstojnosti.⁵⁰

Na druhej strane by som však rád vyzdvihol rozhodnutie v prípade Fico v. Petit Press, v ktorom sa jednalo o karikatúru Martina Šútovca, na ktorej je vyobrazený navrhovateľ spolu s lekárom, ktorý drží röntgenový snímok a hovorí, „nemýlil som sa, tá vaša bolesť krčnej chrbtice je čisto fantómová“.

„Navrhovateľ sa návrhom domáhal, aby súd určil, že odporca ako vydavateľ denníka SME uverejnením karikatúry v denníku SME z 9. júla 2009, neoprávnené zasiahol do jeho práva na ochranu osobnosti. Ďalej navrhol, aby bol odporca povinný uverejniť v najbližšom čísle denníka SME v tejto veci ospravedlnenie, a to na strane venovanej názorom („Názory“), na rovnakom mieste, na akom bola uverejnená karikatúra. Navrhovateľ zároveň žiadal o priznanie nemajetkovej ujmy v peniazoch vo výške 33.000,-- eur a náhrady trov konania. Návrh odôvodnil tým, že od začiatku júla 2009 trpel akútnym ochorením krčnej chrbtice, ktoré bolo správdzané trýznivými až neznesiteľnými bolesťami, v dôsledku ktorých musel ešte aj v čase podania návrhu denne užívať silné lieky a brať infúzie. Okresný súd dôvodil: „Práva na ochranu osobnosti sa môžu samozrejme domáhať aj politici a ostatne verejné činné osoby. Meradlom posúdenia skutkových tvrdení a hodnotiacich úsudkov však v ich prípadoch je oveľa väčšie v prospech pôvodcu takýchto výrokov. Je to dané skutočnosťou, že osoba vstupujúca na verejnú scénu musí počítať s tým, že ako osoba verejne známa bude pod drobnohľadom verejnosti, ktorá sa zaujíma tak o jej profesný ako aj súkromný život a súčasne ho hodnotí, zvlášť keď ide o osobu, ktorá spravuje verejné záležitosti. Verejnosť je oprávnená byť o týchto osobách informovaná. Prezentácia údajov o takejto osobe a ich prípadná kritika však musí súvisieť s verejnou činnosťou, ktorú daná osoba vykonáva. Hranice prijateľnosti kritiky sú teda širšie u politikov ako u súkromnej osoby. Politik nevyhnutne a vedomo predkladá širokej verejnosti ku kontrole každé svoje slovo a čin a preto musí prejavovať vyššiu stupeň tolerancie. To sa však nevzťahuje na prípady údajov o dotknutej osobe, ktoré sú nepravdivé. Autor karikatúry svojou karikatúrou vyjadril len svoj hodnotiaci úsudok na konanie a vystupovanie navrhovateľa ako predsedu vlády SR v súvislosti s jeho aktuálnym zdravotným stavom a nie ako súkromnej osoby. Vyobrazenie navrhovateľa bez krčnej chrbtice vyjadrovalo len satirické, zosmiešňujúce zobrazenie črt navrhovateľa ako politika, teda karikatúra sa týkala jeho verejného postavenia a nie zosmiešňovania jeho vtedajšieho zdravotného stavu, pričom spôsob vyjadrenia informácie o zdravotnom stave navrhovateľa nevybočil z medzí prijateľnej kritiky a ani nevyvolal u priemerne uvažujúceho čitateľa dojem, že navrhovateľ nemá krčnú chrbticu a takouto formou sa dotknúť jeho osobnej integrity. Karikatúra sa netýkala navrhovateľa ako súkromnej osoby ale jeho verejného účinkovania ako politika (tak ako je uvedené vyššie), pričom bola k danej situácii primeraná a taktiež bola realizovaná spôsobom, ktorý neprekročil hranicu slušnosti a prípustnosti. Pre demokratický štát, akým je Slovenská republika, je

50 WILFING, P., KOVÁČECHOVÁ, E., op. cit., s. 42.

*dôležitá sloboda prejavu a šírenie informácií, či už pochvalných alebo kritických. Navrhovateľ ako verejne činná osoba, ktorá v čase tohto zásahu bola osobou známou všetkým občanom SR ako predseda vlády a predseda najsilnejšej politickej strany, je povinný znášať väčšiu mieru kritiky. Preto aj meradlo posúdenia skutkového tvrdenia navrhovateľa ako vrcholného politika je v tomto prípade oveľa mäkšie v prospech novinára, resp. autora karikatúry. Na základe uvedených skutočností mal súd za to, že uverejnením predmetnej karikatúry nedošlo zo strany odporcu k takému zásahu do ochrany osobnosti navrhovateľa, ktorý by bol neoprávnený a zároveň spôsobilý privodiť mu ujmu a preto návrh navrhovateľa na ochranu osobnosti a priznanie nemajetkovej ujmy v peniazoch s poukazom na cit. ust. zákona ako nedôvodný zamietol.*⁵¹

Ochrana osobnostných práv u sudcov v kolízii so slobodou prejavu

Zásahy do slobody prejavu, žaloby na ochranu osobnosti alebo trestné oznámenia za trestný čin ohovárania v súvislosti s ochranou práv špecifickej úzkej skupiny nie sú na Slovensku ničím zvláštnym v porovnaní s inými demokraciami. Čo sa ale stáva zvláštnym a nepochopiteľným je fakt, že na Slovensku je takýto prejav kritiky potrestaný, a to náramne vysokou pokutou v prospech dotknutého predstaviteľa sudcovského stavu, obvykle samého predsedu Najvyššieho súdu. Do kolízie sa tu dostávajú dve ústavné hodnoty, a to verejný záujem, resp. diskusia o ňom, a autorita a nestrannosť súdnej moci.⁵²

Sudca je verejne činná osoba, čo znamená zníženie miery ochrany jeho osobnostných práv. V tejto súvislosti sa na nich dá aplikovať rovnaké pravidlo ako na politikov za účelom verejnej kontroly. Na druhej strane by si však sudca mal udržať vážnosť a dôstojnosť sudcovského stavu, zachovať mlčanlivosť a zabrániť vzniku pochybností a predpojatosti sudcu. Ochrana má byť úmerná objektívnej nemožnosti vstúpiť do debaty. Sudca však do debaty vstupuje už svojou obranou vo forme žaloby.

Objektom kritiky v tejto súvislosti môže byť samotný sudca alebo jeho rozhodnutie. Ten môže byť kritizovaný pre svoju činnosť alebo pre svoje aktivity, síce nesúvisiace, ale možno v kolízii so sudcovským stavom. Ako som už vyššie spomenul, kritika ad rem požíva viac ochrany, pretože je neosobná.

V americkej judikatúre sú sudcovia považovaní za verejne činné osoby nielen z hľadiska ochrany, ale aj miery kritiky. Možno práve preto, že sa neboja zodpovedať sa pred verejnou mienkou, požívajú aj všeobecnú úctu. Najvyšší súd to potvrdil: „Predstava, že rešpekt k justícii možno získať tým, že sudcovia budú

51 Okresný súd Bratislava IV, rozsudok 16C/250/2009 zo dňa 13. 7. 2010, rozsudok potvrdil aj Krajský súd v rozhodnutí zo dňa 24. 11. 2011.

52 Tento záujem zahŕňa aj Dohovor v článku 10 odsek 2 ako legitímny dôvod na obmedzenie slobody prejavu, avšak sám Súd svojou judikatúrou dokazuje, že sudcovia nie sú nedotknuteľnými.

chránení pred verejnou kritikou, nesprávne odhaduje povahu americkej verejnej mienky – vynútené mlčanie v mene zachovania dôstojnosti justície by viedlo skôr k nenávisti, podozrievavosti a k pohrdaniu, než k zvýšeniu rešpektu.⁵³

V niektorých prípadoch si svoju úlohu uvedomí až Ústavný súd SR a rozhodne v prospech slobody prejavu. Príkladom je prípad Soročina v. Rádio Viva, ktorý sa dostal postupne až pred Ústavný súd SR. Jednalo sa o tzv. difamačný výrok redaktorky: „*Sudca J. S. takéto exekučné rozhodnutie naozaj vydal. Onedlho ho však sfaľoval. Strojom pozmenil údaje, a síce sumu milión štyridsaťpäťtisíc vymenil za dvadsaťdeväť miliónov a meno advokáta vymenil za meno samotnej poškodenej. Urobil niečo, čo sa urobiť nesmie. Bol to podvod.*“ Týmto výrokom redaktorka parafrázovala výrok vtedajšieho ministra vnútra. Okresný súd priznal sudcovi náhradu nemajetkovej ujmy v hodnote dva milióny korún a redaktorku uložil povinnosť ospravedlniť sa. Po odvolaní žalovaného Krajský súd znížil náhradu nemajetkovej ujmy na jeden milión korún. V roku 2010 našťastie Ústavný súd SR na základe podanej sťažnosti právoplatné rozhodnutie zrušil a vec vrátil všeobecným súdom.⁵⁴

V iných situáciách však ani Ústavný súd nezastaví takúto tragikomédiu. Príkladom⁵⁵ môže byť spor Harabin v. Perex, v ktorom sa predsedovi Najvyššieho súdu SR podarilo vysúdiť tri milióny korún (z desiatich miliónov, ktoré pôvodne požadoval) za sériu článkov a karikatúr v denníku Pravda. Jednalo sa články pod titulmi „Súdna rada ako telenovely“ „Harabin zrušil kárne opatrenie voči sudcom“ „Kto pridelil spis Minárikovmu senátu?“ a „Harabin má spojencu.“⁵⁶ Ústavný súd sa stotožnil s odôvodnením Krajského súdu, ktorý potvrdil rozhodnutie Okresného súdu. Z odôvodnenia vyplýva, že *V ust. § 13 ods. 2 Obč. zákonník počíta s možnosťou primeraného peňažného zadostučenia, keď morálna satisfakcia v konkrétnom prípade nepostačuje, pričom zároveň neoprávneným zásahom došlo k zníženiu ľudskej dôstojnosti fyzickej oso-*

53 Bridges v. California 314 U.S. 252 (1941).

54 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky II. ÚS 326/09-37 zo dňa 4. 3. 2010: 1. Podľa Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd postupom Krajského súdu v Bratislave v konaní vedenom pod sp. zn. 15 Co 50/2008 a jeho rozsudkom zo 14. októbra 2008 právo porušené bolo. 2. Rozsudok Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 15 Co 50/2008 zo 14. októbra 2008 zrušuje a vec mu vracia na ďalšie konanie. 3. Spoločnosti R. V., a. s., priznáva úhradu trov právneho zastúpenia v sume 368,55 € (slovom tristošesťdesiatosem eur a päťdesiatpäť centov), ktoré je Krajský súd v Bratislave povinný uhradiť na účet jej právneho zástupcu JUDr. R. H., B., do dvoch mesiacov od právoplatnosti tohto nálezu. 4. Sťažnosti spoločnosti R. V., a. s., vo zvyšnej časti nevyhovuje.

55 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky III. ÚS 238/08 zo dňa 29. 7. 2008.

56 V uvedených článkoch mal Harabin vydať pokyn na zastavenie činnosti disciplinárnych senátov v dôsledku legislatívnej zmeny, odmietiť elektronické pridelenie spisov, výrok, že Súdna rada funguje ako odtrhnutý vagón, ktorý nemá nikto pod kontrolou a nie ako nezávislá súdna moc, že Harabin vedome porušuje zákon, karikatúra, ktorá znázorňovala Harabina, ako prideliť spisy osobne s komentárom, že zákon síce porušuje minimálne, ale zato však s maximálnym prospechom.

by či jej vážnosti v spoločnosti v značnej miere (...) Pri určení výšky peňažného zadosťučinenia určuje zákon dve kritériá: závažnosť vzniknutej nemajetkovej ujmy a ďalej okolnosti, za ktorých k zásahu do osobnosti fyzickej osoby došlo. Možnosť priznania primeraného peňažného zadosťučinenia (§ 13 ods. 2, 3 Obč. zákonníka) predpokladá, že sa morálne zadosťučinenie ako primárna forma zadosťučinenia podľa § 13 ods. 1 Obč. zákonníka javí v konkrétnom prípade ako nedostatočné, čiže stráca svoju účinnosť a funkčnosť, alebo ako nepostačujúce (nedostatočnosť musí byť z hľadiska intenzity trvania rozsahu a ohlasu nepriaznivých dôsledkov na postavenie fyzickej osoby v rodine, v zamestnaní, pri podnikaní, v spoločnosti apod. vždy bezpečne zistená), najmä že neoprávneným zásahom došlo k zníženiu dôstojnosti osoby či jej vážnosti v spoločnosti v značnej miere. Odvolací súd dospel z názoru zhodne so súdom prvého stupňa, že suma 3.000.000,- Sk, na zaplatenie ktorej bol odporca zaviazaný napadnutým rozsudkom, je primeraná. (...) Vzhľadom na okolnosti, za akých k zásahu do osobnostných práv navrhovateľa došlo, a difamujúce tvrdenie odporcu v článkoch, ktorých uverejňovanie trvalo dlhší časový úsek, t.j. nešlo o jednorazový zásah do chránených osobnostných práv navrhovateľa, pričom navrhovateľ ako predstaviteľ súdnej moci (nie politik) nemusí znášať tzv. znížený prah kritiky svojej osobnosti a zásahu do chránených osobnostných práv, práve naopak, už titulom nezávislosti súdnej moci a jej špecifického postavenia v trojdelní moci v štáte, ktoré je najviac citlivé na dôveru verejnosti, treba takýto zásah posudzovať ako zásah väčšej intenzity, mal odvolací súd za to, že i keď suma 3 milióny Sk sa javí ako vysoká, nemožno strácať zo zreteľa pri aplikácii § 13 Obč. zákonníka, že práve toto ustanovenie umožňuje v súčasných spoločenských podmienkach, najmä v podmienkach odstránenia cenzúry a nastolenia plnej slobody prejavu v médiách, použiť účinný vyvažovací právny prostriedok v boji proti nežiadúcim (a vo verejnosti široko pôsobiacim) neoprávneným zásahom do osobnosti fyzických osôb, zvlášť zásahom sledujúcim škandalizujúce, osočujúce a ohováračské ciele, a preto sumu 3 milióny Sk titulom nemajetkovej ujmy považoval za primeranú.

Uvedené odôvodnenie popiera judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva vo veciach verejných činiteľov,⁵⁷ nelogicky ochraňuje osobu konkrétnu verejne činnú, ktorá dokonca vstúpila do politického života a tým zúžila priestor svojich osobnostných práv, a ktorá navyše vzhľadom k svojmu postaveniu má príležitosť brániť sa verejne, a ktorá to aj náležite využíva. satira, vtip a karikatúra sú obzvlášť chránené prejavy pri verejne činných osobách a nakoniec poukazuje na nevhodnú úpravu ochrany osobnosti v Občianskom zákonníku. Ústavný súd v spomenutom prípade rozhodol, že ide o sťažnosť zjavne neopodstatnenú. Týmto rozhodnutím Ústavný súd poprel úlohu médií ako strážneho psa, kritiku predmetu verejného záujmu a dosiahol tým postupný „chiling effect“, ktorý je už pomerne znateľný v slovenských médiách v súčasnosti.

57 Prager a Oberschlick proti Rakúsku, číslo sťažnosti 15974/90, zo dňa 26. 4. 1995, v ktorom Súd považuje sudcov za verejne činné osoby.

Niektoré prípady sa podarí zvrátiť až Európskemu súdu pre ľudské práva, ako v prípade Hrico v. Slovenská republika, v ktorom týždenník *Domino* efekt uverejnil články o spore na ochranu osobnosti medzi spisovateľom Feldekom a ministrom Slobodníkom. V článkoch bol kritizovaný sudca a predseda senátu Najvyššieho súdu Štefanko za rozhodnutie v prospech ministra Slobodníka, pričom súdne konanie a rozhodnutie bolo označené ako „tragikomická fraška“, „hanebné rozhodnutie“, „čudné uvažovanie“ alebo „právny paškvil“. V jednom z článkov boli uvedené výhrady k tomu, že sudca Štefanko kandiduje vo voľbách za Kresťansko-sociálnu úniu, ktorá má pozitívny názor na obdobie tzv. Slovenského štátu. Článok naznačoval, že tým sudca zároveň dáva najavo svoj názor na súdny spor, pretože predmetný spor Feldek–Slobodník sa práve týka hodnotenia tohto obdobia. Vnútroštátne súdy rozhodli, že vydavateľ a šéfredaktor týždenníka pán Hrico poškodil dobrú povesť sudcu a uložil mu povinnosť zaplatiť 50.000,- Sk. Európsky súd rozhodol v prospech pána Hrica a jeho články boli v súlade so slobodou prejavu. Slovenské súdy tak porušili jeho právo na slobodu prejavu.⁵⁸ Výroky a kritika neboli za hranicou prijateľnej kritiky aj vzhľadom na fakt, že sudca vstúpil do politického priestoru. Navyše sa jednalo o hodnotiace súdy založených na pravdivej skutočnosti.

V súčasnosti vyvoláva úžas alebo skôr „údes“ žaloba predsedu Najvyššieho súdu za výrok psychiatricky Renáty Papšovej: „Ako lekár môžem povedať, že niekedy sú choroby nákazlivé a naša justícia je chorá. Ochorel Juraj Majchrák, ochorela doktorka Lauková, ktorá tak isto zomrela na tvrdú perzekúciu doktora Harabina.“ Psychiatricka to povedala vlani v apríli v rámci verejnej diskusie o súdnictve. Prvý muž justície žiada od Papšovej ospravedlnenie a 100 tisíc eur. Žaluje aj RTVS, ktorá psychiatrickino vyjadrenie odvysielala v máji 2012 v Reportéroch. Bolo to v reportáži pred voľbou nových členov Súdnej rady. Televízia by mu mala zaplatiť 200 tisíc eur.⁵⁹ Prípád je pod drobnohľadom diplomatov zo Spojených štátov amerických, Veľkej Británie, Dánska, Holandska a Švajčiarska. Snáď táto kontrola dopomôže k posúdeniu výroku ako úsudku, v rámci verejnej debaty voči verejne činnej osobe, ktorej osobnostné práva sú vzhľadom na prijateľnú kritiku užšie.

Záver

Na záver mi nedá nespomenúť úryvok rozhodnutia Najvyššieho súdu USA, ktorý vystihuje predchádzajúcu kapitolu. Ide o prípad *Garrison v. Louisiana*, ktorý sa týkal kritiky advokáta na adresu sudcov. Ten bol nižšími súdmi odsúdený a až Najvyšší súd USA zrušil rozhodnutie ako protiústavné a povedal: „chráni verejný záujem vo voľnom šírení informácií medzi ľuďmi o verejných činiteľoch,

58 Hrico proti Slovenskej republike in: WILFING, P., KOVÁČECHOVÁ, E.: op. cit., s. 41.

59 Čítajte viac na webu: <http://www.sme.sk/c/6847928/harabin-sa-opat-sudi-od-psychiatricky-ziada-peniaze-za-nazor.html#ixzz2XMqts9Yp>

služobníkoch ľudí. Preto čokoľvek, čo sa môže dotýkať spôsobilosti verejného činiteľa na výkon jeho funkcie, je relevantné. Len málo osobných vlastností sa viac týka spôsobilosti na výkon verejnej funkcie ako počestnosť, porušovanie zákonov alebo nečestná motivácia, hoci sa tieto charakteristiky týkajú tiež súkromnej povahy verejného činiteľa.“ Možno je až príliš odvážnym snom predstaviť si situáciu, aby nasledujúci výrok súdu zaznel zakaždým, keď sudcovský stav opäť podá na súd žalobu na ochranu svojich osobnostných práv a my sa následne prebudíme v krajine, kde je vylúčené trestanie za opodstatnenú kritiku založenej na pravdivých faktoch.

Mgr. Peter Čuroš
Katedra teórie štátu a práva
Právnická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach
Email: curos.peter@gmail.com

DELIKTY NA CTI Z POHLEDU SOUČASNÉHO PRÁVA

Delicts Against Honor from the Perspective of Contemporary Law

Tomáš Marek

MAREK, Tomáš. Delikty na cti z pohledu současného práva. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 133–152.

Abstrakt: V příspěvku se zabývám ochranou cti z pohledu současného práva. Vymezuji deliktní jednání zasahující do cti, přičemž hledám hranice mezi uvedenými delikty v souvislosti s jejich aplikovatelností na konkrétní jednání, a to při akcentu soukromého a veřejného práva v rámci jednotnosti právního řádu. Zabývám se rovněž některými změnami, které do práva ochrany osobnosti zavedl Nový občanský zákoník účinný od roku 2014 a rovněž uvádím některé praktické postřehy vycházející z uplatňování ochrany cti zasažených osob.

Klíčová slova: Deliktní právo, náhrada újmy, sankční náhrada újmy, ochrana osobnosti, trestné činy proti cti, čest, lidská důstojnost, Viewegh, praxe.

Abstract: In the presented submission I deal with protection of honour from the viewpoint of contemporary law. I define acts which are infringing the human honour and I seek for outlines between aforementioned delicts in relation to their applicability on a concrete act. Previous acts are examined with regard to civil and public laws in the framework of an unitary legal order. Further I employ myself with the changes which are caused by the acceptance of the new civil code which is about to be affective from the year 2014 as well as with the practical features of protection of persons harmed on their personality rights.

Keywords: Delict law, Redress, Punitive damages, Personality protection, Crimes against honour, honour, Human dignity, Viewegh, Practice.

Úvod

V mém příspěvku¹ se zabývám delikty proti cti, a to s ohledem jak na teoretické, tak i praktické aspekty, které se těchto týkají. Právní řád je jednotný celek, přičemž ochrana cti je dána jeho několika složkami, které se od sebe liší co do povahy i účelu, nicméně právě v tomto příspěvku se nachází prostor vymezit hranice mezi uvedenými delikty a rovněž uvedené zasadit do souvislostí, jak na sebe různé instituty právního řádu navazují, to vše v paradigmatu tzv. urážkového práva.² Přičemž s ohledem na skutečnost, že s přijetím zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen “NOZ”), došlo na poli občanskoprávních deliktů k několika změnám v právní úpravě ochrany osobnosti, zmíním i tyto novinky.

Současné deliktní právo můžeme rozdělit do dvou základních teoretických skupin, a to na delikty veřejnoprávní a soukromoprávní. Objektem chráněným právem je v obou případech čest, přičemž však obě právní odvětví sledují odlišný účel. Jak uvádím dále, řízení vedená na ochranu cti, jež právní řád k její ochraně nabízí, se však mohou do značné míry co do účelu překrývat, rovněž však hranice mezi jednotlivými delikty stojí na abstraktních právních pojmech, tudíž shledání, zda skutkový stav splňuje definici určitého deliktu, závisí na konkrétním orgánu, jeho vůli a motivech, které takový delikt posuzují. Obecně však lze vymezit, že doktrinální hledisko se v praxi uplatňuje tak, že se posuzuje dvěma rozdílnými přístupy jedno konkrétní jednání, přičemž bude zkoumáno, zda porušení primární povinnosti soukromoprávního charakteru mezi dvěma na roveň postavenými subjekty bude mít takový charakter, že splní i podmínku veřejného zájmu na postižení pachatele prostředky práva veřejného.

Delikty veřejné

Trestní právo chrání čest v rámci vymezení trestných činů v zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“), přičemž v úvahu připadají trestné činy pomluvy (ust. § 184 TZ), urážky mezi vojáky (ust. § 378 TZ), ublížení parlamentáři (ust. § 417 TZ), přičemž rovněž lze uvažovat o výtržnictví (ust. § 358 TZ) a poškození cizích práv (ust. § 181 TZ). Pro účely tohoto článku se budu zabývat

---

1 Tento text vznikl s podporou poskytnutou Univerzitou Palackého v Olomouci na projekt Řešení bagatelních deliktů v rámci Studentské grantové soutěže.

2 Na tomto místě si dovoluji odkázat na brilantní texty PINZ, J.: Stručná geneze tiskového práva na území České republiky; a SCHELLE, K.: K počátkům tiskového práva v Českých zemích. In: SCHELLE, K. (ed.): *Svoboda projevu a tisku*. Sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.–9. září 1994 Právnickou fakultou MU: Brno 1995, s. 29–34, 23–28, a na příspěvek PINZ, J.: *Teorie tzv. urážkového práva* (etiam nunc Liberta cogitandi, opinandi et loquendi iuri honori causa) přednesený v rámci konference Olomoucké právnícké dny konané ve dnech 9.–10. 5. 2013. Za zakladatele teorie urážkového práva jsou označeni dr. Jan Hrabánek a dr. Albert Matoha, kteří tuto teorii sestavili za působení na Svobodné škole politických nauk. Rovněž chci touto cestou zdvořile poděkovat za připomínky k tomuto textu Mgr. Pavlu Jiříčkovi.

primárně trestným činem pomluvy,³ tedy jednáním, kdy se sděluje nepravdivý údaj, který je způsobilý značnou měrou ohrozit vážnost poškozeného u spoluobčanů, zejména poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu.

Správním právem pak čest chrání v ust. § 49 odst. 1, písm. a) zák. č. 200/1990 Sb., přestupkový zákon (dále jen „PŘZ“), kde je jakožto přestupek vymezeno jednání, kterým je poškozenému ublíženo na cti urážkou či vydáním v posměch (dále jen „přestupek ublížení na cti“).⁴

Obecně spočívá rozdíl mezi trestným činem a přestupkem v tom, že přestupek může být spáchán i z nedbalosti (ust. § 3 PŘZ), zatímco trestný čin, pokud není stanoveno jinak, musí být spáchán úmyslně (ust. § 13 odst. 2 TZ), což samozřejmě platí i v případech pomluvy. Konkrétně pak přestupek ublížení na cti je tzv. návrhovým přestupkem (ust. § 68 odst. 1 PŘZ), neprojednává se tedy z úřední povinnosti, přičemž návrh musí být podán do tří měsíců od doby, ve které se poškozený o ublížení dozvěděl (ust. § 68 odst. 2 PŘZ), a zároveň projednán do jednoho roku od spáchání, jinak je prekludován (ust. § 20 PŘZ). Promlčecí doba trestného činu pomluvy je tři roky (ust. § 34 odst. 1 písm. e) TZ) a nadto je uvedený čin projednáván ex officio, tudíž oznamovatel pouze může podat podnět k zahájení úkonů trestního řízení (srov. ust. § 2 odst. 3 zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád, dále jen „TŘ“, a ust. § 158 TŘ). Rovněž je třeba uvést, že díky formálnímu pojetí trestného činu, které zavedl TZ v ust. § 13 odst. 1, je pomluvou každé jednání naplňující uvedenou skutkovou podstatu bez ohledu na závažnost takového porušení právem chráněného zájmu, přičemž až materiální korektiv v podobě společenské škodlivosti či procesní korektiv v podobě uplatnění zásady oportunity mohou vést k eliminaci přepjatého formalismu, který je fakticky dán definičně.⁵

Na tomto místě je třeba zmínit i názor Nejvyššího soudu,⁶ který ve svém sjednocujícím stanovisku uvedl, že každé jednání splňující znaky skutkové podstaty

3 I když v aplikační praxi se může stát, že dojde k rozdílným závěrům ohledně hmotněprávního posouzení skutkového stavu. Nejvyšší soud ČR ve věcech sp. zn. 7 Tdo 1448/2008 a sp. zn. 11 Td 58/2011, kdy skutkový stav spočíval v tom, že pachatel jménem poškozeného uveřejnil na web falešné inzeráty sexuální povahy, nerozhodoval o právním posouzení stran aplikace zvláštní části TZ, tudíž nemohl závazně rozhodnout, zda se v takovém případě jedná o pomluvu, nebo o poškození cizích práv, tudíž tato otázka závazně vyjasněna nebyla.

4 Nejvyšší správní soud (sp. zn. 2 As 60/2006) vychází i dnes z prvorepublikové judikatury, např. Boh. A 13216/38 (6102/35), kde je uvedeno, že: „Za hrubou urážkou na cti se pokládá každý projev, který již podle všeobecných společenských a mravních názorů lze kvalifikovat jako útok porušující čest napadené osoby.“ Je tedy lhostejné, zda je hanlivý výrok pronesen veřejně.“

5 Více JIŘÍČEK, P., MAREK, T.: Meze uplatnění zásady subsidiarity trestní represe. In: HAMULÁK, O., MADLEŇÁKOVÁ, L. (eds.): *Limity práva*. Sborník z Konference Olomoucké debaty mladých právníků 2012. Praha, Leges, 2013, 522 s.

6 Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky k výkladu ustanovení §

tretného činu je z formálního hlediska tretným činem, avšak v případě méně závažných deliktů se neuplatní tretní odpovědnost v důsledku aplikace zásady subsidiarity tretní represe (srov. ust. § 12 odst. 2 TZ). Uvedená zásada vnímá tretní odpovědnost na pozadí principu ultima ratio, tedy tak, že subsidiarita tretní represe je aplikována tam, kde se neuplatní odpovědnost podle jiného právního předpisu. Nejvyšší soud nicméně nabádá k interpretaci jednání tak, aby pouze čin společensky škodlivý byl považován za tretný čin, a to v rámci uplatnění zásady subsidiarity tretní represe. Uvedené však z mého pohledu popírá první tezi, a to, že tretným činem je jednání vymezené v zákoně, poněvadž subsidiarita tretní represe naopak říká, že na jednání naplňující skutkovou podstatu tretného činu se pouze neuplatní tretní odpovědnost. Fakticky se tedy jedná o doporučení orgánům činným v tretním řízení, aby vlastním uvážením posoudily, zda jednání naplňující znaky skutkové podstaty tretného činu bude považováno na tretný čin, namísto toho, aby zvažily, zda se na takové jednání bude uplatňovat tretní odpovědnost. V případě aplikace zásady subsidiarity tretní represe dle jejího zákonného znění je nicméně logicky vyloučena možnost správněprávní odpovědnosti, neboť z definice přestupku vyplývá, že se nesmí jednat o tretný čin (srov. ust. § 2 odst. 1 PŘZ). Pokud tedy jednání naplní znaky skutkové podstaty tretného činu a orgány činné v tretním řízení s odkazem na subsidiaritu tretní represe rozhodnou o neuplatnění tretněprávní odpovědnosti s poukazem na to, že postačí uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu, nemohou uvedený spis postoupit přestupkové komisi, poněvadž jednání je tretným činem, pouze není uplatněna příslušná tretněprávní odpovědnost. Umělá dezinterpretace znaků skutkové podstaty tak, aby bylo takové jednání možné považovat alespoň za přestupek, je vyloučena, poněvadž jednání má objektivní charakter, a orgány činné v tretním řízení si nemohou dovolit realitu interpretačně zkreslovat tak, aby se při uplatnění zásady subsidiarity tretní represe uplatnila alespoň přestupková odpovědnost. Je zřejmé, že zásada ultima ratio pak má význam pouze v souvislosti s právem civilním a nadto soukromá tretněprávní žaloba v současném právu možná není.⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že hranicí mezi uvedeným tretným činem pomluvy a přestupkem ublížení na cti je skutečnost, že přestupku se lze dopustit i neúmyslně. Druhou skutečností je právě výše uvedený fakt, že pokud skutek naplňuje znaky tretného činu, nemůže být přestupkem, přičemž v rámci uvedeného rovněž platí procesní zásada ne bis in idem co do merita věci. Přestupek je tak jakási zbytková kategorie pro jednání, na kterém má komunita zájem, aby bylo sankcionováno státní mocí, nicméně nenaplňuje skutkovou podstatu žád-

---

12 odst. 2 TZ o zásadě subsidiarity tretní represe, včetně výkladu pojmu společenská škodlivost činu a výkladu aplikace principu „ultima ratio“ ze dne 30. 1. 2013, sp. zn.: Tpjn 301/2012.

7 Více v GRIVNA, T.: Soukromá žaloba v tretním řízení (nástin problematiky). In: *Tretněprávní revue*, č. 12/2005, Praha, C.H.Beck, s. 317 n.

ného trestného činu. Zasahuje však čest poškozeného tak, že tento je uražen či vydán v posměch.

Další skutečností je fakt, že u pomluvy musí jít o sdělení nepravdivého údaje, zatímco u přestupku může ublížení na cti způsobit i údaj pravdivý. Za splnění příslušných podmínek veřejnosti však pravdivý údaj, který je hrubě urážlivý, může naplnit znaky trestného činu výtržnictví. Z výše uvedeného vyplývá, že aby se mohlo jednat o trestný čin, musí jít o údaj ověřitelný, tedy o skutkové tvrzení. Pokud se jedná o názor, tento není způsobitelný být pomluvou v trestněprávním smyslu. Za názor lze trestat pouze v nejzávažnějších případech porušení právem chráněného zájmu v podobě základních lidských práv a svobod, rovnoprávnosti lidí bez rozdílu rasy, národnosti, náboženské příslušnosti, sociální příslušnosti nebo původu,⁸ což jsou hodnoty tvořící objekt trestných činů Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob či Podněcování k násilí vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod.⁹ U této kategorie se pak jedná o tzv. nenávislný projev – hate speech, kdy i projevený názor může být trestný.

Výše uvedené však z mého pohledu stále nikterak nestaví jasnou hranici mezi trestným činem a přestupkem. Tu je třeba dovodit až z okolností uvedeného činu. V případě, že jde o jednání úmyslné, údaj je nepravdivý, a přesto není způsobitelný přivodit snížení vážnosti u spoluobčanů značnou měrou, nemůže se jednat o pomluvu. Pokud jde o jednání nedbalostní, pak i nepravdivý údaj způsobitelný přivodit snížení vážnosti u spoluobčanů značnou měrou nemůže být trestným činem. Například jedná-li pachatel v určitých případech omylu.¹⁰ O trestný čin se tak bude jednat pouze v případě, že bude uvedeno skutkové tvrzení, jež je nepravdivé, přičemž toto skutkové tvrzení bude s to značnou měrou ohrozit poškozeného v očích ostatních. Je evidentní, že ve všech ostatních modifikacích skutkového stavu se může jednat pouze o přestupek.

Vážnost poškozeného

Zásadní kategorií k posouzení, zda je jednání způsobitelné značnou měrou ohrozit vážnost subjektu u spoluobčanů, a tím pádem určit i jedno z kritérií rozdílu mezi trestným činem a přestupkem, je právě vážnost poškozeného. Dle zák. č. 108/1933 Sb., o ochraně cti,¹¹ se vážnost dříve posuzovala jakožto přívlastek,

8 Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13. 12. 2006, sp. zn. Tpjn 302/2005.

9 Ust. § 355 a 356 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

10 Bude se například jednat o situaci, kdy subjekt čerpal sdělenou nepravdivou informaci z věrohodného zdroje, viz ust. § 18 TZ.

11 Srov. NĚMEC, R.: Malé zamyšlení nad ochranou osobnosti dnes a v NOZ ve světle tiskového zákona. In: *Bulletin advokacie*, č. 6/2012, Praha, ČAK, s. 30–31. JUDr. Němec např. uvádí: „Zatímco dříve čest byla nedotknutelná a kdo ji jednou ztratil, těžce ji získával zpět, dnes o cti nehovoříme jako o imanentní součásti člověka, podstatě, která kolem člověka vyznačuje aureolu dobra, ale o jakési vlastnosti, která vlastně člověku imanentní není.“

který je každému člověku imanentní, a tento jej pouze může ztratit. Zmíněná doktrína však dle mého soudu dnes neobstojí, přičemž již ani není aplikována.¹² Bohužel však ještě ani závazně judikatorním způsobem není explicitně definován přístup ke cti osoby.¹³ Je však možné dovozovat, že je třeba přihlídnout ke společenskému postavení člověka v rámci komunity a jeho dosavadnímu životu, přičemž z uvedených skutečností lze odvodit, jaké vážnosti se konkrétní osoba ve společnosti těší. Je logické, že osoba, jejíž dosavadní život vykazuje pozitivní výsledky, ať již pracovní či jiné společenské, požívá větší vážnosti než osoba, která má za sebou skutky, které ji činí nectnou, tedy zpravidla jednání protiprávní,¹⁴ primárně však nemorální a neetické či jinak společensky nepřijatelné. Potom i následky zásahu jsou horší pro osobu první jmenovanou. Co se týče urážkového práva, toto často míří právě do právní reakce na normativní systémy mimoprávní,¹⁵ tudíž i čest, jakožto kategorie do značné míry vycházející z morálního a etického života osoby, je v rámci právního normativního systému posuzována právě s ohledem na dosavadní ctnostný život. Nejde tedy pouze o čistý trestní rejstřík, ale i o skutečnosti, jež se do práva nepromítly, které mohou spoluurčovat, zda je určitý nepravdivý údaj způsobitý značnou měrou ohrozit vážnost osoby.

Vezmeme si za příklad situaci, kdy je o starostovi obce nepravdivě sděleno, že je korupčník, který má zájem na neprůhledných veřejných zakázkách, a kdy je sděleno to samé o obecně známém povaleči a opilci, o kterém se ví, že přespává pod mostem a obtěžuje spoluobčany žádostí o drobné na mošt. K uvedenému lze přistoupit ze dvou úhlů: první názor spočívá v tom, že vážnost starosty je

12 Viz rozsudek KS v Brně, sp. zn.: 24 C 48/2004 a VS v Olomouci, sp. zn.: 1 Co 119/2008, kde soudy konstatovaly, že žalobkyně dvouletým provozováním služeb erotické pracovnice na web chatu do značné míry přišla o všeobecný standard osobnostních práv, kam patří i čest.

13 Doktrína v tomto rozlišuje mezi právem na lidskou důstojnost, které je konstantní a právem na ochranu cti, jež může být rozdílná, a to například i s ohledem na zvláštní kategorii profesní cti. Více v KNAF, K., ŠVESTKA, J., JEHLIČKA, O., PAVLÍK, P., PLECITÝ, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. vydání, Praha, Linde, 2004, s. 120 n.

14 Je třeba vyjít z diskursu, zda např. každé protiprávní jednání dělá osobu nectnou: Na jednu stranu ano, v opačném případě by nebylo takové jednání vymezeno jako nezákonné, nicméně lze se domnívat, že čest je ztrácena až trestněprávním jednáním, přičemž porušení ostatních norem práva musí být spojeno právě s porušením rovněž etiky a morálky, což jsou nepsané normativní systémy, na něž však právo reaguje.

15 Z rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci 30 Cdo 1075/99 se podává, že je třeba respektovat i nepsané normy piety a etiky, pročez Nejvyšší soud vrátil nižším soudům rozsudek zamítající žalobu na ochranu osobnosti, kdy zásah do dovolatelčiny osobnosti byl způsoben tím, že chybou nemocnice a pohřebního ústavu byla do šatů pro zemřelou matku dovolatelky oblečena jiná žena, která byla takto přepravena rovněž k pohřebnímu obřadu. Rovněž v rozhodnutí Ústavního soudu I. ÚS 1586/09, kde ve věci stěžovatele spisovatele Michala Viewegha bylo ke zdůvodnění sankčního účelu náhrady škody uvedeno, že „... existence hrozby sankce do budoucna pro ostatní bulvární subjekty je žádoucí – společnost nechce respektovat, že podávání difamačních informací za účelem zisku je etickou normou společnosti (viz úpadek News Of The World)...“.

zmíněným údajem ohrožena více, než u opilce, již z toho důvodu, že starosta obce požívá ve společnosti větší autority, tudíž následky zásahu pro něj mohou být mnohem závažnější. Nadto hraje roli i skutečnost, jak moc je uvedená informace přesvědčivá, poněvadž představa, že by opilec své prostředky investoval do uplácení veřejně činných osob za účelem ovlivnění veřejných zakázek, namísto do alkoholu, se může jevit spíše absurdně.¹⁶ Z výše uvedeného důvodu by nemohlo v případě opilce dojít k trestnému činu pomluvy, poněvadž ten svou vážnost svým dosavadním životem ztratil, tudíž by ji to značnou měrou nemohlo ohrozit. Viděno druhým úhlem pohledu, lze si představit, že i když se jedná o opilce, jeho čest v části týkající se morální integrity stran korupce je nedotčena, poněvadž svou vážnost ztratil například pouze stran tvrzení, že jde o alkoholika, člověka nevychovaného, nespolehlivého, zapáchajícího atp. Čest tak lze vnímat jakožto soubor několika vlastností, z nichž osoba svým životem může snížit svou vážnost jen ohledně několika složek celého souboru částí tvořících hodnotu cti, nicméně vždy záleží na tom, zda pomluva koresponduje s tou částí cti, která je zásahem snížena, nebo nikoliv. Tedy zda je nepravdivý údaj sdělen například tak, že opilec bere drogy, i když to pravda není.¹⁷ Mám za to, že z výše uvedených právě druhý přístup dává větší prostor pro možnost uvážení v konkrétním případě, jak diferencovat, zda se sdělením nepravdivého údaje skutečně jednalo o ohrožení na vážnosti.

U starosty by na druhou stranu vyvstala otázka, zda je pachatel trestně odpovědný s ohledem na skutečnost, že starosta je osobou veřejně známou, tudíž musí být schopen akceptovat vyšší míru kritiky.¹⁸ V žádném případě se však nelze domnívat, ani tak není žádným soudem judikováno,¹⁹ že by bylo obecným

16 K určité absurdnosti se vyjadřoval Ústavní soud v rozhodnutí I. ÚS 367/03, kdy uvedl, že žádný rozumný člověk se z kontextu článku hudebního kritika Jana Rejžka, který prohlásil o zpěvačce Heleně Vondráčkové, že neztratila kontakt na mafiány, kteří ji v 70. a 80. letech tlačili do rádií, televize a na desky, nemůže domnívat, že jde o mafií v klasickém slova smyslu, která je spojena s vraždami, únosy atd. Ze zahraničí lze uvést známý případ *Hustler Magazine, Inc. v. Falwell*, 485 U.S. 46 (1988), kde Nejvyšší soud USA konstatoval, že žádný rozumný člověk nemohl předpokládat, že parodie biskupa protestantské církve, kdy s ním byl otisknut fiktivní rozhovor o jeho prvním sexu, který měl zažít se svou matkou, přičemž tento byl doprovázen obrázkem lahve Campari, je způsobilý někoho zmást.

17 Výše uvedené rozhodnutí ve věci erotického web chatu (KS v Brně, sp. zn.: 24 C 48/2004 a VS v Olomouci, sp. zn.: 1 Co 119/2008) se fakticky vyjadřuje pouze k tomu, že s ohledem na skutečnost, že předmětem satisfakčního nároku byly erotické fotky žalobkyně, jež po ukončení smlouvy žalovaný neměl právo zveřejňovat, tyto dva možné přístupy nevyřešilo, poněvadž skutek korespondoval i se sníženou složkou cti.

18 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2305/2007, kdy je stanoveno, že ač na veřejně známé osoby platí z důvodu veřejného zájmu menší ochrana, z ochrany osobnosti vyloučení nejsou: Je to dáno skutečností, že osoba vstoupivší na veřejnou scénu musí počítat s tím, že jakožto osoba veřejně známá bude pod kontrolou veřejnosti, která se zajímá o její především profesní, avšak např. i soukromý život apod. a současně je hodnotí, zvláště jedná-li se o osobu, jejíž činnost se dotýká záležitostí, které lze chápat jako veřejné.“

19 Např. v rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn.: 30 Cdo 964/2000 je uvedeno: „Kritika nesmí

pravidlem, že status veřejné známosti poskytuje prostor pro vynětí z ochrany ustanovení týkajících se pomluvy či ublížení na cti. Dokonce je u pomluvy způsobilost „značnou měrou ohrozit vážnost u spoluobčanů“ zesílena právě tou skutečností, že osoba je veřejně známá, poněvadž pomluva vedená zlým úmyslem může takovou osobu ohrozit v její veřejné funkci (tedy např. v zaměstnání) mnohem snadněji než osobu, která není pod veřejným dohledem. Vyšší míra kritiky dává licenci nejen tisku,²⁰ ale komukoliv k debatě o věcech veřejných, nicméně přesto nezabývá odpovědnosti toho, kdo v rámci realizace práva na svobodu projevu překročí limity uvedeného práva tím, že zasáhne jiného na cti, a to i osobu veřejnou. Co se týče dělení veřejných osob, k tomu následuje komentář dále.

Delikty soukromé

Osobnost člověka je chráněna v rámci ústavního pořádku, a to jak mezinárodními dokumenty, například Úmluvou o lidských právech a základních svobodách, jež byla přijata na půdě Rady Evropy v roce 1950, tak i úst. zák. č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, v čl. 10, přičemž dokonce se lze domnívat, že ochrana ústavní je vymezena šířeji než ochrana občanskoprávní.²¹ Všeobecné osobnostní právo, jakožto právo jednotné, jež zabezpečuje všeobecný osobnostní rozvoj fyzických osob, zahrnuje rovněž aspekty cti a lidské důstojnosti, stejně jako další práva demonstrativně vymezená v ust. § 11 zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „OZ“). Uvedená práva jsou dílčími právy, jež zabezpečují občanskoprávní ochranu jednotlivých stránek fyzické osoby, jakožto neoddělitelných součástí její celkové fyzické a psychicko-morální integrity.²² Civilní právo upravuje vztahy mezi na roveň postavenými jednotlivci, přičemž jeho primárním účelem je vypořádání majetkových vztahů, stejně jako vztahů vyplývajících z práv na ochranu osobnosti. Co se však týká práv druhých jmenovaných, nejedná se pouze o majetkové vypořádání a náhradu škody, nýbrž i o další nároky, jež zásahem do osobnostního práva vznikají.

Vzhledem k již zmíněnému formálnímu vymezení trestného činu je evidentní, že pokud je naplněna skutková podstata trestného činu, jedná se o trestný čin, přičemž pro samotný účel trestního řízení jeho majetkové či jiné civilněprávní nároky nejsou důležité. Fakticky jsou trestní a občanské řízení na sobě dva nezávislé instituty, kdy jedno řízení pro stejnou skutkovou podstatu s pachatelem

---

sledovat cíl případného ostouzení, pomlouvání, skandalizace nebo urážky určité fyzické osoby. Na této skutečnosti nemůže nic změnit ani skutečnost, že dotčenou fyzickou osobou je tzv. osoba veřejného zájmu.“

- 20 Tyto hranice nastavil zcela jednoznačně Evropský soud pro lidská práva ve věcech *Lingens v. Rakousko* (1986) či *Oberschlick v. Rakousko* (1997).
- 21 Viz rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 517/99, kde je judikováno např. právo na rozvíjení vztahů s ostatními bytostmi, rodinný život, což prohlubuje ochranu uvedenou pod demonstrativním výčtem ust. § 11 OZ.
- 22 Z rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 427/2007.

vede stát z úřední povinnosti a druhé vede v rámci své dispozice zasažená osoba s původcem zásahu v rámci civilního procesu za účelem kompenzace a dalších civilních nároků. Co se týče přestupku, jak již bylo zmíněno, ohledně ublížení na cti sice řízení vede stát, nicméně až na návrh poškozené osoby a pouze v případě, že se nejedná o trestný čin. Ve své podstatě jedno jednání – úmyslné sdělení nepravdivé informace schopné značnou měrou ohrozit vážnost subjektu u spoluobčanů – naplňuje objektivní stránku všech tří typů deliktů, avšak s ohledem na již citované ust. § 2 odst. 1 PRŽ je zřejmé, že pokud se jedná o trestný čin, nemůže jít o přestupek. Za spáchání trestného činu je však uložen trest, nicméně pro zasaženého osobně z uvedeného žádná práva neplynou, pouze snad určitá satisfakce z veřejné deklarace, že sdělený údaj je pomluvou. Zmíněné sice nevylučuje lepší výchozí situaci stran důkazního břemene v civilním řízení, avšak majetkové nároky mohou vyplývat pouze z přistoupení zasaženého k trestnímu řízení v postavení poškozeného. Poškozený v tzv. adhezním řízení, tedy v připojeném řízení, které sleduje právě majetkové nároky poškozeného a oproti civilnímu řízení jej privileguje (viz dále), může žádat náhradu škody a teprve po přijetí zák. č. 181/2011 Sb., kterým se mění TŘ a některé další zákony, je možné žádat i náhradu imateriální újmy.²³ To vše však na podkladu zjištění skutkového stavu důležitého pro účely trestního, nikoliv civilního řízení. S majetkovým nárokem, pro který v rámci trestního řízení není zjištěn dostatečný podklad, je poškozený odkázán právě na řízení civilní. Adhezní řízení funguje jako náhrada za řízení občanskoprávní, přičemž je připojeno k trestnímu řízení z důvodu rychlosti satisfakce poškozeného a zmírnění negativního dopadu trestného činu. Z právních předpisů i z důvodové zprávy k dotčené novele TŘ vyplývá, že vzhledem k povaze věci je ve zmíněném řízení nezbytné postupovat dle příslušných hmotněprávních ustanovení, v tomto případě OZ, poněvadž uvedené řízení je pouze připojeno k trestnímu řízení, avšak není jeho primárním účelem. Je tedy implikováno, že v dotčené záležitosti je třeba za účelem přiznání plnění poškozenému provést dokazování ve stejném rozsahu, ve kterém by bylo provedeno před civilními soudy. Dochází zde totiž k faktickému suplování činnosti soudů civilních soudy trestními, a to právě z důvodů již výše uvedených. Nelze se tedy jakkoliv spokojit s tím, aby v rámci adhezního řízení byly na dokazování nároku poškozeného kladeny mírnější požadavky, než v řízení civilním. Zároveň je však zřejmé, že z hlediska účelu trestního řízení, pokud by bylo třeba provádět

23 Dle ust. § 43 odst. 3 TŘ je v rámci adhezního řízení k řízení trestnímu nově poskytnuta možnost pro poškozeného domáhat se kromě náhrady majetkové újmy nově i nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení: „Poškozený je oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal. Návrh je třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (ust. § 206 odst. 2 TŘ). Z návrhu musí být patrné, z jakých důvodů a v jaké výši se nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy uplatňuje nebo z jakých důvodů a v jakém rozsahu se uplatňuje nárok na vydání bezdůvodného obohacení.“

další dokazování ohledně nároku poškozeného nad rámec dokazování pro účely řízení trestního, nelze než poškozeného odkázat právě do civilního řízení a stejně tak, pokud poškozenému bude jeho nárok v adhezním řízení přiznán pouze z části. Je tedy zřejmé, že jedině, s čím důvodová zpráva počítá, je, že v případě, že poškozený se bude chtít v rámci adhezního řízení připojit s návrhem na náhradu nemajetkové újmy či bezdůvodného obohacení, konkrétní výše nemajetkové újmy a konkrétní důkazy k prokázání způsobení této újmy či bezdůvodného obohacení ze strany obviněného musí vycházet právě z těch důkazů, jež jsou přítomny v trestním řízení, avšak za odlišným účelem než je majetková kompenzace. Trestní soud pak v případě náhrady imateriální újmy provede stejnou úvahu, kterou provádí soud civilní, viz dále.

V trestním řízení není možno dožadovat se ostatních civilních nároků, což znamená nároku zdržovacího, odstraňovacího a satisfakčního v podobě morálního zadostiučinění ve formě omluvy, ať již soukromé, nebo veřejné, či vyslovení porušení osobnostního práv. Náhrada imateriální újmy je tedy recentně zahrnuta již v obou řízeních, nicméně ostatních civilních nároků dosáhnout nelze. Odstranění závadného stavu a dalších je možné určitým způsobem dosáhnout v zajišťovacím řízení dle ust. § 67 n. TŘ, např. dle ust. § 79e TŘ, zajištění jiné majetkové hodnoty, kdy lze omezit výkon práv k majetkové hodnotě. Nadto je třeba připomenout, že civilní soud přiznává náhradu imateriální újmy až jakožto subsidiární prvek, pokud ostatní civilní instrumenty nepostačují k odčinění újmy, a to zcela dle své úvahy dle ust. § 136 zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „OSŘ“). Na tomto místě je třeba uvést, že přiznání imateriální újmy je sofistikovaná činnost civilního krajského soudu v prvním stupni, přičemž stejná činnost se požaduje po trestním soudu okresním, a to za vědomí, že trestní soud vede adhezní řízení pouze jako doprovodné řízení, které poškozenému usnadní domáhání se svých práv, kdy nejen, že poškozený nemusí platit soudní poplatky, rovněž nemusí nést riziko nákladů řízení v případě, že bude neúspěšný, a nadto ani důkazní břemeno. Rovněž se však nevychází z koncepce subsidiarity, tedy, že náhrada imateriální újmy se přizná pouze, pokud satisfakce v podobě omluvy nestačí. Uzná-li soud, že náhrada imateriální újmy v penězích je odůvodněna, tuto přizná.

V případě, že se o trestný čin nejedná, poněvadž chybí některá skutečnost zakládající trestný čin, např. nejedná se o údaj nepravdivý, sdělení nebylo úmyslné, sdělení nebylo způsobitelné značnou měrou ohrozit vážnost u spoluobčanů, může se jednat o přestupek, přičemž lze konstatovat, že pokud veřejné právo považuje určité jednání na poli ochrany cti za delikt, považuje je za delikt i právo civilní.²⁴ Co se však týká sankce, pokuta do výše 1.000,- Kč za spáchání přestupu-

²⁴ Jako typický příklad, kde porušení veřejnoprávní povinnosti není zároveň porušením civilního práva, lze uvést např. správní delikt dle ust. § 5–7 zák. č. 254/2004 Sb., o omezení plateb v hotovosti, kdy tím, že osoba neprovede platbu bezhotovostně, ač podle civilního práva po právu – např. plní svůj dluh, dopustila se porušení práva veřejného.

ku bez možnosti adhezního řízení pro poškozeného spolu s povinností správního orgánu pokusit se pachatele a uraženého smířit, je z hlediska poškozeného často bezvýznamná. Tudíž reakce správního práva nedává žádný zásadní důvod domáhat se ochrany před správním orgánem s výjimkou použití spisového materiálu ze správního řízení v rámci dokazování v řízení civilním, viz dále.

Je tedy patrné, že zásah do osobnostního práva je porušením primární povinnosti, nicméně soukromé i veřejné právo na takové jednání reagují odlišně, pouze v případě, že se poškozený připojí s nárokem na relutární plnění k trestnímu řízení v rámci řízení adhezního, bude trestní soud suplovat činnost soudu civilního, aniž by však vznikala překážka věci rozsouzené. Nadto práva osobnostní stojí v jistém protikladu k právům majetkovým, kdy zásahem do majetkového práva vzniká škoda, avšak zásahem do osobnostního práva lze hmotnou škodu obtížně vyčíslit, často však ani nevznikne. Právo však poskytuje instrument, kterým se tento nemateriální zásah dá odškodnit, a to i v penězích, tedy hmotným způsobem. Soukromé právo tak tedy představuje vedle veřejného práva souběžně stojící systém, jehož účelem je náhrada újmy v nejširším možném slova smyslu.

Ochrana osobnosti

Výše byl načrtnut případ sdělení nepravdivého údaje. Nicméně záleží na konkrétních okolnostech případu, kdo, o kom, v jaké pozici, za jaké situace a jakým způsobem určité tvrzení, jímž se zasažený cítí dotčen na právech, pronesl,²⁵ nicméně již samotné sdělení nepravdivého údaje je apriori považováno za porušení osobnostního práva.²⁶ Jde však o objektivní skutečnost. Zavinění má vliv pouze na výši přiznané náhrady újmy v penězích.²⁷ Nadto je vždy třeba, aby obecné soudy v každém takovém případě provedly test proporcionality, kdy budou vážit na jedné straně právo na čest či další osobnostní práva a na straně druhé právo na svobodu projevu a s ním spojené právo na informace.²⁸ Obecně pak platí,

25 Jakožto dobrý příklad poslouží použití výrazů „gangster“ a „mafian“, kdy slovo spojení „napojení na mafiány“ Ústavní soud v rozhodnutí I. ÚS 367/03 vyhodnotil jakožto nadsázku, viz výše, avšak slovo „gangster“ v kontextu, kdy poradce tehdejšího českého premiéra Miloše Zemana, Miroslav Šlouf, byl v tiskovině Respekt označen za osobu, jež se stýká s gangstery, přičemž tato informace v článku „Všichni premiéroví gangsteři“ byla doplněna karikaturou p. Šloufa, bylo situaci zcela přiměřené, i když nekorektní. Ústavní soud ve věci IV. ÚS 146/04 rozhodl, že vzhledem k tomu, že bylo prokázáno, že p. Šlouf se setkával s podnikatelem Milanem Jedličkou, který byl v USA odsouzen za nelegální obchodování s cennými papíry, označení „gangster“ pro osobu odsouzenou za majetkový trestný čin je případně označení takového člověka.

26 Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci sp. zn.: Cdon 24/95: „Samo uveřejnění nepravdivého údaje, dotýkajícího se osobnosti fyzické osoby, zakládá zpravidla neoprávněný zásah do práva na ochranu její osobnosti, odůvodňující požadavek na poskytnutí zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 1 OZ.“

27 Srov. rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 315/01 či II. ÚS 517/99.

28 Srov. rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 4/94 a sp. zn. IV. ÚS 154/97.

že zveřejnění pravdivé informace nepředstavuje zásah do osobnostního práva, avšak pouze pokud se nejedná o skutečnost informací zkreslující nebo intimní povahy, jež zasahuje soukromí a důstojnost osoby,²⁹ stejně jako její čest.

Pro osoby veřejného zájmu obecně platí přípustnost vyšší míry kritiky, a to z důvodu, že takové osoby mají jednodušší přístup do médií, tudíž se mohou účinněji bránit. Avšak status veřejné známosti je z mého pohledu třeba dále členit. I když české soudy tak v současné době explicitně nečiní, lze najít minimálně tři kategorie veřejně známých osob.

První kategorií jsou osoby, které se nacházejí ve volených funkcích. Tedy vesměs politici. V současné době však není ostře rozlišeno mezi politiky okresního a vrcholného formátu, což opticky klade stejné nároky na starostu obce o pěti stech obyvatelích jako na prezidenta. Pokud se však kritika dotýká jejich veřejného působení, povinnost snést vyšší míru kritiky je neoddiskutovatelná, k čemuž patří i tzv. mediální zkratka, kdy především novinářům lze poskytnout prostor pro zjednodušení. To však neznamená, že celkové vyznění zprávy nemusí být pravdivé.³⁰ Evropský soud pro lidská práva pak dále rozlišuje mezi osobami volenými a osobami pracujícími ve veřejném sektoru, kdy uvádí, že státní úředníky je třeba chránit před útoky, jež mají za cíl ovlivnit jejich práci.³¹ Avšak i mezi úředníky je třeba rozlišovat na vrcholné představitele moci a úředníky nižší, u nichž zájem na důvěře v úřad není tak markantní jako u vrcholných představitelů právě z důvodu, že instituci nereprezentují na tak vysoké úrovni.³² Dále je v rámci veřejného sektoru třeba rozlišit i osoby zaměstnané přímo státem jakožto úředníky a osobami zaměstnanými v příspěvkových organizacích státu, ve státních podnicích, v akciových společnostech se státní účastí, což mohou být například učitelé ve veřejném školství, osoby pracující ve veřejném zdravotnictví, zaměstnanci ČEZ, České pošty, Lesů ČR či Řízení letového provozu atd. Tyto osoby, i když svým způsobem placené státem, by již měly požívat stejné ochrany jako jakékoliv jiné osoby, pokud dobrovolně nevstoupí do třetí kategorie, viz níže, nebo pokud nejsou čelními představiteli takové entity, kde by byly fakticky postaveny na roveň úředníkům, avšak nikoliv těm, kteří reprezentují státní instituce, a jež jsou s ohledem na nutnost důvěry ve státní instituce obzvláště chráněni.

Druhou kategorií jsou osoby, jež díky svým schopnostem dosáhly ve svém oboru vynikajících výsledků, což z nich dělá osoby veřejného zájmu v tom smyslu, že jsou nejen dávány za příklad, rovněž je oslovují média či sami v médiích

29 Srov. rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 154/97.

30 Viz výše zmíněné rozsudky ESLP *Lingens v. Rakousko* a *Oberschlick v. Rakousko* nebo rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn.: I. ÚS 156/99.

31 Srov. *Lešník v. Slovensko* (2003), kde byl zasažen na cti prokurátor, tedy osoba na vysokém postu v rámci justičního systému.

32 Srov. *Zacharov v. Rusko* (2006). ESLP poznamenal, že by zašel příliš daleko, kdyby poskytl stejnou ochranu všem osobám zaměstnaným státem.

inzerují. Toto jsou například sportovci, umělci, podnikatelé a další osoby, o něž je díky jejich výsledkům mediální zájem.

Třetí kategorií jsou pak veškeré osoby, které svými aktivními kroky dosahují mediální popularity, tzv. celebrity. Mohou to být jak politici, tak osoby, které dosáhly ve své profesi úspěchu, tak osoby, ač ve své profesi nikterak nevynikají, přesto jsou předmětem zájmu médií. Lze uvést, že do prvních dvou kategorií uvedené osoby spadají již díky svým schopnostem či postavení. Do třetí kategorie je třeba učinit ze strany každé konkrétní osoby aktivní krok, aby taková osoba mohla být vnímána jako celebrita. Zde se dostávám již k problematice bulváru, poněvadž pokud se určitá osoba sama rozhodne, že určité informace o sobě zveřejní, nelze brát k tíži domnělého porušitele, že s takovou informací pracoval, i když se například jedná o hluboce soukromý údaj.

Nicméně obecně platí, že i osoba veřejného zájmu je subjektem ochrany osobnosti před nepřiměřenou kritikou, tedy takovou, pro niž neexistují výchozí podklady skládající se z konkrétních skutečností.³³ Ostouzení, pomlouvání, skandalizace nebo urážky tak přípustné nejsou.³⁴

Mám však za to, že právě s ohledem na výše uvedenou kategorizaci je třeba rozlišovat, zda konkrétní údaj souvisí s veřejnou činností zasažené osoby, zda tato osoba získala status celebrity atd., poněvadž nelze se spokojit s tím, že status osoby veřejného zájmu v sobě nezahrnuje nuance s ohledem na charakter veřejného zájmu.

33 Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 964/2000.

34 Rovněž Krajský soud v Praze (sp. zn. 36 C 69/2004, výběr VKS 17/2004) se k protiprávnosti nadávky jakožto urážky na cti vyjadřuje tak, že záleží na „okolnostech, za nichž k jejich užití došlo, četnosti, vulgaritě, postavení obou stran a konkrétní situaci a zejména otázku, zda napadená strana může nadávky vnímat jako útok proti své osobě.“ Dále soud uvádí například výraz „vole“, jakožto v určitých případech a v určitém kontextu společensky přijatelný výraz běžného oslovení. Dále z rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. 30 Cdo 2455/2010, vyplývá, že: „... i všeobecná výtka závadného chování kritizovaného musí být vždy podložena určitým chováním posuzované osoby projeveným navenek – v opačném případě by se jednalo o kritiku nepřipustnou. Pro difamační povahu určitého tvrzení se nevyžaduje, aby bylo v určité společnosti chápáno jako znevažující. Postačuje, pokud takové tvrzení uvedený účinek může mít byť jen u určité skupiny lidí, která tvoří „okolní svět“ postiženého. Zda je určité tvrzení difamující, je nutno posuzovat nikoliv jen podle použitých výrazů a formulací, ale podle celkového dojmu s přihlédnutím ke všem souvislostem a okolnostem, za nichž k tvrzení došlo.“, přičemž z rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn.: 30 Cdo 3024/2011, vyplývá, ve věci se jednalo o označení „úchyl“, že: „... soudní praxe připouští možnost použít v rámci kritiky i relativně ostřejší výrazy provázející výměnu polemických názorů. Nelze však přitom zapomínat, že takto užívané (zhusta značně pejorativní) výrazy jsou ve své podstatě koncentrovaným kritickým hodnocením osoby, vůči níž jsou zacíleny. Proto i v takovémto případě je zcela nezbytné, aby takovéto hodnocení mělo svůj základ v příslušných objektivně existujících skutkových okolnostech, protože v opačném případě by se jednalo o případ neoprávněné kritiky.“ Přičemž, jak již uvedeno, pro osoby veřejně činná je hranice koncentrované kritiky – nadávek – stanovena šířeji, srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci sp. zn.: 30 Cdo 701/2011.

Dále je třeba uvést, že tradiční dělení výroků na skutková tvrzení, k nimž lze provést důkaz pravdy, a hodnotové soudy, se v čase s narůstající judikaturou vyvíjí. Jak již bylo uvedeno, obecně lze konstatovat, že již samotný nepravdivý údaj je způsobilý porušit osobnost osoby. Tvrzení však může být postaveno tak, že je nutné zkoumat, zda se jedná ještě o skutkové tvrzení, neb již jde o hodnotový soud, tedy o názor, který je v rámci svobody projevu chráněn.³⁵ Z rozsudku ESLP *Feldek v. Slovensko*³⁶ jednoznačně vyplývá, že i hodnotový soud může být způsobilý porušení osobnosti, poněvadž pokud v sobě nemá dostatečný skutkový základ, v kontextu a celkovém vyznění může působit jakožto nepravda, což je nepřijatelné.³⁷

V českém prostředí je rovněž neřešenou otázkou, zda mezi nároky z ochrany osobnosti platí subsidiarita, jak by se mohlo zdát z dikce zákona i z judikatury.³⁸ Zákon uvádí, že nepostačuje-li zadostiučinění v podobě požadavku na zdržení se zásahů, odstranění trvajících zásahů a morální satisfakce, lze z důvodu snížení důstojnosti a vážnosti osoby přiznat i relutární plnění. Ústavní soud však v již v jiné souvislosti citovaném přelomovém rozhodnutí v kauze spisovatele Michala Viewegha³⁹ otázku subsidiarity výslovně neřešil, čemuž se vyhnula i disentuující soudkyně Dr. Ivana Janů, zůstává tedy otevřené, zda je třeba pro úspěšné uplatnění nároku na náhradu imateriální újmy v penězích žádat rovněž plnění, které zákon pokládá za primární. Nicméně z výše uvedeného je zřejmé, že když žalobce žádal pouze nárok sekundární, tedy pouze náhradu imateriální újmy v penězích, lze uvedené chápat tak, že vzhledem k tomu, že žalobce nepovažoval morální satisfakci za dostatečnou, a žádal pouze náhradu peněžitou, soudy tento postup aprobovaly. Nadto možnost uvedeného postupu vyplývá nepřímou i ze skutečnosti, že v adhezním řízení poškozený žádá přímo relutární plnění a poskytnutí tohoto není podmíněno podáním civilní žaloby, kde se poškozený musí domáhat nároků primárních.

Je však otázka, zda bude uvedené rozhodnutí do budoucna následováno, poněvadž uvedený náleze nejen, že se nevyjádřil ani v obiter dictum k subsidiaritě, rovněž gros nálezu, tedy shledání ústavních rozměrů v otázce výše přiznané náhrady imateriální újmy, není sdílena Nejvyšším soudem.⁴⁰ Nejvyšší soud

35 Již zmiňované rozhodnutí ESLP *Lingens v. Rakousko* a *Oberschlick v. Rakousko* uvádějí, že „... požadavek prokázání pravdy obsažené v hodnotovém soudu je nesplnitelný a zasahuje do svobody projevu...“.

36 Srov. rozhodnutí ESLP *Feldek v. Slovensko* (2001). Publicista Lubomír Feldek se vyjádřil do novin, že Slovensko by nemělo mít ministra s „fašistickou minulostí“. Z kontextu bylo dovozeno, že se jedná o Dušana Slobodníka. ESLP konstatoval, že i když se jedná o názor, musí být takový názor podložen relevantními podklady, což v tomto případě bylo členství p. Slobodníka v Hlinkové mládeži a účasti na výcviku v Sekuli, který organizovalo fašistické Německo v roce 1944.

37 Ke shodným závěrům dospívá ESLP v rozhodnutí *De Haes a Gijssels v. Belgie* (1997).

38 Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 427/2007.

39 Rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1586/09.

40 Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 4462/2009.

nepřipouští dovolání z důvodu nedostatečné výše satisfakce, přičemž rovněž odmítá sankční či zvýšenou povahu náhrady škody (punitive damages, aggravated damages⁴¹), čemuž Ústavní soud v rámci apelu na bulvár („... existence hrozby do budoucna pro ostatní bulvární subjekty je žádoucí...“), přisuzuje místo v právním řádu s odůvodněním, že jde o zabránění a výstrahu tendencím vulgarizovat společnost. Fakticky však Ústavní soud polemizuje s právním posouzením obecných soudů, když vidí porušení ústavního práva na lidskou důstojnost v případě, kdy obecné soudy aplikovaly úvahu dle ust. § 136 OSŘ jakožto kompenzační náhradu imateriální újmy, namísto zvýšené či sankční náhrady. Je však třeba podotknout, že soudce zpravodaj, dr. Eliška Wagnerová, již na Ústavním soudu nepůsobí, tudíž není vyloučeno, že do budoucna převáží například v rámci pléna zmíněný disentanční názor, že ústavní rozměry má pouze skutečnost, zda je rozhodnutí soudu podloženo relevantními úvahami, tedy zda úvaha o zjištění o výši nemajetkové újmy vychází z dostatečných skutkových zjištění, přičemž úvaha soudu v rámci ust. § 136 OSŘ sama o sobě nemá být předmětem přezkumu Ústavním soudem.

Osobně mám za to, že zvýšená a sankční povaha náhrady újmy je institut, jež by bylo vhodné do právního řádu převzít, poněvadž satisfakce poškozeného nemusí spočívat v bezdůvodném obohacení v případě, že je mu kromě skutečné imateriální újmy, což je samo o sobě závislé pouze na rozhodnutí soudce a jeho uvážení, hrazeno více s efektem jakési zvýšené satisfakce pro poškozeného a odrazovací a penální funkce pro škůdce s akcentem do veřejnosti, avšak v současné době právní řád tuto možnost nepřipouští (srov. ust. § 442 OZ, ust. § 379 zák. č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, dále jen „ObZ“).⁴² Porušení primární povinnosti tak není ani v rámci civilního řízení právním předpisem sankcionováno v podobě přiznání větší náhrady, než je náhrada kompenzační, přičemž ani v rámci adhezního řízení k řízení trestnímu není možné uspokojit poškozeného nad dotčenou míru. Případný peněžitý trest pro pachatele není satisfakcí poškozeného, nýbrž komunitou.

41 K zahraničním přístupům srov. PULKRÁBEK, Z.: Odpovědnost za citovou újmu v americkém deliktním právu. In: *Právní rozhledy*, č. 8/2003, Praha, C.H. Beck, s. 388 n., VLAŠÁK, M.: Sankční náhrada škody na pozadí mezinárodní konference. In: *Právní rozhledy*, č. 24/2008, Praha, C.H.Beck, s. 988 n., ONDŘEJOVÁ, E.: Ochrana cti a důstojnosti v britském právu. In: *Právní rozhledy*, č. 11/2012, Praha, C.H.Beck, s. 397 n., JANEČEK, V.: K přípustnosti sankční náhrady škody. In: *Právní rozhledy*, č. 5/2013, Praha, C.H.Beck, s. 153 n. nebo brilantní studie EISENBERG, T., LAFOUNTAIN, N., OSTROM, B., ROTTMAN, D., WELLS, M. T.: *Juries, Judges and Punitive Damages: An Empirical Study*. SSRN Series, 2000. Dostupné na: <http://ssrn.com/abstract=248419> dne 28. 5. 2013.

42 Uvedenou pozici zastává i Nejvyšší soud ČR, viz rozhodnutí sp. zn.: 30 Cdo 3936/2010 a na něj navazující rozhodnutí Ústavního soudu II. ÚS 911/2012, kdy byla ústavní stížnost odmítnuta. Jedinou výjimku snad lze hledat v ust. 40 odst. 4 zák. č. 121/2000 Sb., autorský zákon.

Nakonec zákonodárce se sankční povahou náhrady imateriální újmy příliš nepočítá ani v rámci NOZ,⁴³ kde ohledně ochrany osobnosti od 1. 1. 2014 nastávají drobné změny. Za jistou formu sankční náhrady škody lze považovat pouze ust. § 2969 odst. 2 NOZ, které uvádí, že poškodil-li škůdce věc ze svévole nebo škodolibosti, nahradí poškozenému cenu zvláštní obliby (*prettium affectionis*), což je i dle důvodové zprávy obdoba sankční náhrady škody, do které se zohledňují i nemajetkové aspekty, tedy například vztah poškozeného k věci. Systematicky se uvedené ustanovení nachází v Pododdílu 3, tedy ve zvláštních ustanoveních k Oddílu 3 u závazků z deliktů, jež se týká způsobu a rozsahu náhrady škody, kde je však v ust. § 2971 pro náhradu nemajetkové újmy normována samostatná generální klauzule, tudíž je pravděpodobné, že z tohoto hlediska se uplatní spíše restriktivní přístup, kdy se výše uvedená forma sankční náhrady újmy aplikuje pouze na úmyslné poškození věci. Nedovedu si tak představit argument vycházející z úvahy, že za věc v právním smyslu dle definice § 489 ve spojení s § 496 odst. 2 NOZ, kdy věcí je vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí, přičemž nehmotnou věcí jsou práva, jejichž povaha to připouští, a jiné věci bez hmotné podstaty, lze považovat právo na čest. Jedná se o právo osobnostní, nikoliv majetkové, tudíž mám za to, že extenzivní výklad ust. § 2969 odst. 2 NOZ i na náhradu imateriální újmy by šel proti dikci zákona. Ust. § 2971 NOZ neříká nic o zvýšené či sankční povaze imateriální újmy, přičemž nakonec i důvodová zpráva konstatuje, že se v podstatě přebírá dosavadní úprava náhrady imateriální újmy. Ustanovení o tom, že poškodil-li škůdce osobnostní právo ze škodolibosti nebo ze svévole (nebo například za účelem zisku), nahradí zasaženému zvýšenou náhradu újmy, v NOZ není.

NOZ rovněž zavádí v ust. § 2955 pravidlo, že nelze-li výši újmy určit, učiní tak dle spravedlivého uvážení soud sám, tudíž zde bude existovat hmotněprávní norma upravující úvahu soudu, k čemuž dnes slouží pouze ust. § 136 OSŘ. Z praktického hlediska se však na tom, že půjde o ničím nevázanou úvahu soudu podpořenou konkrétními argumenty končícími číslem, nic nezmění.

Dále, po vleklých akademických i praktických sporech sice současná judikatura nakonec vyřešila, že právo na náhradu imateriální újmy v penězích se promlčuje dle OZ v obecné tříleté lhůtě,⁴⁴ nicméně nově se bude promlčovat rovněž

43 Z ust. § 2951 odst. 1 NOZ vyplývá, že primárně se hradí škoda uvedením do předchozího stavu a není-li to možné, tak v penězích. Z ust. § 2952 je zřejmé, že se opět hradí skutečná škoda a to, co poškozenému ušlo (srov. ust. § 442 OZ a ust. § 379 ObZ. Konečně v ust. § 2971 se nachází generální klauzule pro náhradu nemajetkové újmy a ust. § 2951 odst. 2 NOZ normuje, že nemajetková újma se odčiní přiměřeným zadostiučiněním v penězích, není-li zajištěno dostatečně účinné odčinění jinak.

44 Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 997/2007 nebo sp. zn. 31 Cdo 3161/2008. Nicméně na tomto místě je i přes jednoznačnou judikaturu třeba vnímat argumenty opačné, viz ELIÁŠ, K. a kol.: *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. Sv. I. Praha, Linde, 2008, s. 157–159, nebo TELEČEK, I.: Test přiměřenosti zadostiučinění za nemajetkovou újmu. In: *Právní rozhledy*, 4/2010, Praha, C.H.Beck, s. 144 an.

právo na odčinění újmy vzniklé na právu na život a důstojnost, jméno, zdraví, vážnost, čest nebo obdobné osobní právo (ust. § 612 NOZ ve spojení s ust. § 77 an. NOZ). Dnes jsou osobnostní práva nepromlčitelná, pouze je po uplynutí dlouhé doby již nelze vymáhat.⁴⁵ Rovněž v ust. § 81 an. NOZ je rozšířena výslovná ochrana některých práv a úprava je komplexnější oproti OZ.

Procesní aspekty ochrany cti

Co se týče ochrany cti, právní řád poskytuje pro každý typ deliktu zvláštní řízení. Avšak již s ohledem na skutečnost, že řízení, jejichž účelem je sankce, tedy řízení veřejná, mohou sloužit jako podklad řízení civilnímu (srov. ust. § 125 OSŘ), z ryze praktického hlediska je vhodné využít jakožto prostředek ochrany jak řízení veřejná se svým sankčním charakterem, která s osobou, jež zasáhla do cti poškozeného, vede veřejná moc na své náklady v rámci řízení trestního či v rámci řízení správního, tak řízení civilní. Ve správním řízení však v případě, že navrhovatel vezme svůj návrh na projednání přestupku zpět, bude povinen k úhradě nákladů řízení (srov. ust. § 79 odst. 1 PŘZ). Pouze z mimořádných důvodů lze náhradu nákladů řízení neukládat (srov. ust. § 79 odst. 3 PŘZ), což se však děje pouze v případech, kdy náklady nevznikly.

V případě, že je sděleno nepravdivé tvrzení způsobilé ohrozit vážnost poškozeného, je vhodné podat trestní oznámení, poněvadž toto není zpoplatněno, a státní orgány mají povinnost dle ust. § 158 TR konat z úřední povinnosti, což znamená prověřit trestní oznámení, a provést důkazy v rozsahu, ve kterém je to třeba ke zjištění, zda by se mohlo jednat o spáchání trestného činu.⁴⁶ Ze statistik Ministerstva spravedlnosti či jednotlivých státních zastupitelství není zřejmý počet přijatých trestních oznámení pro pomluvu, nicméně z dostupných informací vyplývá, že před soud se ročně dostane okolo dvaceti až třiceti případů, kdy je vznesena obžaloba pro pomluvu,⁴⁷ přičemž v drtivé většině případů řízení končí podmíněným trestem, případně upuštěním od potrestání. Výjimečně soud použije sankci peněžitého trestu, obecně prospěšných prací či trestu nepodmíněného, nicméně s ohledem na uvedené je více než patrné, že stát pachatele trestného činu pomluvy příliš nestíhá.

45 Srov. rozsudek Krajského soudu v Brně, sp. zn. 24 C 10/2008, kdy s ohledem na skutečnost, že žalobce začal uplatňovat ochranu po sedmi letech od zásahu, bylo shledáno, že jde o svévoli bez nutnosti aktuální potřeby ochrany.

46 Na tomto místě pouze upozorňuji, aby bylo skutečně dodrženo, že se jedná o nepravdivé tvrzení. Způsobilost ohrozit vážnost u spoluobčanů již je otázkou abstraktního posouzení orgánů činných v trestním řízení, avšak šikanózní podání trestního oznámení vedeného úmyslem jinému způsobit trestní stíhání by mohlo být kvalifikováno jako trestný čin křivého obvinění dle ust. § 345 TZ.

47 Ministerstvo spravedlnosti ČR: Statistická ročenka kriminality. Rok 2010, Ministerstvo spravedlnosti ČR: Statistická ročenka kriminality. Rok 2011. Dostupné na: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html> dne 18. 5. 2013.

Ze strany orgánů činných v trestním řízení panuje obecně spíše neochota uvedený přečin postihovat a nadto se konstantně objevují hlasy, že dotčená skutková podstata již vůbec neměla být součástí nového TZ, poněvadž se jedná o relikv minulosti a mělo se jednat pouze o civilní delikt.⁴⁸ Jak již však bylo uvedeno, v rámci taktiky je vhodné podat jak civilní žalobu, tak trestní oznámení, poněvadž i když se státní zastupitelství rozhodne kauzu nestíhat jako trestný čin, lze se v rámci nahlédnutí do spisu dle ust. § 65 odst. 1 TR dostat k obsahu spisu shromážděného z úřední povinnosti, přičemž důvody k nahlédnutí jsou dány z důvodu uplatnění práv v civilním řízení, a to i v případě, že trestní kauza skončila již ve stádiu prověřování. Samozřejmě variantou je, že si civilní soud trestní spis v rámci spolupráce mezi státními orgány vyžádá. Nadto i v případě pozdějšího podání civilní žaloby však prověřování trestného činu má být promptní a v případě pomluvy ukončené do šedesáti dnů (srov. ust. § 159 odst. 1 písm. a) TR), tudíž návrh na majetkovou kompenzaci poškozeného učiněný v trestním řízení lze i po případném odložení věci uplatnit formou civilní žaloby v době, kdy ještě zdaleka nehrozí, že by již nebyl zájem na civilněprávních sankcích, viz argumentace výše. Co se týče nároku zdržovacího či odstraňovacího, i když je možné pokusit se využít institut zajišťovacího řízení dle TR, jako další varianta se jeví přistoupit k podání civilní žaloby neprodleně, a to spolu s návrhem na vydání předběžného opatření (nebo pouze návrh na předběžné opatření a následně v zákonné lhůtě žalobu), pokud hrozí, že by se sdělení nepravdivého údaje mělo opakovat. Samozřejmě při nerespektování předběžného opatření škůdcem je praktická situace s výkonem rozhodnutí o poznání horší, nicméně v této oblasti práva bývá rozhodnutí soudu často respektováno bez nutnosti exekuce.

Samozřejmě v případě, že jsou pro to splněny podmínky, lze využít i postup dle zák. č. 46/2000 Sb., tiskový zákon (dále je „TiZ“), avšak tiskové právo je autonomní oblast práva, k čemuž směřuje samostatný právní následek, kdy ust. § 10 TiZ upravuje institut odpovědi, nicméně v pátém odstavci je normováno, že úpravou odpovědi nejsou dotčena mj. ustanovení o ochraně osobnosti ve zvláštních předpisech,⁴⁹ tudíž žalobce před uplatněním civilní ochrany postupovat dle TiZ nemusí.

Rovněž za situace, kdy je přistoupeno k podání návrhu na projednání přestupku, je nutné majetkovou újmu uplatňovat v rámci civilního řízení zvláště, což platí i pro situaci, že je podáno trestní oznámení, nicméně orgány činné v trestním řízení podání postoupí přestupkové komisi dle ust. § 159a odst. 1 písm. a) TR. Co se pak týče samotného civilního řízení, prvotní záležitostí je vždy skutkově vymezit tvrzený nárok samostatně, a to zvláště, pokud je žádáno v jednom žalobním návrhu několik nároků, např. náhrada imateriální újmy za zásah do cti

48 Srov. VOJÁČEK, L.: Trestnost pomluvy včera, dnes... i zítra? In: *Historický obzor* 18, č. 1–2/2007, Hostivice, Aleš Skřivan ml., s. 30–37. Naopak HAJN, O.: Ochrana cti a dobré pověsti. In: *Právní rádce*, č. 8/2005, Praha, *Economia*, s. 72 n.

49 Rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 73/02.

a zásah do zdraví. V takovém případě je třeba každý nárok ocenit zvlášť a vylíčit k němu rozhodné skutečnosti.

Dále, je standardně judikováno, že v případě, kdy se osoba brání svépomocí, minimalizuje tím škodlivý následek.⁵⁰ Avšak svépomoc musí být přiměřená útoku, v opačném případě zakládá sama zásah do osobnostního práva.

Rovněž otázku nákladů řízení je s ohledem na skutečnost, že soud rozhoduje zcela dle vlastního uvážení na základě zjištěného skutkového stavu dle ust. § 136 OSŘ a nemůže rozhodovat ultra petitem (srov. ust. § 153 odst. 2 OSŘ), poněvadž se nejedná o věc, ve které lze řízení zahájit i bez návrhu, ani o věc, kde z právního předpisu vyplývá způsob vypořádání mezi účastníky, třeba řešit tak, že v případě, že došlo k porušení osobnostního práva, náklady řízení budou přiznány. Nicméně k tomu je třeba předpokladu, že takový nárok žalobce žádá. V případě porušení osobnostního práva, kdy však žalobce žádá pouze náhradu imateriální újmy, jež však nebyla shledána jako oprávněná, by přiznání nákladů řízení nedávalo smysl. Z výše uvedeného vyplývá, že soud je vázán pouze rozsahem uplatněné peněžité újmy co do její horní výše, z čehož rovněž vypočítává soudní poplatek v případě, že je žádána náhrada imateriální újmy vyšší než 200.000,— Kč,⁵¹ když v opačném případě se jedná o fixní částku. Nadto je nepochybné, že před podáním žaloby je třeba s ohledem na náklady řízení využít i předžalobní výzvu dle ust. § 142a OSŘ.

Nakonec ještě uvedu v krátkosti laickou veřejností opomíjený fakt, že právo platí i v prostředí internetu, kde se rovněž uplatní limitace práva na svobodu projevu. Obecně poskytovatelé služeb na internetu (tzv. ISP) za obsah neodpovídají, a to do chvíle, než se dozví, že obsah jejich stránky, nebo stránek pod doménou, kterou pronajímají, je závadný. V takovém případě, pokud neodstraní závadný obsah, je třeba po výzvě dle ust. § 5 odst. 1 zák. č. 480/2004 Sb., o některých službách informační společnosti, dožadovat se odstranění závadného obsahu soudně. Uvedené se mimo jiné týká rovněž obsahu internetových diskusí, přičemž dále jsou prostředky ochrany zcela totožné s výše uvedeným. Obecně je však velmi obtížné, i přes uplatnění zásady teritoriality a personality TZ dosáhnout v rámci zajišťovacího řízení smazání závadného obsahu dle ust. § 78 n. TŘ.⁵²

50 Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 701/2011, ve které na urážku při konfliktní situaci, kdy porušitel po předchozím ataku použil větu „Jdi do prdele, vole“ při zasedání zastupitelstva, zasažený reagoval vyřízením si účtů přes místní noviny, jichž byl šéfredaktorem. V tomto případě se však nemůže jednat o klasickou svépomoc dle ust. §6 OZ, nýbrž spíše o jakousi faktickou satisfakci, poněvadž podmínka bezprostředně hrozícího zásahu v době uveřejňování článku v novinách již dávno neexistovala.

51 Dle položky 3 písm. a) a písm. b) Přílohy zák. č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, Sazebník poplatků, se hradí soudní poplatek ve výši 2.000,- Kč v případě, že je žádána náhrada imateriální újmy do výše 200.000,- Kč, přičemž v případě, že je žádána náhrada imateriální újmy vyšší, hradí se 1 % z žádané částky.

52 Srov. více v TÁBOROVÁ, A.: Veřejnoprávní ochrana informační společnosti a místní působnost práva. In: *Revue pro právo a technologie*. Číslo 1, MU: Brno 2010.

V současné době je tak v prostředí internetu nejefektivnějším prvkem ochrany regulace samotnými uživateli, poněvadž v případě porušování zákonů se můžou poskytovatelé ocitnout na tzv. black listech vytvářených internetovými komunitami, což vede k možnosti omezení poskytování jejich služeb, čímž by mohli přijít o své klienty.

Závěr

Z výše uvedeného vyplývá, že soudy v České republice ještě neměly možnost rozhodnout tolik případů, aby byly poskytnuty odpovědi na všechny otázky. Osobně mám za to, že především v oblasti statusu veřejných osob je prostor pro diferenciaci, přičemž otázka výše imateriální újmy v souvislosti s rozhodnutím Ústavního soudu ve věci spisovatele Viewegha (nález I. ÚS 1586/09) dává prostor pro úvahy o imateriální újmě jak z hlediska její subsidiarity, tak z hlediska její výše či jejího sankčního významu. Obecně platí, že urážkové právo má značný význam v současné mediální době, poněvadž moc médií, jakožto tzv. „sedmé velmoci“, „čtvrté moci“ či „hlídacího psa demokracie“ může být zneužitelná s dopadem právě do cti fyzických osob.

Mgr. Tomáš Marek,
Interní doktorand
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Advokátní koncipient v AK Lang
Email: tommy.ma@centrum.cz

JAKÁ JE CENA CTI?

What is the price of the honour?

Karel Vlček

VLČEK, Karel. Jaká je cena cti? *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 153–163.

Abstrakt: Článek se věnuje problematice difamačních výroků, které jsou zveřejněny v tisku a jejich následcích – práva na omluvu, přiměřené zadostiučinění a náhradu škody. V první části je nastíněna základní kolize ústavně zaručených práv – práva na svobodu projevu a práva na ochranu cti a důstojnosti. Po vzájemném poměření těchto dvou základních práv jsou nastíněny další podmínky pro vznik odpovědnosti za škodu způsobené difamačním projevem se zřetelem na zvláštní postavení tisku v demokratické společnosti. Význam pro možné posouzení vzniku nároku na náhradu škody hraje i postavení difamované osoby, tj. zda se nejedná o osobu veřejně známou či veřejně činnou. Naposledy je zmíněna problematika a rozdíl mezi hodnotovým soudem a tvrzením faktů. S tím je spojena otázka důkazního břemene týkajícího se pravdivosti poskytovaných informací a povinností ověřovat pravdivost těchto informací ze strany médií. Závěrem je v článku uvedena krátká polemika týkající se výše přiznávané náhrady škody v případech difamačních projevů a to zejména ve vztahu k újmě způsobené v osobnostních právech člověka, zejména zdali je výše náhrady škody přiznávané českými soudy dostatečná.

Klíčová slova: Čest, důstojnost, difamační projev, pomluva, ochrana osobnosti, náhrada škody.

Abstract: The article deals with the problem of the defamatory speeches which are published in the newspapers, internet and other possible news media and also deals with the consequences of these defamations speeches. The injured party has usually right for the apology, right for the damages. The first part of this article is about the collision of two freedoms which are granted by the constitution - freedom of speech and the protection of the honor and dignity. These two freedoms (rights) are compared and after the comparison of these two freedoms (rights), there are given other conditions for the liability for the damages caused by the defamatory speech with the emphasis on the special positions of the news media in the democratic society. The important role in the consideration of the rising of the liability for the damages plays the position of the person in the society which is affected by the defamatory speech. We can say that there are two main categories – public active person and person publicly known. At least there is mentioned the issue of the difference between the statement of facts and

value judgment. These two mentioned categories above are connected with the question of the burden of proof of the truthfulness of the statement of facts and the duty of the verification of the truthfulness of the facts by the news media. At the end of the article there are mentioned some thoughts regarding of the extent of the damages in the case of the defamatory speeches especially, whether the damages provided by the Czech court are sufficient.

Keywords: Honor, dignity, defamatory speech, defamation, protection of personality, damages.

1 Úvod

V bulvárních časopisech si o nich čtete dnes a denně. Snadno se tak dozvíme, že Michael Viewegh má milenkou,¹ Marek Vašut je v depresích, Lukáš Vaculík je gay,² že Ivetu Bartošovou diváci vyhnali z podia,³ jsou zveřejněny nahé fotky Jiřiny Bohdalové,⁴ a lze najít řadu dalších případů, kdy bulvární tisk zveřejnil nepravdivé a smyšlené zprávy o určitých (slavných) osobách. Málokdo z nás může pochybovat o tom, že články podobného znění mohou významně poškodit čest napadených osob. Rovněž není třeba mít pochybnosti o tom, že zveřejnění určitých fotografií může snížit lidskou důstojnost.

Zveřejňování „pikantních“ informací je sice základem pro bulvární tisk, ale nejen ten zveřejňuje nepravdivé a smyšlené informace. I v seriózním, celostátně vydávaném periodickém tisku můžeme nalézt ať již vědomě, nebo nevědomě uvedené nepravdivé informace. Jeden z takovýchto případů bude sloužit jako výchozí skutkový základ pro tento článek.

V celostátně vydávaném periodickém tisku byl otisknut článek, který se zabýval korupční aférou při zisku evropských dotací. Článek popisoval, jak měl lobbista požadovat po starostce úplatek za to, že zařídí, aby jejich dotace hladce prošla na ministerstvu. Text obsahoval citace starostky, jež popisovala, která po

1 Viewegh se dál soudí s bulvárem kvůli ‚milence‘, žádá více peněz [online]. lidovky.cz, 22. června 2009 [cit. 7. července 2013]. Dostupné na: <http://www.lidovky.cz/viewegh-se-dal-soudi-s-bulvarem-kvuli-milence-zada-vice-penez-pr6-/zpravy-domov.aspx?c=A090622_115718_ln_domov_mel>.

2 FRÁNEK, T.: Výjimečný trest pro bulvár, lhal o Lukáši Vaculíkovi [online]. centrum.cz, 3. června 2011 [cit. 7. července 2013]. Dostupné na: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/soudy-a-pravo/clanek.phtml?id=702645>>.

3 PH. Bartošovou vyhnali z pódia diváci: „Drž už hubu, kravo,“ křičeli na ni v Říčanech! [online]. ahaonline.cz, 27. dubna 2013 [citováno ze dne 7. července 2013]. Dostupné na: <<http://www.ahaonline.cz/clanek/zhave-drby/86067/bartosovou-vyhнали-z-podia-divaci-drz-uz-hubu-kr-vo-kriceli-na-ni-v-ricanech.html>>.

4 Bulvár zveřejnil snímky nahé Bohdalové. Ta se zhroutila [online]. tyden.cz, 12. června 2008 [cit. 7. července 2013]. Dostupné na: <http://www.tyden.cz/rubriky/media/bulvar-zveřejnil-snimky-nahe-bohdalove-ta-se-zhroutila_65138.html>.

ní byl úplatek požadován. Autor článku k němu připojil informace od Policie a od státního zástupce. Článek na první pohled vzbuzoval dojem, že úspěšně došlo k odhalení korupční kauzy.

Na druhou stranu je nutno poznamenat, že v trestním řízení, které se v této době vedlo, bylo prokázáno, že skutek popsany v obžalobě není trestným činem a obviněný byl zproštěn obžaloby. Prokázalo se, že údajný lobbista se se starostkou skutečně sešel, nicméně jí nabízel pouze poradenské služby. V žádném případě se tedy nejednalo o žádost o úplatek. Došlo tedy zveřejněním takového článku k zásahu do osobnostních práv, či ne? A pokud ano, jaký je adekvátní „trest“ pro vydavatele tiskoviny? Omluva? Peněžitá náhrada škody?

2 Základní kolize

Základním problémem sporů na ochranu osobnosti je skutečnost, že se nejedná pouze o občanskoprávní spor. Jedná se o spor s výrazným ústavněprávním podtextem. V námi posuzovaném případě, respektive obecně v případech difamačních projevů uveřejněných v tisku, proti sobě stojí na jedné straně právo zakotvené v čl. 10 odst. 1 zák. č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů (nadále pouze „LZPS“), tedy že každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno. Na druhé straně stojí základní právo v čl. 17 odst. 1, jež stanovuje, že svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.

Bez ohledu na úpravu uvedenou v § 11 a násl. zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, se soud bude muset zabývat touto ústavněprávní kolizí. *„Při střetu práva na informace a jejich šíření s právem na ochranu osobnosti a soukromého života, tedy základních práv stojících na stejné úrovni, je především věcí obecných soudů, aby s přihlédnutím k okolnostem každého případu zvážily, zda jednomu právu nebyla bezdůvodně dána přednost před právem druhým.“*⁵ Základní premisou však vždy zůstává, že jak právo na svobodu projevu, tak právo na ochranu cti a důstojnosti, jsou si rovný.⁶

Je zcela zjevné, že soudy při svém rozhodování nemohou ústavněprávní aspekt opomíjet. Naopak, v případě, že přiznají konkrétní osobě nárok na náhradu škody, omezí právo na svobodu projevu. Pokud soud nepřizná nárok na náhradu škody, omezí právo na ochranu cti a lidské důstojnosti. *„Při posuzování možnosti omezení základního práva či svobody ve prospěch jiného základního práva resp. svobody lze stanovit tyto podmínky, za jejichž splnění má prioritu jedno základní právo či svoboda: První podmínkou je jejich vzájemné poměrování, druhou je požadavek*

5 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 9. 2. 1998, sp. zn. IV. ÚS 154/97.

6 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 2. 2000, sp. zn. I. ÚS 156/99, náleží Ústavního soudu ČR ze dne 10. 12. 1997, sp. zn. II. ÚS 357/96.

*šetření podstaty a smyslu omezeného základního práva resp. svobody (čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod).*⁷

Nastíněný test základních práv je však vždy nutné podložit konkrétními skutečnostmi, a teprve na jejich základě lze tento test provést. V případech difamačních projevů zveřejněných v tiskovinách je tedy nutno zvažovat další kritéria, na jejichž základě se provede konkrétní poměření. Z tohoto hlediska je nutno zohlednit, kdo difamační projev pronesl, v jakých souvislostech, jaké osobě byl tento projev adresován. Tato kritéria si dovolím nastínit níže.

3 Tisk a jeho postavení

Je zcela nepochybné, že média by v demokratické společnosti měla napomáhat široké diskuzi na téma otázek, jež jsou ve společnosti aktuální a které je možné vyřešit dialogem. Média a s nimi spojené právo na svobodu projevu tak mají nezastupitelné místo v ochraně společnosti. Je nepřijatelné, aby soud přijal takové opatření, kterým by omezil právo médií participovat na veřejné debatě týkající se legitimního veřejného zájmu.⁸ Na druhou stranu, pokud je médiím poskytována silná podpora v podobě jejich zvýšené ochrany na svobodu projevu, neboť tisk se považuje za „hlídacího psa“ demokracie,⁹ je nutno, aby byla dodržena etická a morální pravidla žurnalistiky a aby novinář vždy jednal v dobré víře.¹⁰

Obecně však platí, že v případech, kdy média neplní roli „hlídacího psa“ demokracie, tam, kde média nenapomáhají k diskuzi o některých tématech, kdy nejednají odpovědným způsobem (např. ověření správnosti a pravdivosti informací), kdy zneužívají svého privilegovaného postavení, tam není místo nejen k takovémuto privilegovanému postavení, ale i k jeho ochraně.¹¹

Má-li tisk plnit funkci „hlídacího psa“, musí mu být umožněno vést diskuzi o veřejných tématech. Jedním z těchto témat je zcela nepochybně korupce. Jedná se o téma, jež je v naší společnosti stále aktuální a nejen z právního hlediska zavrženíhodné. O tomto tématu je bezpochyby třeba společnost informovat a zveřejňovat případy korupce nové. Je však na místě o takovýchto skutečnostech informovat pravdivě, na základě podložených a pravdivých informací. S ohledem na skutečnost, jak negativní význam pojem korupce v současné společenské situaci má, vnímají občané „korupčníka“ o to negativněji.

7 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94. Ústavní soud zároveň vymezuje kritéria pro kolizi základních práv – vhodnost, potřebnost, závažnost.

8 Bladet/Tromso and Stensaas v. Norway z 20. 5. 1999, stížnost č. 21980/93, bod 64.

9 Bladet/Tromso and Stensaas v. Norway z 20. 5. 1999, stížnost č. 21980/93, bod 59.

10 Bladet/Tromso and Stensaas v. Norway z 20. 5. 1999, stížnost č. 21980/93, bod 65.

11 BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 67.

4 Osoba postižená difamačním projevem

Z hlediska nároku na náhradu škody je činěn rozdíl mezi tím, komu je takový difamační projev určen. Tento rozdíl je činěn mezi osobou veřejně činnou a veřejně známou na straně jedné, a osobou soukromou na straně druhé.¹² Toto rozlišování úzce souvisí s výše uvedeným týkajícím se pozice tisku v demokratické společnosti. Osoba, která je politicky, nebo obecně řečeno veřejně činná, vědomě podstupuje riziko, že její kroky, činy či výroky budou podrobeny veřejnému diskuzi. Z hlediska úlohy tisku, jak mu ji přiřkl Evropský soud pro lidská práva, je zcela legitimním požadavkem, aby osoby veřejně činné byly veřejnosti kontrolovány a aby jejich jednání bylo podrobena přísné kritice ze strany co nejširší veřejnosti. Limity přípustné kritiky jsou tak například u politiků vyšší, než u soukromých osob.¹³ Politik, respektive osoba veřejně činná, se musí smířit s tím, že jeho postupy, výroky či kroky budou podrobeny i neobjektivní kritice. Tento zájem je osoba veřejně činná povinna snášet na základě svého vlastního uvážení.¹⁴

Tento přístup však nelze vysledovat u osob veřejně známých. Tyto osoby jsou známy skrze svoje sportovní, umělecké, vědecké či jakékoli jiné úspěchy. Zpravidla tyto osoby ani nebudou zájem médií vyhledávat. Není důvod, aby se na ně vztahovala stejná kritéria, jako na politiky. Z tohoto hlediska Ústavní soud ČR bohužel nečiní rozlišení mezi osobou veřejně známou a veřejně činnou. „*Práva na ochranu osobnosti se mohou samozřejmě domáhat i politikové a ostatní veřejně činné osoby, měřítka posouzení skutkových tvrzení a hodnotících soudů jsou však v jejich případech mnohem měkčí ve prospěch novinářů a jiných původců těchto výroků.*“¹⁵ Je však otázkou, zdali je tento přístup správný. U politiků je zcela zjevný zájem na kontrole jejich činnosti. U herců však žádný zájem na šíření drbů z jejich soukromí nenalezneme.¹⁶

Nelze samozřejmě vyloučit, že některá osoba ze sebe svým jednáním osobu veřejně činnou učiní. Evropský soud pro lidská práva tak dovedl ve svém rozhodnutí, kdy stanovil, že vstoupí-li někdo do veřejného dění (soud užil termín „public arena“), pak tím zároveň i akceptuje, že projeví vyšší míru tolerance ke kritice, která k němu bude mířit.¹⁷

V námi posuzovaném modelovém případě se o nic z výše uvedeného nejednalo. Osoba, která byla dotčena difamačním výrokiem, byla osobou soukromou, která nabízela poradenství v oboru poskytování dotací. Zcela legálně nabízela

12 BARTOŇ, op. cit., s. 244.

13 Lingens v. Austria z 8. července 1986, stížnost č. 9815/82.

14 Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 17. 2. 2005, sp. zn. III. ÚS 11/04.

15 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 4. 4. 2005, sp. zn. IV. ÚS 146/04.

16 BARTOŇ, op. cit., s. 250.

17 V daném případě se jednalo o útěk osoby s poslancem čelícím obvinění, přičemž společně poskytli interview. Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlagsgesellschaftm.b.H v.Austria, ze dne 13. 12. 2005, stížnost č. 66298/01 a 15653/02.

své služby, přičemž uváděla, že takto nabízené služby bude řádně fakturovat, a k dotazu starosty uvedla, že fakturovanou částkou bude cca 1 – 1,5 % z ceny dotace. Nelze tedy dovozovat, že by ona osoba nabízející své služby měla být posuzována přísněji, neboť pro takovýto závěr nejsou žádné důvody.

5 Povaha výroku

Podstatným z hlediska difamačního výroku je, zda se jedná o fakta či soudy. Problém v tomto dělení spočívá v tom, že zatímco fakta lze objektivně vzato prohlásit za nepravdivá, osobní hodnocení nikoli. Ústavní soud se ve své judikatuře¹⁸ odkazuje na rozhodnutí německého ústavního soudu týkajícího se „osvětivských lží“.

*„Požadavek dokázat pravdivost hodnotového soudu, s ohledem na jeho nesplnitelnost, tedy sám o sobě porušuje svobodu projevu. To neznamená, že hodnotové soudy jsou zcela nenapadnutelné v rámci řízení na ochranu osobnosti. Tam, kde je nějaké prohlášení hodnotovým soudem, může přiměřenost zásahu do osobnostních práv záviset na tom, zda existuje dostatečný faktický podklad pro napadené prohlášení, protože i hodnotový soud, bez jakéhokoli faktického podkladu, může být přehnaný.“*¹⁹ Obdobně rozhoduje i evropský soud pro lidská práva.²⁰

Základním diferenačním pravidlem je tedy to, zda lze či nelze dokazovat nepravdivost tvrzení. Bobek poukazuje na problematičnost dělení na takovéto kategorie, tj. skutečnosti a soudy.²¹ Hranice mezi soudem a faktem je neostrá. Ústavní soud se ve své judikatuře²² odkazuje na rozhodnutí německého ústavního soudu týkajícího se „osvětivských lží“. V čem spočívá problematika dělení? Kde je hranice mezi soudem a názorem? Řekneme-li o někom, že měl pohlavní styk s osobou stejného pohlaví, jedná se o skutečnost? Není však v takovém sdělení obsažen i soud o tom, že je gay?²³

Na obdobný problém můžeme narazit i v námi posuzovaném případě. Označíme-li nějaký případ za „korupční kauzu.“ jedná se o skutkový popis, nebo hodnotící soud? Z prvního pohledu se zcela zjevně jedná o druhý význam. Bartoň

18 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 15. 3. 2005, sp. zn. I. ÚS 367/03.

19 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 15. 3. 2005, sp. zn. I. ÚS 367/03.

20 „In the Court’s view, a careful distinction needs to be made between facts and value-judgments. The existence of facts can be demonstrated, whereas the truth of value-judgments is not susceptible of proof. The Court notes in this connection that the facts on which Mr. Lingens founded his value-judgment were undisputed, as was also his good faith (see paragraph 21 above).“ Linegn v. Rakousko, ze dne 8. 6. 1986, stížnost č. 9815/82.

21 BOBEK, M.: Helena, kontakt na mafiány a nové obrysy svobody slova v judikatuře Ústavního soudu. In: *Soudní rozhledy*, 2010, č. 10, s. 357 a násl.

22 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 15. 3. 2005, sp. zn. I. ÚS 367/03.

23 BOBEK, op. cit., s. 357 a násl.

správně poznamenává, že se sice jedná o hodnocení, ale to je zabarveno faktickou implikací.²⁴

Ústavní soud však správně dovozuje, že „... *tvrzením skutečnosti nebo hodnotovým soudem, nelze dovozovat jen z jedné izolované věty.*“²⁵ Je nutno usuzovat ze všech skutečností uvedených v článku. Je-li tedy v článku kauza označena za korupční aféru, je zmíněno, že někdo požadoval úplatek, a článek je uvozen, že nikdo nečekal, že by se případ úplatku dostal až před soud, je zcela zjevné, že se nejedná o hodnotové soudy, nýbrž o tvrzení skutečností spočívajících v tom, že někdo požadoval po někom úplatek. Nejedná se tedy o soud, nýbrž o pojmenování skutečností.

Výše bylo uvedeno, že jako nepravdivé lze hodnotit pouze skutkové okolnosti, nikoli soudy autora. Je tedy na místě zmínit i otázku, do jaké míry je povinností novinářů ověřovat informace a jakou odpovědnost novináři za tyto jimi ověřené informace nesou.

Z rozhodovací praxe českých soudů je zjevné, že je (s ohledem na povahu periodického tisku) přípustné určité zjednodušení podávaných informací. S ohledem na rozsah a čtenářský zájem je možné určité zjednodušení podávaných informací a na novináře z tohoto pohledu nelze klást nepřiměřené nároky na přesnost informací. Vyznění informací však musí být celkově pravdivé.²⁶ I přes tento mírnější postoj však nelze pouštět ze zřetele a vyloučit povinnost novináře ověřovat pravdivost informací. S ohledem na skutečnost, že novinář, respektive jím vydaný článek v celostátně vydaném periodickém tisku, může ovlivnit mínění velmi širokého okruhu osob, musí být povinen ověřovat pravdivost jím prezentovaných skutečností. „*Dalším obecným pravidlem, které lze dovodit z evropské judikatury, je, že chce-li kdokoliv zveřejnit o jiné osobě informaci difamačního charakteru, nelze jeho počínání považovat za rozumné či legitimní, pokud neprokáže, že měl rozumné důvody pro spoléhání se na pravdivost difamační informace, kterou šířil, a dále pokud prokáže, že podnikl řádné dostupné kroky k ověření pravdivosti takové informace, a to v míře a intenzitě, v níž mu bylo ověření informace přístupné, a konečně, pokud sám neměl důvod nevěřit, že difamační informace je nepravdivá. Zveřejnění takové informace nelze považovat za rozumné i tehdy, pokud si šířitel informace neověří její pravdivost dotazem u osoby, které se informace týká a nezveřejní i její stanovisko, s výjimkou nemožnosti takového postupu anebo tam, kde to zjevně nebylo nutné.*“²⁷

24 BARTOŇ, op. cit., s. 260.

25 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 15. 3. 2005, sp. zn. I. ÚS 367/03.

26 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 2. 2000, sp. zn. I. ÚS 156/99, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne ze dne 31. 8. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2796/2005.

27 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 11. 2005, sp. zn. I. ÚS 453/03.

Nelze pustit ze zřetele, že existuje vztah mezi závažností sdělení (obvinění) a precizností skutkového základu. Čím závažnější obvinění tisk činí, tím větší důraz musí být kladen na správnost a přesnost skutkových informací.²⁸

Jak již bylo výše uvedeno, z hlediska judikatury jak Ústavního soudu ČR, tak ESLP jsou difamující projevy, respektive jejich obsah, děleny na skutkové informace a hodnotící soudy. Z čl. 17 odst. 2 LZPS plyne, že každý je oprávněn sdělovat své názory. Rovněž bylo výše uvedeno, že hodnotící soudy nepodléhají přezkumu, což neplatí o skutkových informacích. Z hlediska důkazního břemene v případném sporu je proto „*presumpcí ústavní konformity chráněn toliko hodnotící úsudek, nikoli tvrzení faktů, která v míře, v níž sloužila za základ kritiky, musí naopak důkazně prokazovat kritik sám*“.²⁹ Je tedy na kritikovi, aby prokázal, že jím uváděné informace a jejich skutkový základ jsou pravdivé. To mimo jiné souvisí i s výše uvedeným týkajícím se ověřování informací a jejich pravdivosti.

6 Předpoklady odpovědnosti za škodu

Všechno, co bylo výše uvedeno, slouží jako menší úvod. Nyní se již dostáváme k samotné odpovědnosti za škodu. Odpovědnost za škodu, jako vždy, je dána (i) zásahem do chráněného všeobecného práva, který je objektivně způsobilý porušit či jen ohrozit osobnost fyzické osoby, (ii) újma na osobnosti fyzické osoby (nemajetková újma) v její osobní fyzické a psychicko-morálně-sociální integritě, (iii) příčinná souvislost mezi (i) a (ii).³⁰

7 Zásah do práva na ochranu osobnosti

Pokud jde o samotný zásah do práva na ochranu osobnosti, ty byly v zásadě již popsány v kapitole 2 – 5, kdy byla nastíněna problematika difamačních projevů a případů, kdy se o difamační projevy jednat nebude. Je třeba dále upozornit na skutečnost podstatnou v námi posuzovaném případě, že je-li osoba alespoň některým z pro ni charakteristických znaků (podobou) je spojována (byť nedopatřením) s kritizovanou nebo odsuzovanou činností (resp. osobou), jde pravidelně o zásah proti právu na čest a důstojnost takové osoby.³¹ Co nás tedy v tomto konkrétním případě zajímá, je újma, která ve všeobecných právech nastane.

7.1 Újma na osobnosti fyzické osoby

Čest představuje výraz úcty, uznání a ocenění (vážnosti), jež tato osoba požívá pro své postoje a chování u ostatních členů společnosti a jež ovlivňují posu-

28 Pedersen a Baadsgaard proti Dánsku ze dne 17. 12. 2004, stížnost č. 49017/99.

29 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 11. 2005, sp. zn. I. ÚS 453/03.

30 ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M.: *Občanský zákoník*. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 185.

31 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne ze dne 12. 10. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2232/2006.

zování jejího postavení a uplatňování ve společnosti. „*Důstojností fyzické osoby je přirozené důstojenství člověka, které se nezískává věkem, společenským postavením, hodností, tituly atd. a ve kterém jsou si všechny fyzické osoby rovny (srov. čl. 1 věta první Listiny základních práv a svobod. Důstojnost fyzické osoby je spojena s pouhou její existencí.*“³²

Poškozenému subjektu tedy musí být podstatně snížena jeho čest, jeho důstojnost. Otázek spojených s pojmem čest je celá řada a samotné by vydaly na celý článek. Můžeme však zmínit pouze několik poznámek. Je čest vrozená či získaná? Lze mluvit o cti, jedná-li se o člověka, který jedná nečestně? Náleží potom člověku stejná míra ochrany jako čestnému člověku? Otázky na tyto odpovědi nejsou zcela jednoduché. Dokonce si myslím, že na ně není ani jednotná odpověď. Zodpovězení těchto otázek je již nad rámec a rozsah tohoto článku.

8 Náhrada škody

Ustanovení § 13 OZ stanovuje, že každý má nárok na přiměřené zadostiučinění v případech, kdy dojde k porušení osobnostních práv. Dle § 2957 platí, že vznikne-li škůdci povinnost odčinit člověku újmu na jeho přirozeném právu chráněném ustanoveními první části tohoto zákona, nahradí škodu i nemajetkovou újmu, kterou tím způsobil; jako nemajetkovou újmu odčiní i způsobené duševní útrapy. Dále dle § 2957 platí, že způsob a výše přiměřeného zadostiučinění musí být určeny tak, aby byly odčiněny i okolnosti zvláštního zřetele hodné.

Otázkou však je, co je vhodným zadostiučiněním. Vracíme se tak k názvu článku, jaká je cena cti. Je rozdíl, zdali řeknu o politikovi, že je korupčník, či zda to řeknu o soukromé osobě? Bude rozdíl mezi nárokem na náhradu škody, respektive v jeho výši? Jaké je přiměřené zadostiučinění v případě, že o Vás někdo v celostátně vydávaném tisku napíše, že jste korupčník? Vždyť takovéto osočení může mít dalekosáhlé následky jak ve sféře osobní, tak profesní.

Výchozími kritérii pro posouzení nároku na náhradu škody poskytuje Ústavní soud ČR. „*Spoluurčujícím hlediskem pro stanovení výše finanční náhrady dle § 13 odst. 3 obč. zák. je stanovení míry zavinění odpovědného subjektu na vzniklém zásahu do osobnostních práv. To odpovídá základnímu smyslu finanční satisfakce, jejíž výše narůstá úměrně s mírou zavinění původce zásahu. Z citovaného ustanovení zákona lze dovodit, že vyšší míra zavinění na neoprávněném zásahu do osobnostních práv zesiluje intenzitu křivdy. Je tedy třeba činit rozdíl mezi případy úmyslného neoprávněného zásahu do osobnostních práv a případy, kdy se o přímý úmysl nejedná. Kromě míry zavinění, závažnosti a intenzity neoprávněného zásahu do osobnostních práv jednotlivce je třeba brát do úvahy i ostatní okolnosti konkrétního případu. Z uvedeného lze tedy učinit závěr, že výši přiměřeného zadostiučinění v penězích dle § 13 odst. 2 obč. zák. nelze dopředu přesně stanovit. Je*

32 DOLEŽÍLEK, J.: Právo na odpověď a na dodatečné sdělení podle nového tiskového zákona. In: *Právní rozhledy*, 2000, č. 10, s. 434.

*především věci obecného soudu, aby na základě zjištění učiněných v konkrétní věci, stanovil jeho výši. Přitom musí vzít v úvahu především hlediska závažnosti vzniklé újmy a okolnosti zásahu do osobnostních práv (§ 13 odst. 3 obč. zák.), a to jak na straně oběti, tak i na straně pachatele.*³³ Toto rozhodnutí, byť velmi všeobecně formulované, je poměrně nové, a proto se domnívám, že neuškodí uvést několik případů rozhodovací praxe českých soudů.

Již na počátku byl zmíněn článek o M. Vieweghovi, o kterém bylo napsáno, že má milenku. Za takovýto článek přisoudil Městský soud částku 50.000,— Kč jako přiměřené zadostiučinění a Vrchní soud poté 200.000,— Kč.³⁴ V jiném článku, který byl umístěn na titulní straně na čelném místě s velkým a tučným nadpisem „Nechtěla pustit manžela do společného bytu“, byl popsán průběh jednání u Okresního soudu v Kroměříži, který projednával obžalobu podanou na žalobkyni. Žalobkyně byla obviněna z trestného činu neoprávněného zásahu do práva k domu, bytu či bytového prostoru, když nechtěla bývalého manžela poté, co ji několikrát napadl, pustit do bytu. V textu, v němž je žalobkyně označena jménem a příjmením, povoláním a místem pobytu, je popisováno soužití mezi žalobkyní a jejím manželem, vztahy k rodičům, příteli a obdobné údaje z jejího soukromí. V tomto případě soud přiznal přiměřené zadostiučinění ve výši 50.000,— Kč. Je nutno dodat, že žalobkyně v daném případě byla pedagožka.³⁵ V dalším případě bylo žalobci za údajné nařčení z korupčního jednání přiznáno zadostiučinění ve výši 150.000,— Kč. V daném případě se jednalo nařčení z korupce ředitele nemocnice.³⁶ Jinému žalobci bylo přiznáno přiměřené zadostiučinění ve výši 50.000,— Kč, když byl neprávem označen jako homosexuál.³⁷ Dovolují si pouze uvést, že zde uvedená zadostiučinění jsou částky, které zpravidla přisoudily krajské soudy jakožto soudy prvního stupně.

V tomto článku není prostor pro úplnou a zcela detailní analýzu rozsahu náhrady škody v případech difamačních projevů. Výše uvedenými rozhodnutími se snažíme pouze demonstrovat, že soudy přisuzovaná přiměřená zadostiučinění nejsou nikterak rozsáhlá. Je-li ředitel nemocnice označen za korupčníka, lze předpokládat, že jeho čest, jak profesní, tak i jeho čest soukromé osoby, utrpí takovou ránu, bude tak hluboce snížena, že částka 150.000,— Kč takovýto zásah nemůže nikdy odčinit. Samozřejmě lze nalézt i první vlašťovky. Marek Vašut vysoudil 1.000.000,— Kč za výroky o tom, že je promiskuitní a v depresích.

Nedomnívám se, že bychom se měli vydat cestou mnohamilionových zadostiučinění. Na druhou stranu, několik desítek tisíc korun za nepodloženou pomluvu v celostátně vydávaném tisku lze těžko považovat za dostatečnou. Zamysleme se proto nad tím, co je cti a jakou má cenu? Nelze definovat konkrétní částku. Částka bude zcela nepochybně modifikována, respektive větší v případech

33 Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 30. 5. 2012, sp. zn. II. ÚS 3894/11.

34 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09.

35 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 1. 2011, sp. zn. 30 Cdo 2563/2009.

36 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 8. 2009, sp. zn. 30 Cdo 3580/2007.

37 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 6. 2009, sp. zn. 30 Cdo 2094/2007.

neslušných výroků, nepravdivých informací, úmyslně podaných nepravdivých informací, záměrně zkreslovaných informací.

9 Závěr

Výše byla uvedena východiska ochrany osobnosti v případech difamačních projevů. Byla zde uvedena kritéria, za kterých se o protizákonný zásah do osobnostních práv již jedná a kdy nikoli. V konkrétním případě je tak vždy nutné poměřovat právo na informace a právo na ochranu cti a důstojnosti. Je třeba brát zřetel na osobu, vůči které je difamační výrok uveden, a rovněž je nutno zvážit, zda se jedná o skutková tvrzení či hodnotové soudy. Potom za předpokladu, že takovýmto výrokiem bude zasaženo do osobnostních práv, tj. bude poškozena, snížena důstojnost či čest člověka, bude autor difamačního projevu odpovědný za škodu v osobnostních právech jiného subjektu.

Na závěr je třeba zamyslet se nad samotnou výší přiměřeného zadostiučinění. Jaký smysl má přiměřené zadostiučinění u difamačních projevů? Zcela rozhodně by měla nějakým způsobem napravit nemateriální škodu, která byla adresátovi difamačního výroku způsobena. Otázkou však je, zda by takovéto přiměřené zadostiučinění nemělo být tak vysoké, aby zároveň odradilo každého dalšího od podobného protiprávního jednání. Pokud je cena za čest 50.000,— Kč, potom smysl ochrany osobnosti ztrácí obrysy a takovéto zadostiučinění nesplní svou funkci. Pokud je bulvární deník povinen zaplatit takovéto zadostiučinění, je pro něj z hlediska ekonomického výhodnější psát články s difamujícím obsahem, neboť za (i) ne každý se bude bránit, (ii) takovéto zadostiučinění mnohonásobně převyší zisk, který tisk získá zveřejněním senzace.

Mělo-li by přiznané zadostiučinění takovou hodnotu, která by se rovnala zisku z vydání tisku, kde byl uveden difamační výrok, potom by tisk vážil informace a ověřoval jejich pravdivost, než by je zveřejnil. Obdobně by mělo být postupováno i v případech soukromých osob. Zadostiučinění nechť je tak vysoké, aby každý vážil svá slova, aby každý vážil čest a důstojnost ostatních osob. Ať se čest a důstojnost znova stanou imanentními pro každého člověka, a ne aby to bylo něco, s čím můžeme libovolně nakládat, co můžeme pošlapávat a co v očích ostatních nemá hodnotu.

Mgr. Karel Vlček
Interní doktorand
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Advokátní koncipient AK Chytrý, Valtrová a partneři
Email: vlcek.krl@gmail.com

OTÁZKY CTI V ISLÁMSKÉ PRÁVNÍ KULTUŘE

Questions of honor in Islamic legal culture

Petr Osina

OSINA. Petr. Otázky cti v islámské právní kultuře. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, Vol. 8, Supplementum na téma: Ochrana cti – aspekty teoretické, praktické a historické, pp. 165–170.

Abstrakt: Příspěvek se věnuje problematice zločinů ze cti v kontextu islámské právní kultury. Zaměřuje se na historické a kulturní příčiny tohoto jevu a analyzuje současnou situaci ve vybraných islámských zemích.

Abstract: This article deals with the problem of honor crimes in the context of Islamic legal culture. It concentrates on historical and cultural reasons of this phenomenon and analyzes current situation in selected Islamic countries.

Klíčová slova: Zločiny ze cti, vraždy ze cti, cizoložství, islám, Korán

Keywords: Honor crimes, honor murders, adultery, Islam, Quran

Ve svém příspěvku bych se chtěl zabývat hodnotou cti v islámské právní kultuře především z pohledu tzv. zločinů ze cti. Zločiny ze cti nejsou specifické pouze pro konkrétní náboženství a jejich výskyt není omezen pouze na konkrétní oblasti světa (jsou páčány nejen v Africe nebo Asii, ale také v Evropě či Americe). V islámských zemích se ovšem lze někdy setkat s tím, že jsou tolerovány státní mocí nebo dokonce obhajovány jako legitimní praxe.

Organizace Human Rights Watch definuje zločiny ze cti jako akty násilí (obvykle vraždy) spáchané mužským členem rodiny nejčastěji na ženském členu rodiny, který pošpinil čest rodiny. Oběť bývá potrestána z různých důvodů – za odmítnutí vstoupit do rodinou dohodnutého manželství, za to, že se chce rozvést (často s násilnickým manželem), za spáchání cizoložství (i domnělého), za nemanželské sexuální vztahy, nemanželské otěhotnění, případně dokonce za to, že se žena stala obětí znásilnění.¹ Na rozdíl od zločinu z vášně bývá tato vražda obvykle předem naplánována. Někdy se odhaduje celosvětový počet takto usmrčených žen až na dvacet tisíc ročně.²

Dalším poměrně novým fenoménem jsou sebevraždy ze cti, kdy je dotyčná přinucena spáchat sebevraždu, a to ze stejného důvodu – nutnosti zachránit čest rodiny. Za určitý typ zločinu ze cti může být považován zvyk existující v předislámské Arábii – pohřbívat zaživa novorozence ženského pohlaví, což islám zakázal.

Přísný pohled na cizoložství objevíme např. již ve Starém zákoně: „*Kdo se dopustí cizoložství s ženou někoho jiného, kdo cizoloží s ženou svého bližního, musí zemřít, cizoložník i cizoložnice.*“³ Právo zabít cizoložníka (tedy legalizace zločinu ze cti) se objevuje v antickém Římě: „*Právo zabít cizoložníka je uděleno otci v jeho vlastním domě nebo v domě jeho zetě, i když jeho dcera tam nežije. A proto otec, a ne manžel, má právo zabít tuto ženu a každého cizoložníka; důvodem je otcovo hnutí mysli, které je způsobeno všeobecnou starostlivostí o zájmy dětí; ale hněvu a prudkosti manžela, jenž se ukvapil, bude zamezeno.*“⁴

A proč je to právě “půda islámu”, kde o zločinech ze cti slyšíme možná nejvíce? Snad za tím může stát fakt, že muslimové přikládají rodině obrovský význam, berou ji někdy až příliš vážně. Rodina by měla stát na žebříčku hodnot velmi vysoko, ale nemělo by to vést k situaci, kdy je čest rodiny postavena nad lidský život.

1 <http://www.hrw.org/news/2001/04/05/item-12-integration-human-rights-women-and-gender-perspective-violence-against-women>

2 <http://www.independent.co.uk/voices/commentators/fisk/robert-fisk-the-crimewave-that-shames-the-world-2072201.html>

3 Leviticus 20:10

4 D 25. 7. 1. Papinianus. Překlad K. Bubelová a I. Ládr in: *Texty ke studiu římského práva trestního* (online).

Čest je hluboce zakořeněná hodnota, která má svůj původ v předislámském období, kdy existovala starověká kultura pouštních kmenů. Její pojetí ovlivnilo formování islámského rodinného práva. Tento kulturní koncept je ještě modifikován genderově v tom smyslu, že žena (a především její sexuální aktivity) reprezentuje čest rodiny a muži jsou považováni za ochránce této cti.⁵

Žena není nositelkou cti sama o sobě, ale symbolickou „nádobou“ obsahující mužskou čest. Proto jakékoli její jednání se může dotýkat cti mužských členů rodiny. Z tohoto důvodu muži disponují autoritou a možností kontrolovat chování ženských členů rodiny v zájmu ochrany svých zájmů.⁶

Od ženy se očekává, že bude chránit svou počestnost a proto je její nedotčená panenská blána indikátorem jejího závazku zdržet se sexuálních kontaktů před uzavřením manželství. Ztráta panenství u ženského člena rodiny nepříznivě ovlivní její sociální postavení a má také nepříznivý vliv na manželské vyhlídky ostatních žen v rámci rodiny. Arabští muži vnímají ženu, o které se domnívají, že měla sexuální kontakt mimo manželství, jako osobu se sníženou hodnotou pro manželství, jelikož nedokázala zachovat své tradiční ženské ctnosti.⁷

Pokud žena vezme sexualitu „do svých rukou“ a jedná nezávisle, narušuje koncepci cti. Muž může být považován za zženštilého, pokud nepodnikne adekvátní opatření k znovuoživení autority nad takovou ženou. Aktem násilí vůči ženě tedy vlastně demonstruje svou mužnost. Příklady omylů, kdy zločiny ze cti byly důsledkem fámy, zvyrazňují sociálně vytvořenou podstatu cti, jelikož důkazy o vině či nevině jsou irelevantní.

Lze se také setkat s argumenty, které spojují zločiny ze cti s ekonomickými zájmy a motivy. Svatební dar (mahr) a zděděný majetek jsou klíčové pro ekonomické postavení ženy v rámci rodiny. Manželství jsou velmi často předem domluvená mezi rodinami v zájmu udržení majetku. Proto odmítnutí vybraného partnera dcerou představuje ohrožení majetkových zájmů a také může negativně ovlivnit svatební vyhlídky dalších ženských příbuzných.⁸

V Koránu ani sunně nenajdeme žádnou pasáž, která by se dala interpretovat jako povolení vražd ze cti. Korán stanoví trest za cizoložství, které je vnímáno jako trestný čin proti Bohu: „*Cizoložníci a cizoložníka zbičujte, každého z nich sto ranami! A necht' vás nepojme vůči nim lítost, s ohledem na náboženství Boží, věříte-li v Boha a v den poslední. A necht' skupina věřících je svědkem trestu jejich.*“⁹

5 Ruane R. A. Murder in the Name of Honor: Violence against Women in Jordan and Pakistan, *Emory International Law Review*, Volume 14, Issue 1, 2000, s. 1531.

6 ARNOLD, K. Ch.: Are the Perpetrators of Honor Crimes Getting Away with Murder? Article 340 of the Jordanian Penal Code Analyzed Under the Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, *American University International Law Review*, Volume 16, Issue 5, 2001, s. 1358.

7 Tamtéž, s. 1355.

8 ARNOLD, op. cit., s. 1356.

9 Korán 24:2

Naopak v Koránu najdeme verš, který se interpretuje jako zákaz zabít: „**skrývá se před lidmi pro hanbu toho, co bylo mu oznámeno, a neví, zda pro potupu svou si dítě ponechat má, či zakopat je do země. Což nejsou hnusná jejich rozhodnutí?**”¹⁰ Další verš stanoví trest pro toho, kdo zabije úmyslně věřícího: „a kdož nevzývají spolu s Bohem žádná božstva jiná **a nezabíjejí duši žádnou, jejíž zabítí Bůh zakázal – leda podle práva, a nesmilní. A kdo toto činí, ten hříchu se dopouští**, za nějž mu trest zdvojnásoben bude v den zmrtvýchvstání a zůstane v něm věčně poníženy.”¹¹ Korán také stanoví trest pro sebevraha: „Vy, kteří věříte! Nepohlcujte si vzájemně majetky své podvodným způsobem; jiné je, jde-li o obchod na základě vzájemného souhlasu; **a nepřivozujte si smrt! A věru Bůh je vůči vám slitovný. A kdokoliv tak učiní jako přestupek a nespravedlivě, toho věru ohněm sežehneme – a to je pro Boha nadmíru snadné!**”¹²

Ve velmi podobném duchu hovoří také fatvy vydané islámskými učenici. Vražda je vražda, a jako taková má být potrestána. Tento zločin je brán jako kulturní, nikoli náboženský zvyk. Faktem ale zůstává, že většina zločinů ze cti se odehrává právě v muslimských zemích, a to často pod ochranou místních zákonů.

Některé státy mají stále beztrestnost pro pachatele zločinů ze cti zakotvenou ve svých právních řádech. Jako příklad může být uveden jordánský trestní zákoník z roku 1960. Jeho článek 340 stanoví: „*Na toho, kdo přistihne svoji ženu, nebo jinou příbuznou při cizoložství s jiným a zabije nebo zraní jednoho z nich, se nevztahuje žádný trest.*”¹³ Druhý odstavec tohoto článku hovoří o zmírnění trestu v případě pouhého přistižení v ložnici cizího muže. Nenašli bychom žádné podobné ustanovení, které by se vztahovalo na ženu, která zabije nevěrného manžela. Za historickou inspiraci pro toto ustanovení se považují osmanský trestní zákoník z roku 1858 a francouzský trestní zákoník z roku 1810. Ve francouzském trestním zákoníku platila podobná ustanovení až do roku 1975, v italském dokonce až do roku 1979.¹⁴

Arabské trestní zákoníky se liší v rámci regulace zločinů ze cti především ve dvou aspektech. Prvním aspektem je rozsah aplikace výjimek při trestání zločinů ze cti. Některé země aplikují příslušná ustanovení výlučně na situace přistižení při aktu cizoložství (Egypt,¹⁵ Tunisko, Libye, Kuvajt) a umožňují pouze snížení trestu, nikoli úplné osvobození. Jiné země rozšiřují působnost příslušného ustanovení také na situace „přistižení v ložnici cizího muže“ (Jordánsko) nebo

10 Korán 16:59

11 Korán 25:68, 69

12 Korán 4:29, 30

13 ARNOLD, op. cit., s. 1362.

14 SHALHOUB-KEVORKIAN, N.: Femicide and the Palestinian Criminal Justice System: Seeds of Change in the Context of State Building? *Law & Society Review*, Volume 36, No 3, 2002, s. 581.

15 Čl. 237 egyptského trestního zákoníku z roku 1937.

„pochybného chování“ (Sýrie, Libanon) a zde umožňují pouze snížení trestu, zatímco v případě přistižení při aktu cizoložství je možné dokonce osvobození. Specifický přístup najdeme v iráckém trestním zákoníku, který reguluje přistižení při aktu cizoložství a též „přítomnost v posteli s cizím mužem“, ale u obou situací umožňuje pouze uplatnění nízkého trestu (do 3 let odnětí svobody).¹⁶

Druhým aspektem je okruh osob, na které může být aplikována výjimka při trestání zločinů ze cti. Syrský a libanonský zákoník říká, že příslušné ustanovení se vztahuje na manžela, syna, otce a bratra. Jordánský zákoník zakotvuje stejný okruh příbuzných u „přistižení v ložnici cizího muže“. V případě cizoložství ale zákon rozšiřuje okruh na všechny muže, kteří s cizoložnicí nemohou uzavřít manželství z důvodu pokrevního příbuzenství, právního příbuzenství nebo příbuzenství „po mléce“ (muže a ženu kojila stejná kojná). Egyptský, tuniský a kuvajtský zákoník vztahují výjimku pouze na manžela. Unikátní je alžírský trestní zákoník, který za situace přistižení při aktu cizoložství uplatňuje výjimku u manžela a také manželky.¹⁷

Korán stanoví přísné podmínky pro osobu, která obviní ženu z cizoložství, a to v podobě požadavku přivést alespoň čtyři očitě svědky. Islámská právní věda interpretuje tento požadavek v tom smyslu, že svědek musel vidět přímo kontakt pohlavních orgánů bez narušení soukromí. Trest za tento delikt se pak chápe spíše jako trest za veřejné pohoršení než sexuální chování v soukromí.¹⁸

Soudní systém většiny islámských zemí je v současnosti založen na kombinaci sekulárních a náboženských soudů. Náboženské soudy řeší především záležitosti náboženského a rodinného práva. V tradičních venkovských oblastech některých zemí existují kmenové tribunály, které rozhodují o určitých specifických věcech. Tyto tribunály (jako feudální pozůstatek) jsou složeny pouze z mužů, kteří disponují finanční mocí.¹⁹

V islámském náboženském právu najdeme odlišný koncept náboženských povinností mužů a žen ve vztahu k zachovávaní počestnosti resp. cudnosti. Obě pohlaví jsou nabádána ke zdrženlivosti, ale pro ženy je požadavek přísnější, jelikož je stanoveno, že ženy by měly zakrývat své „ozdoby“. Interpretace v kontextu patriarchální společnosti pak vede k přísným pravidlům pro oblékání.²⁰

16 § 409 iráckého trestního zákoníku z roku 1969.

17 ABU-ODEH, L.: Crimes of Honor and the Construction of Gender in Arab Societies, *Comparative Law Review*, Volume 2, No 1, 2011, s. 6.

18 QURAIISHI, A.: Her Honor: An Islamic Critique of the Rape Laws of Pakistan from a Woman-Sensitive Perspective, *Michigan Journal of International Law*, Volume 18, No 287, 1997, s. 295.

19 HUSSAIN, M.: “Take My Riches, Give Me Justice”: A Contextual Analysis of Pakistan’s Honor Crimes Legislation, *Harvard Journal of Law & Gender*, Volume 29, No 1, 2006, s. 233.

20 Tamtéž, s. 236.

Někteří tvrdí, že islám byl revoluční v tom, že přiznal ženám některá práva, která do té doby (v předislámských dobách) neměly. Interpretací mužských duchovních došlo k jistému zhoršení. Vražda ze cti ovšem nemá žádný podklad v islámu, je to kulturní zvyk, který islám zcela jasně odmítá. Státy, které tyto činy povolují svými benevolentními zákony, nevychází z islámského práva šaría, ale řídí se tradicí. Z výše uvedených důvodů je neadekvátní z těchto skutků vinit islámské náboženství.

Jak bylo zmíněno již v úvodu tohoto příspěvku, nejen islámské komunity řeší tyto vraždy. Upalování vdov „satí“ v Indii je pohřební hinduistický zvyk, který je sice oficiálně zakázán, nicméně stále praktikován. Žena se při něm „dobrovolně obětuje“ pro čest rodiny, kterou by „pošpinilo“ to, že dotyčná přežila svého manžela.

Je vysoce nepravděpodobné, že by mohlo dojít ke změně pouhou úpravou legislativy v konkrétních islámských zemích a odstraněním ustanovení, která legalizují vraždy ze cti. Tradice bývají silnější než jakákoli změna zákona. Ke snížení počtu žen usmrčených v rámci realizace tohoto institutu by mohlo dojít spíše prostřednictvím vlivu islámských duchovních, osvěty a vzdělávání a možná také zlepšení ekonomické situace, jelikož nejvíce případů vražd ze cti se odehrává v hospodářsky málo rozvinutých zemích.

JUDr. Petr Osina, Ph.D.
Katedra teorie práva a právních dějin
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Email: petr.osina@upol.cz

Pokyny pro autory a podmínky přijetí rukopisů

- Vydavatel přijímá dosud nevydané příspěvky prostřednictvím redakce ve dvou výtiscích a na CD / DVD, popř. elektronickou poštou.
- Příspěvek je nutno zpracovat v textovém procesoru MS WORD (přípona *.doc, nebo *.docx) nebo kompatibilním a v datové podobě jej doručit na emailovou nebo poštovní adresu redakce AIO.
- Každý příspěvek musí být odevzdán ve formě požadované redakcí (podle následujícího vzoru).
- Každý příspěvek prochází recenzním řízením.
- Redakce si vyhrazuje právo odmítnout bez další výzvy publikaci příspěvku, který nesplňuje požadavky na formu nebo nebude lektorem doporučen k publikování.
- O nutnosti provedení autorské korektury rozhoduje redakce. Když redakce rozhodne, že autorská korektura není potřebná, nemá autor právo požadovat její provedení.

Instructions for the Authors and Publishig Conditions

- The publisher accepts only contributions not yet published that must be sent in two printed copies and on CD/DVD/or through electronic e-mail.
- Contributions must be submitted in the form required by the editors (see form below). Especially the contributions must be processed in Microsoft Word (*.doc or *.docx filetypes) or a compatible data format and must be sent to the email or mailing address of the editors of AIO.
- Each contribution is peer-reviewed.
- Editors reserve the right to refuse any contribution which does not comply with the requirements of form and content or which will be assessed as not suitable for publishing by the reviewer.
- The editors reserve the right to decide on the need of author's corrections. If the editor's office finds there is no necessity of author's corrections, the author is not authorized to require it.

Adresa redakce | Address of editor's office: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, redakce Acta iuridica olomucensia, tř. 17. listopadu 8, 771 11 Olomouc, Česká republika. Email: redakce.aio@upol.cz. tel.: +420 585 637 635, fax: +420 585 637 506.

Požadovaná forma příspěvku

Název článku (česky nebo slovensky)
Název článku (anglicky)
Jméno autora(ů)
Klíčová slova (česky nebo slovensky, maximálně 15 slov)
Abstrakt (česky nebo slovensky, maximálně 50 slov)
Keywords (anglicky, maximálně 15 slov)
Summary (anglicky, maximálně 50 slov)
<p>Text příspěvku (vhodně členěný na jednotlivé odstavce. Každý odstavec na novém řádku. Pro poznámky pod čarou použít automatickou funkci. (Vložit/ Poznámka pod čarou). Citace podle obvyklé formy. Podle rozsahu a zaměření bude příspěvek zařazen do příslušné sekce časopisu.)</p>
Jméno autora(ů) + tituly
Působiště autora
Email

Required form of the paper

Title
Name of the Author(s)
Keywords (English, maximum 15 words)
Summary (English, maximum 50 words)
<p>Text of paper (it should be properly divided into separate paragraphs; each paragraph starting in a new line. For footnotes, please, use the automatic function – Insert / Footnote. All notes should be numbered automatically. Quote according to the usual form)</p>
Name of autor(s) + academic titles
Home institution
Email